परीक्षा॰ ॥६॥ नमः सिद्धेभ्यः ॥ नतामरशिरोरत्नप्रभोद्योतनखत्विषे नमोजिनायदुर्वारमारवीरमदच्छिदे

प्रभा॰

१ परीक्षालक्षणलक्षितस्यलक्षणमुपपद्यतेनवेतिविचारपरीक्षाग्रथनास्वरूपंतद्दानासःसंख्यातदानायाःविषयस्तदानासःफलंतदानासःएतेषांसर्वेषांविचारःपरीक्षाग्रथवाविरुद्धनानायुक्तिप्रावल्यदौर्बल्याधारणस्यप्रवर्त्तमानोविचारःपरीक्षाविचारणा=कारिकास्वरूपनिरूपणंचेत्यनेनरूपनरूपणंकारिकायाःपंक्तिकापदनेतिकाया=५=श्लोकपरिशोधरहितंतल्लक्षणंश्लोकः=५=नयप्रमाणात्मिकायुक्तिन्यायः=५=प्रमाणाद्यात्मकोर्थसमुदायः=श्लोकस्य=५=श्री॰

Pothi 288

दे १ अकलंकवचोंभोधेरुद्धृत्येनधीमता न्यायविद्यामृतंतस्मैनमोमाणिक्यनंदिने २ प्रणे

चंद्रनामा

तुवचनोदारचंद्रिकाप्रसरेसति माद्दशाःक्वनुगणंतेज्योतिरिंगणसन्निभाः ३ तथापितद्भक्तौ

पूर्वरचनारुचिरंमतौ नेतोहरंतंतयद्वन्द्यानवद्यदेजलं ध्रुवंनैयायिकपुत्रसंहीरत्नस्योपरे

=निपूर्वोदिण्गतावित्यस्माद्धातोःकरणेघञ्जेतेनन्यायशब्देहेतिनिर्देश्यतेतेनार्थः नेनेतिन्यायः नयप्रमाणात्मिकायुक्तिन्यायस्वरूपमित्यर्थः=

धृतः श्रीतिष्ठेणार्थमाख्यापरीक्षामुखवंचिका ५ ब्र श्रीमन्माणिक्यनंदिपादारविंदमकरंदलेहिहृदयमत्तमधुव्रतायमानैः कलंकनिपार्यते इतितदवगाहनायपोतप्रायंमिदंप्रकरणमाचार्यः प्राह ब्र तस्यप्रकरणस्यचसंबंधादित्रयापरिज्ञानेसतिप्रेक्षावतांप्रवृत्तिर्नस्यादितितंत्र

यानुद्दिश्यपुरःसरंवस्तुनिर्देशःपरंप्रतिज्ञाश्लोकंमाह ब्र प्रमाणादर्थसंसिद्धिस्तदाभासा २

=मादिशब्देनाविसंवादिज्ञानस्यसंग्रहः=२=प्रमाणाभासानिधेयत्वेनानुष्टानेष्टप्रयोजनत्वं=२=ततोनुष्टानेष्टप्रयोजनत्वेनप्रकरणस्यसंबंधादित्रयंसिद्धं=२=

३=शिष्यान्=३=अतुलश्रीकृत्य=४=लाघवंत्रिविधंमतिकृतंकालकृतंकायपरिमाणकृतंचेतित्रत्रांत्यद्वयमत्रग्राह्यं विमतीषुत्पाद्यंकालकृतलाघवादित्युक्तेगतौष्टसंवर्धजातज्ञानसंपन्नेनन्यनिचारात्विमतः प्रतिपाद्यंकालकृतलाघवादित्युक्तेविदितशास्त्रेणकृत्स्नादिनाकालांतरतयोच्चारकृतात्=

द्विपर्ययः इतिवक्ष्येतयोर्लक्ष्मसिद्धंमल्पंलघीयसः इत्यस्यार्थः अहंवक्ष्येप्रतिपादयिष्ये किंतल्लक्ष्मलक्षणं किंविशिष्टंलक्ष्म सिद्धं पूर्वाचार्यप्रसिद्धत्वात् पुनरपिकथंभूतंतेअल्पं मल्पग्रंथवाच्यत्वात् ग्रंथतोल्पंमर्थतस्तुमहदित्यर्थः कान् लघीयसोविनेयान्नुद्दिश्य ला

साभासावेप्रवर्त्तमानोहेयोपनिचारीभवति=

घवंमतिकृतंमिहगृह्यते नपरिमाणकृतं नापिकालकृतं तस्यप्रतिपाद्यत्वव्यभिचारात् क योस्तल्लक्ष्म तयोःप्रमाणतदाभासयोः कुतःयतोर्थस्यपरिच्छेद्यस्यसंसिद्धिःसंप्राप्तिर्ज्ञेयेन्नि वर्त्तनंवर्तिकस्मात्प्रमाणात् नकेवलंप्रमाणादर्थसंसिद्धिर्भवति विपर्ययोभवति अर्थसं सिद्धाभावोभवति कस्मात्तदाभासात् इतिशब्दोहेत्वर्थइतिहेतोः अयंमत्रसमुदायार्थः यतः कारणात्प्रमाणादर्थसंसिद्धिर्भवति यस्माच्चतदाभासाद्विपर्ययोभवति इतिहेतोस्तयोःप्र

२=इतिहेतुप्रकरणप्रकर्षादिसमासेषु=२=अवयवार्थमुल्कासमुदायार्थःप्रतिपाद्यतेअवयवार्थप्रतिपत्तिपूर्विकासमुदायार्थप्रतिपत्तिरितिन्याया तू=

३= शिष्यान्=३= अतुलश्रीकृत्य=४=लाघवंत्रिविधंमतिकृतंकालकृतंकायपरिमाणकृतंचेतित्रत्रांत्यद्वयमत्रग्राह्यं विमतीषुत्पाद्यंकालकृत लाघवादित्युक्तेगतौष्टसंवर्धजातज्ञानसंपन्नेनन्यनिचारात्विमतः प्रतिपाद्यंकालकृतलाघवादित्युक्तेविदितशास्त्रेणकृत्स्नादिनाकालांतरतयोच्चारकृतात्=

द्विपर्ययः इतिवक्ष्येतयोर्लक्ष्मसिद्धंमल्पंलघीयसः इत्यस्यार्थः अहंवक्ष्येप्रतिपादयिष्ये किंतल्लक्ष्मलक्षणं किंविशिष्टंलक्ष्म सिद्धं पूर्वाचार्यप्रसिद्धत्वात् पुनरपिकथंभूतंतेअल्पं मल्पग्रंथवाच्यत्वात् ग्रंथतोल्पंमर्थतस्तुमहदित्यर्थः कान् लघीयसोविनेयान्नुद्दिश्य ला

साभासावेप्रवर्त्तमानोहेयोपनिचारीभवति=

घवंमतिकृतंमिहगृह्यते नपरिमाणकृतं नापिकालकृतं तस्यप्रतिपाद्यत्वव्यभिचारात् क योस्तल्लक्ष्म तयोःप्रमाणतदाभासयोः कुतःयतोर्थस्यपरिच्छेद्यस्यसंसिद्धिःसंप्राप्तिर्ज्ञेयेन्नि वर्त्तनंवर्तिकस्मात्प्रमाणात् नकेवलंप्रमाणादर्थसंसिद्धिर्भवति विपर्ययोभवति अर्थसं सिद्धाभावोभवति कस्मात्तदाभासात् इतिशब्दोहेत्वर्थइतिहेतोः अयंमत्रसमुदायार्थः यतः कारणात्प्रमाणादर्थसंसिद्धिर्भवति यस्माच्चतदाभासाद्विपर्ययोभवति इतिहेतोस्तयोःप्र

२=इतिहेतुप्रकरणप्रकर्षादिसमासेषु=२=अवयवार्थमुल्कासमुदायार्थःप्रतिपाद्यतेअवयवार्थप्रतिपत्तिपूर्विकासमुदायार्थप्रतिपत्तिरितिन्याया तू=

१= संबंधशब्दस्यात्यावृत्तात्पूर्वनिपातः=अन्यथाऽनिर्धेयपूर्वकत्वात्संबंधशब्दस्यपूर्वनिपातत्वंनोपपद्यते=२=एवंसतित्रिषुना=३=एषवंध्यासु तोयात्रिरत्नपुष्पकृतशेखरः।मृगशृङ्गाजसिन्धुलाङ्गलाङ्गगधनुर्द्धरः इत्यनेनानिर्धेयोनानिधीयते=अत्रसंबंधोवर्त्ततेपरंतुअनिर्धेयत्वंनास्ति=३=दशादाडिमानिषट्पूपाःकुंडमजाजिनेपललपिंडःअथगेहकमेतदहोस्वाधीकृतस्यपितात्रतिशीतइत्यमुनासूचितोःसंबंधः=४=शास्त्रादौशक्यानुष्ठानमाल्कृष्टप्रयोजनमल्कृष्टमितिशेषः=

परीक्षा० २ प्रमाणतदाभासयोर्लक्षलक्षणंमहंवक्ष्ये ननुसंबंधोनिधेयशक्यानुष्ठानेप्रयोजनवंतिहिशा
स्त्राणिभवंति तत्रोत्पत्तिप्रकरणस्यमाभूदनिधेयंसंबंधोवातोनिधीयतेनतावदस्योपादेयत्वं
भवितुमर्हति एषवंध्यासुतोयातीत्यादिवाक्यवत्तदशादाडिमादिवाक्यवच्च तथाशक्यानुष्ठा
नेष्टप्रयोजनमपिशास्त्रादौवक्तव्यमेव अशक्यानुष्ठानस्येष्टप्रयोजनस्यसर्वज्ञरह
स्यकथकचूडारत्नालंकारोपदेशस्येवप्रेक्षावद्भिरनादरणीयत्वात् तथाशक्यानुष्ठानस्योपनि
ष्टप्रयोजनस्यविघ्नविधूरणंतत्मारब्धविवाहादिप्रदर्शकवाक्यवदिति सत्यंप्रमाणतदाभा
सयोर्दोषादानादनिधेयमनिर्हितमेव प्रमाणतदाभासयोरनेनप्रकरणेनानिधानात् संबंध
१=सामर्थ्यादायातः=
श्चार्थाक्षिप्तानःप्रकरणतदनिधेययोर्वाच्यंवाचकंनावलक्षणःप्रतीयतएव तथाप्रयोजनंचौ २ =यजुर्वेदप्रकरणेन
४=तत्तत्कस्तस्मिंपलगंडस्यनेत्यर्थस्तत्रपलगांथेनिगद्यते=३=अनादरणीयत्वात्=३=मातरमविविदिषीयात्पुत्रकामइतिश्रुतिः=३=अ
ङ्गीकारे=२=ग्रहणात्=२=कथितमेव=२=प्रकारेणउक्तप्रमाणतदाभासयोः=१=वाच्यमनिधेयं=१=वाचकंप्रकरणं=

१विनेयानुद्दिश्य=२=मतेर्विशेषेणसंशयविपर्ययाऽनध्यवसायव्यवच्छेदेनोत्पत्तिर्व्युत्पत्तिः=२=शोधनात्=४=मालिक्यनंदिना=५=तमर्थं
रत्न=५=प्रमाणादर्थसंसिद्धिरित्यनेन=

कृतलक्षणमादिश्लोकेनैवसंलक्ष्यते प्रयोजनंहिधर्मसिद्धेसाक्षात्परंपरयेति तत्रसाक्षात्प्रयो
=प्रकरणेन=
जनंवक्ष्येइत्यनेनानिधीयते शास्त्रमुत्पत्तेरेवविनेयैरन्वेषणात् पारंपर्येणतुप्रयोजनमर्थो
संसिद्धिरित्यनेनोच्यते शास्त्रमुत्पत्त्यनंतरमादित्वादर्थसंसिद्धेरिति ननुनिःशेषविघ्नोपशा
मनायेष्टदेवतानमस्कारःशास्त्रकृताकथंनकृतइतिनवाच्यं तस्यमनःकायाभ्यामपिसंभ
वात् अथवावाचनिकोपिनमस्कारोनेनैवादिवाक्येनानिहितोवेदितव्यः केषांचिद्वाक्या
नामुन्नयार्थप्रतिपादनपरत्वेनापिदृश्यमानत्वात् यथाश्वेतोधावतुतीक्ष्णोश्वइतोधावति
=तथामति
श्वेतगुणयुक्तोधावतिइत्यर्थद्वयप्रतीतिः तत्रादिवाक्यस्यनमस्कारपरतानिधीयते अर्थ
स्यहेयोपादेयलक्षणस्यसंसिद्धिर्ज्ञप्तिर्भवति कस्मात्प्रमाणात् अनंतचतुष्टयस्वरूपांतरं

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

गलक्षणं समवशरणादिस्वभावं बहिरंगलक्षणं चलस्मीर्मांइत्युच्यते अणनं माणः प्रा
=प्रति:
दृः मांचआणश्चमाणौप्रकृष्टौमाणौयस्यासौप्रमाणः हरिहराद्यसंभविविभूतियुक्तोद
ष्टेष्टाविरुद्धवाक्कनगवानर्हन्नेवाभिधीयत इत्यसाधारणगुणोपदर्शनमेवभगवतः संभ
वनमभिधीयते तस्मात्प्रमाणादवधिभूतादर्थसंसिद्धिर्भवति तदाभासाच्चहरिहरादेरर्थसं
सूत्रेण
सिद्धिर्नभवति इतिहेतोः सर्वज्ञतदाभासयोर्लक्षणमहंवक्ष्ये सामग्रीविशेषेत्यादिना
=उपक्रांत
च अथेदानीमुपन्यस्तप्रमाणतत्त्वेस्वरूपसंख्याविषयफलेलक्षणसुचितसूत्रविप्रतिपत्ति
सुमध्येस्वरूपविप्रतिपत्तिनिराकरणार्थमाह च स्वापूर्वार्थव्यवसायात्मकंज्ञानंप्रमाणमे
ति प्रकर्षेणसंशयादिव्यवच्छेदेनमीयतेपरिच्छिद्यतेवस्तुतत्त्वंयेनतत्प्रमाणं तस्यचज्ञानमि ३

४=सामग्रीविशेषविश्लेषितताखिलावरणमतींद्रियमशेषतोमुख्यं=३=प्रारब्धप्रतिज्ञातं वक्तुमुपक्रांतलक्षणं अथवाप्रसिद्धलक्षणमनूद्यलक्षणमा
कलोक्षणिकाःप्रारब्धुंसामान्येननिर्दिष्टं=२=स्वस्यात्मनः अपूर्वोर्थस्यतदीनस्यवाद्यपदार्थस्यइत्यात्मापूर्वार्थयोर्ग्रहणंस्वरूपकं=२=मतिश्चता
वधिमनःपर्ययकेवलानिज्ञानमितिसम्यग्ज्ञानानांसामान्येनतामिनतिवचनात्तज्ञानमितिसम्यक्ज्ञानहेतुर्हेतुमज्ज्ञानंज्ञापनार्थंनिर्णयपदंकिमितिज्ञा
पनंप्रमाणंनविवक्षुरहेति स्वापूर्वार्थव्यवसायात्मकत्वाद्ज्ञानमितिविशेषणेनाव्याप्तिपरिहारः व्यवसायात्मकविशेषणेनातिव्याप्तिपरिहारः स्वइतिवि
शेषणादसंभवदोषनिराकरणं=यमयप्रमितोवाजिमुख्यात्माचेतनात्मकः।यः प्रमाणुः प्रयत्नः स्यात्तत्प्रमाणं जिनेन्मतं=

१=इंद्रियार्थयोः संबंधः सन्निकर्षः कारकाणांसमूहः कारक साकल्यंलघुनैयायिकानांसन्निकर्षज्ञानंनैयायिकानांकारक साकल्यंकापिलानामिं
द्रियवृत्तिः प्रामाकराणांज्ञातृव्यापारोज्ञानरूपोवेसंवित्तेसानांमात्मसंवेदनंस्वसंवेदनप्रत्यक्षंइंद्रियार्थसमनंतरप्रत्ययोननवमिंद्रियज
न्यत्वंस्वविषयातंतरविषयसहकारिणइंद्रियज्ञानेनसमनंतरप्रत्ययेनजनितंमनःप्रत्यक्षंतल्लिंगकंनवनापरमप्रकर्षपर्यंतंजैनोगिप्रत्यक्षं
२=अथवसायात्मनः=४=योगाचारवैनाशिकमाध्यमिकानांसर्वमाध्यमिकेभ्यूत्यंयोगाचारेवहिर्गतंसौत्रांतिकेतुमेयंस्यात्सर्ववैनाशिकेस्फुटं२
तिविशेषणंमज्ञानरूपस्यसन्निकर्षादेर्नैयायिकादिपरिकल्पितस्यप्रमाणत्वव्यवच्छेदार्थं
मुक्तं तथाज्ञानस्यापिस्वसंवेदनेंद्रियमनोयोगिप्रत्यक्षस्यतिविकल्पकस्यप्रत्यक्षत्वेनप्रामा
=अपलापिनो
ण्यंसौगतैःपरिकल्पितंतन्निरासार्थंव्यवसायात्मकग्रहणं तथावहिरर्थापन्नोत्तरणंविज्ञानाद्वै
=पश्यंतमनादृत्यग्रहणं= विपर्ययनिराकरणार्थं
तवादिनांपुरुषाद्वैतवादिनांपरमतोहरणंशून्यैकांतवादिनांचविपर्यासमुदासार्थमर्थग्र
=अर्थस्य=
हणं =अस्यचापूर्वविशेषणंगृहीतग्राहिधारावाहिज्ञानस्यप्रमाणतापरिहारार्थमुक्तं तथापरो
क्षज्ञानवादिनांमीमांसकानांमस्वसंवेदनज्ञानवादिनांसांख्यानांज्ञानांतरप्रत्यक्षज्ञानवादिनां
योगानांचमतंमयाकर्तुंस्वपदोपादानंप्रिंस्याप्तिर्व्याप्तिसंभवदोषपरिहारात्सुव्यवस्थि
तमेवप्रमाणलक्षणं अस्यवप्रमाणस्ययथोक्तलक्षणत्वेसाध्येप्रमाणादितिहेतुरत्रैववक्तव्यः
=धर्मरोक्षंजैमिनेर्नज्ञानमात्मानुभूतः। ज्ञानंफलंचलनस्यज्ञोषंप्रत्यक्षमिष्यते= कात्मसमवेतानंतरज्ञानवेद्यमर्थज्ञानंस्वसंवेदि
तमित्यर्थः =अचेतनवाज्ञाना परिणामित्वात्= नैयायिकवैशेषिकाणां= लक्षणत्वेनाभिमतेवस्कनिरूचित्यवर्तनमसंभवः=
वर्तनमव्याप्तिः।न मतिव्याप्तिःयत्रलसेक्रियाप्रवर्तनमसंभवः=

२=पुंचमंतमेवहेतुलंक्षणमित्याशंक्याह=प्रथमांतस्येतियथागुरवोराजमानाआनन्दनीयाः=५ तोपिगुरुत्वादितिहेतुः=१ प्रत्यक्षं धर्म्मीविशदंज्ञानंनविद्यमहीतिप्रत्यक्षत्वात्=३=वोर्द्धंप्रतिदृष्टांतः=३नैयायिकंप्रतिदृष्टांतः=३विवादाध्यासितंतथाचेदंप्रमाणंनभवतीति= ४=सामान्येनकथनात्=

प्रथमांतस्यापिहेतुपरत्वेननिर्देशोपपत्तेः प्रत्यक्षंविशदंज्ञानमित्यादिवत् तथाहि प्रमाणंसा पूर्वार्थव्यवसायात्मकंज्ञानंभवतिप्रमाणत्वात्यत्तुसापूर्वार्थव्यवसायात्मकंज्ञानंनभवति नो तत्प्रमाणंयथासंशयादिर्विपर्यादिश्चप्रमाणंचविवादापन्नं तस्मात्सापूर्वार्थव्यवसायात्मकंज्ञा नंमेवंभवतीति नचप्रमाणत्वमसिद्धं सर्वप्रमाणस्वरूपवादिनांप्रमाणसामान्येविप्रतिपत्त्यना ८=साध्यसाधनेन= ८=साध्यविपर्य्यय मात्रस्तुविरुद्धः=

वात् अन्यथाचेष्टानिष्टसाधनदूषणयोगात् अथधर्म्मिणएवहेतुत्वेप्रतिज्ञार्थैकदेशासिद्धो हेतुःस्यादितिचेन्नविशेषंधर्म्मिणंकृत्वासामान्यहेतुंब्रुवतांदोषाभावात् एतेनापक्षधर्मत्वमपि निरस्तम्

अप्रयुक्तं सामान्यस्याशेषविशेषनिष्ठत्वात् नचपक्षधर्म्मतावलेनहेतोर्गमकत्वमिष्टंत्यथा नुपपत्तिश्चजैनैर्नेति साध्यात्रनियमवतीविपक्षेबाधकप्रमाणबलान्निश्चितैव एतेनविरुद्ध ध

ध=सर्वेषुप्रमाणेषुप्रमाणतत्त्वसंज्ञनवाद्विवादाभावात्=ध=प्रमाणाभावेप्रमाणमस्तिसकलशून्यवादिनोपिहियुष्मत्तेनान्यदास्वेष्टानिष्टसाधने कुशलेअन्यथाऽनुपपन्नेरित्यनुमानेनशून्यवादिनामपिसाधितं=४धार्म्मधर्मिसमुदायप्रतिज्ञातदेकदेशोधर्मीधर्मीवाहेतुश्चेत्=ध प्रमाणत्वस्यस्व रूपासिद्धत्वमात्मत्प्रतिज्ञार्थैकदेशासिद्धत्वस्यादित्याशंकते=३ननुदेष्यप्रतिशंकत्वंहेतोकोदयादित्यादौकस्मिकोदयः शंकेधर्मीनभवतिसाध्यमेत त्रेणहेतोरधरनंविद्यते साध्यविनाहेतोरनभवनमविनाभावः=२=शापकत्वे=२=अन्यथाभावेऽनभावेऽन्यथानुपपत्तिः=१=साध्येविनाहेतोरनभवन मन्यथानुपपत्तिः=१=अविनाभावबलात्=१प्रमाणत्वस्यहेतोःसन्निकर्षादेरपवर्तकत्वात्=हेतोरन्यथानुपपत्तिनियमनिश्चयसमर्थनेनेत्यः

त्वमनैकांतिकत्वंचनिरस्तंवोद्धव्यं विरुद्धस्यव्यभिचारिणश्चाविनाभावनियमनिश्चयलक्षणत्वा योगादतोनभवत्येवसाध्यसिद्धिरितिकेवलंमतिरेकिणोविहेतोर्गमकत्वात् सामर्थ्यंजीवच्छ रीरंप्राणादिमत्वादित्यादिवत्च अथेदानींस्वोक्तप्रमाणलक्षणस्यज्ञानमितिविशेषणंसमर्थ यमानःआह च हिताहितप्राप्तिपरिहारसमर्थंहिप्रमाणंततोज्ञानमेवतत् हितंसुखंतत्का रणंचअहितंदुःखंतत्कारणंचहितंचाहितंचहिताहितेतयोःप्राप्तिश्चपरिहारश्चतत्रसमर्थंहि शब्दोयस्मादर्थेतेनायमर्थःसंपादितोभवति यस्माद्धिताहितप्राप्तिपरिहारसमर्थंप्रमाणं त तस्तत्प्रमाणत्वेनाभ्युपगतंवस्तुज्ञानमेवभवितुमर्हतिनाज्ञानरूपंसन्निकर्षादि तथाचत्र अंगीकृतं प्रमाणं=

योगःप्रमाणंज्ञानमेवहिताहितप्राप्तिपरिहारसमर्थत्वात् यच्चनज्ञानंतन्नहिताहितप्राप्तिप

ध=अहिकंटकादि=धमिथ्यादर्शनादि=ध=शक्तियुक्तं=३=वस्तुप्रमाणार्थः=२प्रमाणंहिताहितप्राप्तिपरिहारसमर्थत्वात्=२=अनुमानं=

१=उपनयस्तथाचेदं=२=ज्ञानमज्ञानंचेतिविप्रतिपत्तेप्रमाणंभवति=१=निगमनं=२=एतत्साधनमसिद्धमित्युक्तेनेत्याह=२=कार्यं विनाप्रवृत्त्यभावेसतं=५=प्रत्यक्षंकल्पनापोढमभ्रान्तं=५प्रत्यक्षस्यप्रमाणफलविसंवादकत्वेनअर्थक्रियास्थितत्वेनतदधिगम्यार्थप्रापकत्वेन तदपिप्रत्यक्षैकत्वेनतदपिस्वविषयोपदर्शकत्वेनतदपिनिश्चयोत्पादकत्वेन=५=अध्यवसायात्मकत्वेपि=

डाक्टर भाऊदाजी इत्यारत्यस्मारकम् DR. BHAU DAJI MEMORIAL

परीक्षामु० १५। विहारसमर्थं यथाघटादि हिताहितप्राप्तिपरिहारसमर्थंचविवादापन्नं तस्माज्ज्ञानमेवभवतीति नचैतदसिद्धं हितप्राप्तयेअहितपरिहारायचप्रमाणमन्वेषयंति प्रेक्षापूर्वकारिणोनव्यसनि तया सकलप्रमाणवादिभिरभिमतत्वात् अत्राहसौगतः भवतुनामसन्निकर्षादिभवज्ज्ञे यज्ञानस्यैवप्रामाण्यं नतदस्मान्निर्निषिध्यते तत्तुव्यवसायात्मकमेवेत्यत्रनयुक्तिमुत्पश्यामः अनुमानस्यैवंभवसायात्मनःप्रामाण्यानुपगमात् प्रत्यक्षस्यतुनिर्विकल्पत्वेप्यविसंवादकत्वेनप्रामाण्योपपत्तेरितितत्राहब तन्निश्चयात्मकंसमारोपविरुद्धत्वादनुमानवदिति संशयादिलक्षणः

१=अंधकारप्रकाशयोः=२=अहिनकुलयोः=२=रूपरसयोः= ब तत्प्रमाणत्वेनाभ्युपगतंवस्तिंधर्मिनिर्देशः भवसायात्मकमितिसाध्यं समारोपविरुद्धत्वादितिहेतुः अनुमानवदितिदृष्टांतइतिअयमभिप्रायः संशयविपर्यासानध्यवसायस्व ।५

३=गृहीतार्थाभिचारित्वेन=३=तत्प्रमाणभूतंज्ञानं=३=व्यवसायात्मकत्वं=३=संशयविपर्यासानध्यवसायलक्षणः समारोपः तस्यप्रतिपक्षत्वात्=सहानवस्थानध्रौवात्यपरस्परपरिहारस्थितिलक्षणेषुविरोधेषुसहानवस्थानलक्षणविरोधोत्रगृह्यः=३=अनुमानपुरःसरेणसाधनात रेणभवस्थापयतिजैनः=

डाक्टर भाऊदाजी इत्यारत्यस्मारकम् DR. BHAU DAJI MEMORIAL

१=७कारलोप=७=असाधारणयोगसत्ता लोकोद्योतकारविक ल्पधीः=अवग्रहोविशेषाकांक्षात्मेहावायोनेश्चयः धारणास्मृतिहेतुः स्यान्मतिज्ञानं चतुर्विधं=विषयविषयिसन्निपातेयत्सामान्यविशेषात्मकवस्तुनोग्रहणमवग्रहः तस्यैवविशेषाकांक्षणमीहनं तदनंतरंयत्तद्विशेषनिश्चयनंसतत्रिपत्तिपत्तिविच्छेदादिकंकरोतितन्नायतेऽयंवलाकैवनभवतिपताकाप्यनभवतिएवंयथा

१=समारोपविरोधित्वंभवसायात्मकत्वं=२=निश्चयोग्रहणंस्मृतिसंशयेषिसत्यवत्=ज्ञानेयत्तुसमारोपविरुद्धंसत्तन्नभवतत्=१=इदमविसंवादकंप्रमाणत्वस्य=२=स्वसंवेदनेक्रियमनोयोगिप्रत्यक्षस्य=२=प्रत्यक्षस्य=सौगतेन=३=बौद्धः=अहोजनः=३=ज्ञानस्यभवसायात्मकत्वेनप्रामाण्येपि=४=साध्यसमोयंहेतुः=४=समारोपविरोधित्वंभवसायात्मकत्वयोः=४=मापकंतदतद्वन्तिष्टंमाप्यंतन्निष्टमेवत्वाप्यंगमकमादिष्टं मापकंगम्यमिष्यते=अत्रेत्यापकंभवसायात्मकंतत्तुविषयेयज्ञानेविद्यतेसमारोपविरोधित्वंमाप्यंतत्तुभवसायएवतुविपर्ययेतस्माद्भेदः=

वसमारोपविरोधिग्रहणलक्षणभवसायात्मकत्वेसत्येवंविसंवादित्वमुपपद्यते=अविसंवादित्वेव =अंगीकुर्वता =ज्ञानं

प्रमाणत्वमितिचतुर्विधस्यापिसमक्षस्यप्रमाणत्वमभ्युपगच्छतासमारोपविरोधिग्रहणलक्षणंनि श्चयात्मकमभ्युपगंतव्यं ननुतथापिसमारोपविरोधिभवसायात्मकत्वयोःसमानार्थत्वात्कथंसा ध्यसाधनभावइतिनमंतव्यं ज्ञानस्वभावतयातयोरज्ञेदेपिभाप्यभापकत्वधर्माधारतयाज्ञेदोप पत्तेः शिंशपात्ववृक्षत्ववत् अथेदानींसविशेषणंमर्थग्रहणंसमर्थयमानस्तदेवस्पष्टीकुर्वन्नाह ब अतिक्रितोपूर्वार्थइति ब यःप्रमाणांतरेणसंशयादिभवच्छेदेनानध्यवसितःसोपूर्वार्थइ त्यर्थः तेनेहज्ञानविषयस्यावग्रहादिगृहीतत्वेपिनपूर्वार्थत्वं अवग्रहादिनेहादिविषयभूतादौ तरविशेषनिश्चयानाभावात् अथोक्तप्रकारेणवाऽपूर्वार्थः किमन्योप्यस्तीत्याह ब दृष्टोपिसमारे १

४=प्रत्यक्षज्ञानस्यभवसायात्मकत्वसमर्थनानंतरं=४=भवसायात्मकंनवत्रेत्यर्थविशेषणमासक्तइतिज्ञानाद्वैतवादिनं अपूर्वइतिविशेष णेनसहवर्तमानं=३=प्रमाणेनानिर्णीतः=३=प्रकृतात्प्रमाणादन्यत्प्रमाणंप्रमाणांतरं तेनयत्तेनकेनचित्प्रमाणांतरेण=३=त्यागेन= नेवागमनंवस्त्रस्यनिष्कारणंभवायतत्तस्यतस्मिन्नुज्ञानस्ययत्कालांतरविस्मरणंसाधारणंतुस्मृतेः=२=ईहयागृह्यतेपताकयावाबलाकयावा नचितमभिसेक्ष्यन्नवांतरविशेषरूपमवग्रहेणगृह्यते=१=संशयादिभवच्छेदेनगृहीतार्थः द्वितीयक्षणेनस्वापूर्वार्थः मध्योत्पन्नसंशयादीनांप्रथम ज्ञानिनभवच्छेदनावादविस्मृतपदार्थवत्=

२=अनिश्चितइत्वदृश्यमानःकोर्थःसएवापूर्वोर्थोनवतीतिनास्त्यर्थः=३=मध्येत्वत्तसंशयादीनांग्रथमज्ञानेनअवच्छेदानावात=३=चत्वारःचार्वीकादयःदृश्यंतिमीमांसकादयोवा=४=आत्मानिमुखतया=४=प्रतीतिः=५=स्वस्यपरिज्ञानतया=५=ज्ञानस्यआत्मानंस्वयंजानातीतिप्रतीतिः=

परीक्षा-सू० पात्तादृगिति च दृष्टोपिगृहीतोपिनकेवलमनिश्चितएवेत्यपिशब्दार्थस्तादृगनूतार्थोनवति समा
६ रोपादितिहेतुरेतदुक्तंनवतिगृहीतमपिध्यामलिकारतया=अप्रत्यक्षकारतया यन्निर्णेतुंनशक्यते तदपिवस्तुपूर्वा
मितिव्यपदिश्यते अदत्तसमारोपाव्यवच्छेदात् ननुनवतुनामापूर्वार्थमवसायात्मकंविज्ञाना
त्स्वमवसायंतुनविन्नइत्यत्राहच स्वोन्मुखतयाप्रतिभासनंस्वस्यमवसायइति स्वस्योन्मुख
तास्वोन्मुखतातयास्वानुनवतयाप्रतिभासनंस्वस्यमवसायः अत्रदृष्टांतमाहच अर्थस्येवत
दुन्मुखतयेति तच्चहेतार्थोविधीयते यथार्थोन्मुखतयाप्रतिभासनंमर्थमवसायस्तथास्वोन्मुख
तयाप्रतिभासनंस्वस्यमवसायोनवति च अत्रोद्योवमाह घटमहमात्मनावेद्मिइति ननुज्ञा
नमर्थमेवाध्यक्षयतिनस्वात्मानमात्मानंफलंवेत्तिकेचित् कर्त्तृकर्मणोरेवप्रतीतिरित्यपरेक ६
२=दृष्टांतदार्ष्टांतिकयोरुदाहरणमुद्देश्यः=२=प्रमेयप्रमातृप्रमाणप्रमितेयोसथासंख्येनगृह्यंते=१=ज्ञानस्वरूपेण=२=स्वपरावभासादर्शितः=
१=अस्वीकरोतिनिश्चिनोति=१=ज्ञानस्वरूपंननिश्चिनोति=१=स्वस्वरूपं=२=पुरुषंकर्मीरंनप्रत्यक्षीकरोति=१=अज्ञाननिवृत्तिर्हीनोपादानोपेक्षा
अफलं=१=नैयायिकाः=१=बौद्धाः=

२=जैमिनीयाः=१कर्मक्रियायोरेवप्रतीतीतिइतरेइतिवृत्तावनुक्तमुपलक्षणीयंइतिप्राभाकराः=परेत्वंजैमिनेर्ज्ञानंज्ञातमात्माप्रमाकृतःज्ञानं
फलंचनदृस्पशेयंप्रत्यक्षमिष्यते=२=समदृवेतिषष्ठ्यातकर्मनज्ञातृत्ववत्प्रत्ययः प्रकरणबलात्ज्ञेयकर्मणइवेत्यर्थः=२=प्रमातृप्रमाणप्र
मितिक्रियाणांप्रतिनासनात=३हेतौयुक्तेस्त्रियामितिनिषेधात्कथंपंचमीतिनाशंकनीयंस्वतोष्पकर्मधारइतिसूत्रेणपंचमीनवतीत्युक्तत्वात्
अप्रयुक्तेपियस्मात्प्रतीयतेसस्वातीयुक्तस्थानेयप्रतीतमवलंब्येत्यर्थः=२=ज्ञानविषयत्वंतंकर्मकथंनवतिक्रियाप्याप्यकर्मेतिसूत्रसंज्ञा
र्त्तृकर्मक्रियाणामेवप्रतीतिरित्यन्ये तेषांमतमखिलमपिप्रतीतिबाधितमितिदर्शयन्नाह च कर्म =प्रत्यक्षे वाद्दषणान्तरत्वे ...कोर्थोत्रोक्तः=
प्रमातृ प्रमाण प्रमिति =घटादि फलज्ञानः
वत्कर्त्रेकरणक्रियाप्रतीतेः ज्ञानविषयत्वंतंवस्तुकर्मनिधीयते तस्मैवंज्ञप्तिक्रियाप्राप्तत्वात्
तस्मैवंतद्वत्कर्त्तात्माकरणंप्रमाणंक्रियाप्रमितिः कर्त्तात्मनेचकरणंचक्रियायैतासांप्रतीतिस्तस्याज्ञा
=पंचमी =तेषांकर्त्रादीनां=
तिहेतोर्काप्रागुक्तानुनवोद्योवेयथाऊर्मंतत्प्रतीतिर्दृष्टव्या ननुज्ञाद्दपरामर्शीसविवेद्यंप्रतीतिर्न
आत्मनः
वस्तुतत्त्वस्पर्शोपजातेत्यत्राहच ज्ञाद्दानुच्चारणेपिस्वस्यानुनवनमर्थवदितिं यथाघटादिज्ञाद्दानु
च्चारणेपिघटाद्यनुनवस्तथाहमहमिकयायोयमंतर्मुखाकारतयाविनासः संज्ञाद्दानुच्चारणेपि
युक्ति
स्वयमनुनूयतइत्यर्थः अमुमेवार्थमुपपत्तिपूर्वकंपरत्रातिमोद्योवमाचष्टेच कोवातत्प
तिनासिनमर्थमध्यक्षमिच्छंस्तदेवंतथानेच्छेत् कोवालौकिकः परीक्षकोवातेनज्ञानेनप्रतिज्ञ ७
३=अंतर्जल्पाकारतया=अंतःपरिच्छेद्यतया=२=उपहाससहितं=२=ज्ञानं=अंतर्मुखाकारतयाज्ञानमेव=१=प्रत्यक्षं=

१=ज्ञानस्याग्राहकशक्तिः ग्रीजं अर्थस्यज्ञेयशक्तिः ग्रीजं=२=मुख्यमर्थप्रत्यक्षत्वेनास्तिप्रत्यक्षव्यवहारः प्रयोजनंविषयविषयिभावोनिमित्तमुपचारः=१=ज्ञानधर्मः प्रत्यक्षत्वंघटादयर्थेउपचारः=२=मुख्यमानावेसतिचयोजनेनिमित्तेचोपचारः प्रवर्तते=३=यथेवहिप्रदीपस्यप्रकाशातो प्रत्यक्षतांवाविनातत्प्रतिनासिनोर्थस्यप्रकाशताप्रत्यक्षतावानोपपद्यतेतथाप्रमाणस्यापिप्रत्यक्षतामंतरेणतत्प्रतिनासिनोर्थस्यप्रत्यक्षतानास्यात्=३=अर्थतिरानपेक्षंइत्येतावतिसाध्येघटादिनिःसिद्धसाध्यतास्यात्ततः उक्तंसजातीयेतितस्मिन्नप्युच्यमानेपुरुषांतरविज्ञानेनसिद्धसाधनतास्यात् तन्निषेधार्थंस्वातिरिक्तग्रहणंस्वातिरिक्तसजातीयार्थांतरानपेक्षंइतिनिरस्तसमस्तसंशयविपर्ययानध्यवसायं

परीक्षा० सू० ७

मितुज्ञानंयस्यसंतथोक्तस्तत्प्रत्यक्षविषयमिच्छन् विषयिधर्म्मस्यविषयेउपचारात् तदेवज्ञानमे

वंतथाप्रत्यक्षत्वेननेच्छेत् अपिनिच्छेदेव अन्यथाअप्रमाणिकत्वप्रसंगःस्यादित्यर्थः अत्रोदा

=स्वप्रकाशने=

हरणमाह न प्रदीपवत् इदमत्रतात्पर्यंज्ञानंस्वावभासनेस्वातिरिक्तसजातीयार्थांतरानपेक्षं

=प्रदीपवदित्युक्ते प्रदीपस्यदृश्यत्वंगुणत्वात्साधनंवेकस्यादृष्टांतः अतत्रकेनासुराकारवत्=५=प्रामाण्यंस्वतः अप्रामाण्यंपरतः इतिमीमांसकाः संगिरंते अप्रामाण्यंस्वतः प्रामाण्यंपरतइतिताथागताः कथयंतिउभयंस्वतः इतिसांख्याः उभयमपिपरतइतिनैयायिकाउभयमपिकथंचित्स्वतः कथंचित्परतः इतिसांख्यादिनः प्रथयंतिवृ

प्रत्यक्षार्थगुणत्वेसतिअदृष्टानुयायिकरणत्वात् प्रदीपभासुराकारवद्विशिष्टेनवतुनामोक्ता

लक्षणलक्षितंप्रमाणं तथापितत्प्रामाण्यंस्वतःपरतोवा नतावत्स्वतः अविप्रतिपत्तिप्रसंगाद्वि

निपिपरतोऽनवस्थाप्रसंगादितिमतद्वयमाशंक्यतन्निराकरणेनस्वमतंमवस्थापयन्नाह

न तत्प्रामाण्यंस्वतःपरतश्चेति सोपस्कारणिहिवाक्यानिभवंति ततइदंप्रतिपत्तव्यंअन्या

सदशायांस्वतोनभ्यासदशायांचपरतइतितेनाप्रागुक्तैकांतद्वयनिरासः नचानभ्यासदशायां

=कृत्वादिविप्रतिपत्तेःसंशयःस्यान्निरुक्तरणत्वयप्रामाण्यनिरुपणीयमिति=४=स्वतःसर्वथाचेत्स्वविप्रतिपत्तिप्रसंगोस्फुटतयानास्ति=३=जलज्ञानंप्रमाणंस्नानपानक्रियान्यथानुपपत्तेः तर्हिअनुमानस्यप्रामाण्यंकुतः=२=अल्पस्मादेवमनवस्थाचमूरकापरतः प्रामाण्यवादेचेवमिति=३=तत्प्रामाण्यंतस्यप्रामाण्यंतस्यज्ञानस्यप्रमाणस्यप्रामाण्यमनिचारितं=२=सुनिश्चितासंभवद्बाधकत्वं=२=सा०=साध्याहारानिराकृतनराकृतरसं

१=ज्ञानांतरसमानाधिकरणंसाध्यंप्रतिज्ञा=४=प्रत्यक्षएवअर्थः प्रत्यक्षार्थःआत्मातस्यगुणोज्ञानंतस्यभावः=४=करणत्वादित्यनेनसाधनेअदृष्टानैकांतिकोव्यभिचारःअतत्रकेनासुराकारवद्विशिष्टेनवतुनामोक्तालक्षणलक्षितंप्रमाणंतथापितत्प्रामाण्यंस्वतःपरतोवा नतावत्स्वतः अविप्रतिपत्तिप्रसंगादितिमतद्वयमाशंक्यतन्निराकरणेनस्वमतंमवस्थापयन्नाह न तत्प्रामाण्यंस्वतःपरतश्चेतिसोपस्कारणिहिवाक्यानिभवंतिततइदंप्रतिपत्तव्यंअन्यासदशायांस्वतोनभ्यासदशायांचपरतइतितेनाप्रागुक्तैकांतद्वयनिरासः नचानभ्यासदशायां

४=नखलुप्रत्यक्षंतत्गुणंतत्प्रत्यक्षंसमर्थंप्रतीतिक्रियायांतदनपेक्षतयातद्गुणानाप्रतीतिविरोधात्प्रामाण्यमनवबोधेप्रतिबंधग्रहेंद्रियगुणोःसहलिंगप्रत्यक्षेणगृह्यतेऽनुमानेनवानतावत्प्रत्यक्षेणतस्यतत्संबंधग्रहणविरोधानतेनाप्यनुमानेनाप्यविगृहीतसंबंधलिंगप्रभवत्वात्तत्राप्यनुमानांतरेणसंबंधग्रहणमनवस्थानात=

=प्रत्यक्षेण =अनुमानेन=

प्रामाण्यंस्वतोनभ्यासदशायांचपरतइतितेनाप्रागुक्तैकांतद्वयनिरासः नचानभ्यासदशायां

तावात् गुणत्वमस्तीतिवाग्मात्रंविधिमुखेनकार्यमुखेनवागुणानामप्रतीतेः नाप्रामाण्यं

स्वतएवप्रामाण्यंउपरतएवेतिविपर्ययःशक्यतेकल्पयितुंमन्वयव्यतिरेकाभ्यांहिस्वरूपा

द्विंगादेवकेवलात्प्रामाण्यमुत्पद्यमानंदृष्टं प्रत्यक्षादिष्वपितथैवप्रतिपत्तव्यंनान्यथेति

ततएवाभ्यासदशायांस्वतोनभ्यासदशायांचपरतइतिनियमोयुक्तः अविशेषेणोभयत्रापि

३=पक्षधर्मत्वंसपक्षेसत्वंविपक्षाद्व्यावृत्तिरतः=२=गुणनिरपेक्षात्=२=इदंजलंइतिप्रत्यक्षज्ञानंतत्कारणादेवप्रामाण्यमुत्पद्यतेइतिप्रत्यक्षंनतत्कारणेतः प्रत्यक्षानुमानादोस्वतः प्रामाण्यप्रतिपादनादेव=१=आगम=

१=ज्ञानादिकं=१=अबाधितं=अनिराकृतं=२=यतोविज्ञानकारणादेवप्रामाण्यमुत्पद्यमानं प्रतिनामतेयतः=२=कारण=२=ज्ञप्तिपक्षो
यं=२=ज्ञानकार्ये=३=आत्मग्रहणसापेक्षं दोषः=आत्मनेवज्ञानं कर्तृ प्रमाणंगृह्णाति=३=मीमांसकं प्रतिनैयायिका पाह=४=परिछि
त्तिमात्रेदर्शनंचापरिछित्तिविशेषदर्शनंनाइतिविकल्पद्वयंकृत्वादूषयतिजैनाः=

परीक्षा॰मु॰ दशावाच्यसंशयविपर्यासलक्षणाप्रामाण्यद्वयासत्त्वेपिप्रामाण्यमौत्सर्गिकमनभ्यासदशाभावि तमास्तं

८ एवैतिं ततःस्थितंप्रामाण्यमुत्पत्तौनसामग्र्यंतरसापेक्षमितिनावविषयपरिछित्तिलक्षणेस्व

कार्येस्वग्रहणसापेक्षंमगृहीतप्रामाण्यंदेवज्ञानंविषयपरिछित्तिलक्षणकार्यदर्शनात् ननु ५=मीमांसकः आहजैनादिभि रुक्तंतदविचारितरमणीयं=६=चे ष्टितं=६=पूर्वयुक्त्यादिवस्तुदृष्ट तद्विहायात्मसुवर्णादिकंनदृष्टमतेः तिनिर्विशेषविषय परिछेदोपलब्धेः=

नपरिछित्तिमात्रेप्रमाणकार्यंतस्यमिथ्याज्ञानेपिसद्भावात् परिछित्तिविशेषंतुनागृहीतप्रामा

ण्यंविज्ञानंजनयतीति तदपिबालविलसितं नहिप्रामाण्यग्रहणोत्तरकालमुत्पत्त्यवस्थानेः

परिछित्तेर्विशेषोवगम्यते गृहीतप्रामाण्यादपिविज्ञानान्निर्विशेषविषयपरिछेदोपलब्धेः न

नुपरिछित्तिमात्रस्यशुक्तिकायांरजतज्ञानेपिसद्भावात्तस्यापिप्रमाणकार्यत्वप्रसंगइतिचे

त् नवेदंवयंब्रूमोयथात्वत्प्रत्ययेस्वहेतुदोषज्ञानसंपेक्षंतथाप्रामाण्यं तस्माद्यत्रैकार ८

२=जैनःआह=१=मीमांसकाएवंवदंतु:=१=अथेरजतलक्षणस्यान्यथावंनेदंरजतंशुक्तिकेयंनीलदृष्टेश्चित्रकोणदर्शनादित्यनेन
ज्ञानेनयावत्=१=शुक्तिकेयमित्यादिबाधकंज्ञानं=१=चक्षुरादिगतकाचकामलादिदोषज्ञानं=१=प्रथमंसर्वज्ञानेप्रमाणमेवात्यच
तेतस्मात्शुक्तिकायांरजतज्ञानमपिप्रथमंप्रमाणमेवतद्धेतुप्रामाण्यं=१=ननिराक्रियते=१=वस्तुनि=

१=यथाप्रमाणंप्रथममुत्पन्नंतथासर्वेषुपदार्थेषुप्रमाणमेवज्ञानंज्ञायतइतिनेत्यर्थः=यत्यत्पत्त्यवस्थायामितिशेषः=१=भोजनप्रामाण्यंस्वतइ
तिबौद्धाशंकनीयं=२=केवलंचक्षुरादयुत्पत्तौप्रामाण्यंपरतएवेतिप्रतिपद्यते=२=यदिशुक्तिकायांरजतज्ञानेविज्ञानकारणातिरिक्तदोषाद्यपेक्षंतर्हि
तन्निवृत्तिलक्षणंस्वतोयदेकंचैतिंतन्निरूपयतिशुक्तिकेरजतज्ञानस्यतन्निवृत्तिलक्षणंप्रामाण्यंनेदंरजतंकिंशुक्तिकेयंतन्निपक्षेऽप्रामाण्यंपरतए
वेतिप्रदर्श्यते=२=आत्मग्रहण=३=स्वतःसर्वंप्रमाणंनाप्रामाण्यमितिगम्यतेनहिस्वतोऽसतीशक्तिःकर्तुमन्येनवार्थेतइति=

णदोषज्ञानंबाधकप्रत्ययोवानोदेतिं तत्रस्वतएवंप्रामाण्यमितिं नचैवंप्रामाण्येप्याशंकनीयं तस्य

विज्ञानकारणातिरिक्तदोषस्वभावसामग्रीसव्यपेक्षतयोत्पत्तेः निवृत्तिलक्षणंचस्वकार्येस्वग्रहण

सापेक्षत्वात् तंहिंयावन्नज्ञातंतंनतावत्स्वविषयात्पुरुषंनिवर्तयतीतिं न तदेतत्सर्वंमनल्पतमोविलसि

तं तथाहिं नतावत्प्रामाण्यस्योत्पत्तौसामग्र्यंतरापेक्षत्वंमसिद्धंमासप्रणीतत्वलक्षणगुणसन्निधानेस

त्येवंमासप्रणीतवचनेषुप्रामाण्यदर्शनात् यद्भावाभावाभ्यांयस्योत्पत्त्यनुत्पत्तीतत्कारणकमितिलोकें न

सिद्धत्वात् यदुक्तंविधिमुखेनकार्यमुखेनगुणानांप्रतीतिरिति तत्रतावदाप्तप्रणीतत्वाद्धेतो

प्रतीतिर्गुणानांमित्यंयुक्तंमाप्तप्रणीतत्वहानिप्रसंगात् अथचक्षुरादौगुणानांप्रतीतिरित्युच्यते

तदप्ययुक्तंनैर्मल्यादिगुणानांप्रबलबालादिभिरप्युपलब्धेः अथनैर्मल्यंस्वरूपमेवनगुणस्तर्हि

४=गुणसद्भावात्=४=प्रमाणस्य=३=पक्षे=३=अयंग्रंथः किमर्थंचेद्गुणानांप्रतीत्यर्थंसर्वथानास्तीतिवदतितस्मात्तत्रचित्तस्थेगुणाःसंती
तिदर्शयितायेखंडनंकरोति=२=मीमांसकःप्राह=

१=गुणगुणिनोरभेदात्=१=अतोदोषोपिननिर्दोषः=१=यथानैर्मल्यादिगुणज्ञानवेत्स्वतःप्रामाण्यंजैनानांतथादोषाज्ञानवेत्स्वतःप्रामाण्यंमीमांस
कानांस्यादित्यर्थः=२=हेतोः=२=कारणस्य=२=नकेवलमयोरूपेयेवेदंरूपमित्याद्यर्थः=२=आगमे=२=आदिशब्देनरागद्वेषोगृह्येते=३=आ
दिशब्देनवैराग्यक्षमेगृह्येते=३=अत्यक्षादिनत्पत्तिसामग्रीविशेषेचक्षरादिनैर्मल्यादौ=४=आप्तोक्तगुणसंज्ञावेपि=४=पूर्वापरविरोधरहितता
दयः=४=नचुप्रामाण्यात्ततो=

शक्तिः = रहितता

परीक्षामु० हेतोरविनाभावैकल्पमपिस्वरूपविकल्पतैवनदोषइतिसमानं अथतद्वैकल्पमेवदोषस्तर्हिलिं

ए

गस्यचक्षुरादेर्वातत्स्वरूपसाकल्पमेवगुणः कथंननवेत् आप्तोक्तेपिशब्दे मोहादिलक्षणस्यदोष
अज्ञानादि
स्याभावमेव यथार्थज्ञानादिलक्षणगुणसद्भावमनुपगच्छन्नन्यत्रतथानेच्छतीतिकथमनुन्मत्तः
अथोक्तमेवशब्देगुणः संतोपिनप्रामाण्योत्पत्तौव्याप्रियंते किंतुदोषाभावएवेतिसत्यमुक्तंकिंतुन
वाग्मात्रेण= वचने कारणे=
युक्तमेतत् अतिज्ञामात्रेणसाध्यसिद्धेरयोगात् नहिगुणेभ्योदोषाणामभावइत्यत्रकिंचिन्निबंधनमु
त्पश्यामोन्यत्रमहामोहात् अथानुमानेपित्रिरूपलिंगमात्रजनितप्रामाण्योपलब्धिरेवतत्रहेतुरिति
चेन्नउक्तोत्तरत्वात् तत्रहित्रैरूप्यमेवगुणोयथातद्वैकल्पेदोषइतिनासम्मतोहेतुरपिचाप्रामाण्ये
प्येवंवक्तुंशक्यतएव तत्रहिदोषेभ्योगुणानामभावस्तदभावाच्चाप्रामाण्यसत्वेअप्रामाण्यमोत्सर्गि ए
३=महामोहंवर्जयित्वा=३=दोषाभावे=३=कारणे=२=अविनाभाविविशेषगुणस्तद्वैकल्पमेवदोषः=२=हेतौ=२=अविनाभावस्य=२=कथंनस
म्मतेरेतुरितिकक्कुः=गुणयुक्तत्वात्=२=किंच=१=गुणेभ्योदोषाणामभावइत्यादिप्रकारेण=१=अप्रामाण्ये=१=स्वाभाविकं=

२=प्रकारांतरेणवदतामीमांसकेन=२=भावांतरमभावोहिकथंचिदुपपेक्षयाघटाभावस्यकपालस्वभाववत्=२=ध्वंसाभावस्य=३=ए
वंचसतिप्रामाण्यपरतएवज्ञायतेगुणाभावोदोषाणामभावइत्यादिना=३=प्रत्यक्षप्रकारेण=३=प्रामाण्योत्पत्तौगुणाव्याप्रियंते=नुमानात्प्रतीतिविष
यः क्रियते=४=चक्षुरादि=४=विशुद्धादिगुणाख्यंवा=४=नेदंप्रामाण्यंप्रामाण्यसाधारणाप्रतीतेः=५=कार्यत्वादित्युक्तेविज्ञानेतिभा
निस्तत्कार्यंनवतितत्साध्याभावात्=अतोविज्ञानान्यत्वेसतीतिविज्ञानान्यत्वादित्युक्तेआत्मनिसुविज्ञानादप्रमोनवतिकारणत्रयंनवोनभवतितस्य
नित्यत्वात्ततः सद्वसाधनम्=

कुमास्तइत्यप्रामाण्यंस्वतएवेति तस्यभिन्नकारणजन्यत्वंवर्णयंतुमभ्युपगतमेवस्यात् किंचगुणेभ्यो
उक्तं
दोषाणामभावइत्यभिदधतागुणेभ्योगुणाएवोत्पत्तिंहतंस्यात् भावांतरस्वभावत्वादभावस्यततोप्रामा
जैननिराकरणं अप्रतिषेधकत्वात्
ण्यासत्वेप्रामाण्यमेवेति नैतावतापरयत्नप्रतिक्षेपः अविरोधकत्वात् तथानुमानतोपिगुणाःप्रतीयंत
एवं तथाहि प्रामाण्यंविज्ञानकारणातिरिक्तकारणजन्यं विज्ञानान्यत्वेसतिकार्यत्वात् अप्रामाण्यव
त् तथाप्रमाणप्रामाण्यंभिन्नकारणजन्यंभिन्नकार्यत्वात् घटवस्त्रवदितिच ततःस्थितंप्रामाण्यमु
त्पत्तौपरापेक्षमिति तथाविषयपरिच्छित्तिलक्षणेप्रवृत्तिलक्षणेवास्वकार्येस्वग्रहणेनापेक्षतइतिनो
कांतः क्वचिदभ्यस्तविषयएवपरानपेक्षत्वव्यवस्थानात् अनभ्यस्तेतुजलमरीचिकासाधारणप्रदे
शेजलज्ञानंपरापेक्षमेव सत्यमिदंजलंविशिष्टकारधारित्वात् घटचेटिकापेटकदर्दुरवमरोजगंध
४=अनुमानानंतरं=४=चक्षुरादिधर्मिणि=४=अनुमानादपिगुणाप्रतीयंतेनकेवलंप्रत्यक्षादित्यविशब्दार्थः=३=अनुमानापेक्षं=३=पुरा
पेक्षं=यथायतोप्रमाणस्यपरानपेक्षत्वंनघटते=३=प्रमाणकार्यंप्रमाणग्रहणं=२=प्रदेशे=२=समर्थनात्=१=अनुमानादि=

१=स्नानपानादि=२=अनुमानादिलक्षणज्ञानात्=२=सर्वज्ञलक्षानस्य=१=परमार्थत्वं=२=प्रामाण्यं=२=अतीतानागतवर्त्तमाने
ष्वत्रिकालेष्वदूषणं नास्तीत्यर्थः=२=कल्पपर्य्यंतं=२=निश्चीयते=२=त्वया मीमांसकेन=३=परिच्छित्तिविशेषः=३=अनुमानसापे
क्षो=३=प्रयापितश्चोच्यते=३=विकल्पद्वयं कृत्वोच्यते=३=अप्रस्तविषयेनवक्तुमंगीक्रियते=३=अस्माभिरंगीक्रियतएव=३=अन्य
स्तविषये=४=प्रमाणग्रहण=४=नियमेनसत्यमेवजलं=

परीक्षा०सू० वत्वाच्च परिदृष्टजलवदित्यनुमानज्ञानादर्थक्रियाज्ञानाच्च स्वतः सिद्धप्रामाण्यात्प्राचीनज्ञानस्यार्थौ
१० र्थत्वमाकल्पमेवकल्पतएव यदप्यभिहितं प्रामाण्यग्रहणोत्तरकालमुत्पन्नवस्त्वतः परिच्छित्तेर्विशेषो।
नावसायतइति तत्रेयद्यप्यस्तविषयेनावसायतइत्युच्यते तदेतदिष्यतएव तत्रप्रथममेवनिःसंश
यंविषयपरिच्छित्तिविशेषासुपगमात् अनप्यस्तविषयेतुतद्ग्रहणोत्तरकालमस्त्येवविषयावधार
तावत्स्वनयत्रसमानायाः
णस्वभावपरिच्छित्तिविशेषः पूर्वंप्रमाणप्रमाणसाधारणएवपरिच्छित्तेरुत्पत्तेः ननुप्रामाण्यपरि
च्छित्तेरनेदांकथंपौर्वापर्य्यमिति नैवंनहिसर्वापिपरिच्छित्तिः प्रामाण्यात्मिका प्रामाण्यंतुपरिच्छित्या
=ज्ञानावरणादि कांक्षाकामलादि= =निःफल
त्मकमेवेतिनदोषः यदप्युक्तं बाधककारणदोषज्ञानाभ्यांप्रामाण्यमपोद्यतइति तदपिफल्गुनाभि
तमेवाप्रामाण्यमपितथावक्तुंशक्यत्वात् तथाहि प्रथममप्रमाणमेवज्ञानमुत्पद्यतेऽनभ्यासदशायां १०
४=अतएवस्तविषयएव=४=मीमांसकःप्राह=२=नविरोधः=२=बाधकंचकारणदोषज्ञानंचतयोः=१=शुक्तिकायांरजतज्ञानं=
२=परिच्छित्तिवस्तुयाथात्म्यज्ञानं=

DR. BHAU DAJI MEMORIAL डाक्टर भाऊदाजी इत्याख्यस्मारकम्

२नैर्मल्य=१=सप्तम्यर्थेद्वितीया=१=निराक्रियते=२=अर्थपरिच्छित्तिलक्षणे=१=अंधकूपवत्तद्यथाअंधकूपेजलंनास्तीतितच्चि
तंवर्त्ततेतनदाकश्चिदागत्यप्रतिपादयतिअंधकूपेजलमस्तीतितदैवस्वतएवत्प्रामाण्यमवधार्यतेअप्रस्तुतत्वात्अनप्यस्त इत्याद्या
मप्रामाण्यंपरतएव=२=स्वतोवुद्धेत्यतोयोगेस्युत्पूर्वंयंस्वतः प्रामाण्यंपरतोगच्छेदितिः कपिलोयथा=२=अकलंकदेवस्य=
शास्त्रे=३=संक्षिप्त=३=प्रमाणलक्षणं=३=अनंतवीर्येणयथा=अदस्तूविप्रकृष्टंदूरतरंतेन=

५=संक्षेपाचरण परं=५=परस्परा नेकज्ञाणांपदानांनि रपेक्षसमुदायोवा क्यं=६=तच्चेदेन मात्रिप्रत्यासत्तेः प्रत्यासत्तिर्गरीयसी तिन्यायमाश्रित्यप्रा माण्यंनपरिगृह्य तेअपिद्वयोर्गुणमुख योर्मुख्यकार्यसे प्रत्ययइतिप्रमाण मेवपरामृशतेप्र माणस्यमुख्यत्वंप्र कृतप्रमेयत्वात्प्रा माण्यस्यगौणत्व प्रासंगिकप्रमेय त्वात्=

ध्गुणज्ञानोत्तरकालंतदपोद्यतइति तस्मात्प्रामाण्यमप्रामाण्यंवा स्वकार्येक्विदभ्यासानभ्यासा
वेक्षयास्वतःपरतश्चेतिनिर्णीतमिति देवस्यसम्मतमपास्तसमस्तदोषंवीक्ष्यप्रपंचसंविरंरचितं
तैसमस्य माणिक्यनंदिविदुषाशिशुबोधहेतोर्मानस्वरूपममुनाप्रकटमन्यैधायि च इतिपरीक्षा
=विवादं =दूरीकृत्य
मुखलघुवृत्तौप्रमाणस्यस्वरूपोद्देशःसमाप्तः अथप्रमाणस्वरूपविप्रतिपत्तिंनिरस्यैदानींसंख्या
निराकुर्वन् स्वना संख्या
विप्रतिपत्तिंप्रतिक्षिपन्सकलप्रमाणनेदसंदर्भसंग्रहंपरंप्रमाणेयत्ना प्रतिपादकंवाक्यमाह च
तंद्वैधेति तच्चेदंप्रमाणंपरामृश्यते तत्प्रमाणंस्वरूपेणावगतंद्वैधाद्विप्रकारमेव सकलप्रमाण
नेदानामत्रैवांतर्भावात् तद्विधमप्यनुमानप्रकारेणापिसंभवतीति तदाशंकानिराकरणार्थं
सकलप्रमाणनेदसंग्रहश्लोकेनींसंख्यांप्रव्यक्तीकरोति च प्रत्यक्षेतरनेदादिति प्रत्यक्षंवक्ष्यमा
३=सकलंनिर्द्धारणमेवेतिमायादेवकारः=३=अनुमानादीनां=२=द्वित्वसंख्यायां=२=मक्षिप्तावेलक्षणेकत्वमंतर्भावः=१=नै
यिते=षट्प्रमाणानिचत्वारित्यायवादिनः=सांख्यप्रभृतीनिवाप्रतिद्वंद्वीशिकबौद्धयोः=१=शेषप्रमाणं=२=अक्षमात्मानंप्रत्या
श्रितंप्रत्यक्षंइतिमुख्यप्रत्यक्षेअक्षमप्रतिप्रत्यक्षंइतिसांव्यवहारिकप्रत्यक्षे=१=अक्षोतिव्याप्नोतितानतानगुणपर्यायान्द्रव्य
स्तआत्मा=अक्षादात्मनःपराञ्चे परोक्षेअथवापरैरक्षिद्यादिभिःव्यप्तंसिक्तंअनिवर्द्धनेइतिपरोक्षं=

णप्रितरत्परोक्षं तात्पर्येनेदात्प्रमाणस्येतिशेषः नहिपरपरिकल्पितैकद्वित्रिचतुःपंचषट्प्रमाणसंख्या
नियमेनिखिलप्रमाणनेदानामंतर्भावविभावनाशक्याकर्तुं तथाहि प्रत्यक्षैकप्रमाणवादिनश्चार्वाक
स्यनाध्यक्षेलैंगिकस्यांतर्भावोयुक्तः तस्यतल्लिंगत्वात् सामग्रीस्वरूपनेदात् अर्थनाप्रत्यक्षेप्रमा
णेप्रस्तिविसंवादसंनवात् निश्चितविनाभावाद्धिलिंगान्निश्चितिर्लिंगिनोनुमानमित्यनुमानिकज्ञानं
तत्रचेस्वनावलिंगस्यवक्तव्यमन्यथापिनावोदृश्यते तथाहि कषायरसोपेतानामामलकानामेतद्दृ
श्यकालसंबंधिनोदर्शनेपिदेशांतरेकालांतरेऽन्यांतरसंबंधेचान्यथापिदर्शनात् स्वनावहेतुर्व्यनिचा
र्येवलताचूतवत् लताशिंशपादिसंनावनाच्च तथाकार्यलिंगमपिगोपालघटिकादौधूमस्यशुक्ल
मूर्ध्निचान्यथापिनावात् पावकव्यनिचार्येव ततःप्रत्यक्षमेवैकंप्रमाणमस्यैवाविसंवादकत्वा

५=स्वनावकार्यत्वादिहेतोर्व्यनिचारत्वंदर्शयति=५=स्वनावलिंगंकार्यलिंगमनुपलब्धिलिंगंचेतित्रिप्रकारंसोगतैर्लिंगं=५=साध्यंविनाऽपि=५=सद्भावः=

५=वेशांतरवर्त्तीनामलकफलानिकषायरसोपेतानि=आमलकीफलत्वात्परिदृष्टामलकीफलवत्=चूतोधर्मीहेतोरित्यादिसाध्यधर्मिप्रतीतत्वान्नयायप्राप्तःसमुदृत्तइतिनियमानयतःअत्रलताचूतेनव्यनिचरः=

११

३=इष्टादिसेचने=मधुररसोपेतत्वेनापि=३=इदंफलंकषायरसोपेतंश्यामलकफलत्वात्परिदृष्टामलकफलवदित्यत्रश्यामधुररसोपेतामलकफलेनव्यनिचारः=दृष्टोयंशिंशपात्वात्लताद्विनाव्यनिचारःतथादेशांतरविलताशिंशपानवितथावेशवीनदर्शकस्यकाकंजनयतिनचुपणसवीजे=इत्योयंशिंशपात्वात्इत्यत्रस्वनावहेतुर्व्यनिचारः=२=इदंज्वालाधूमिकादो।२=वल्मीकशिरसि=१=व्यनिचिनापि=१=स्वनावकार्यहेतोरविनानाविनानावात्तत्रेक्षतानुमानस्यप्रामाण्यंनघटतेघटतः=

दितितदेतदालविलसितंनिर्मूलत्वात् तथाहि किंप्रत्यक्षस्योत्पादककारणंनावोदालंब
नानावाद्याप्रामाण्यंनिषिध्यते तत्रनतावत्साकृतनःपक्षः तदुत्पादकस्यसुनिश्चितान्यथानुपपत्तिनिय
मनिश्चयलक्षणस्यसाधनस्यसद्भावात् नोखल्वेषुदीचीनःपक्षस्तदालंबनस्यपावकादेःसकलविचा
रचतुरचेतसिसर्वदाप्रतीयमानत्वात् यदपिस्वनावहेतोर्व्यनिचारसंनावनमुक्तं तदप्यनुचितमेव स्व
नावमात्रस्यहेतुत्वात् व्याप्यरूपस्यैवस्वनावस्यगमकत्वानुपगमात् नचव्याप्यस्यव्याप
कव्यनिचारित्वं व्याप्यत्वविरोधप्रसंगात् किंचैवंवादिनोनाध्यक्षंप्रमाणंनावतिष्ठते तत्राप्यविसंवाद
स्यागौणत्वस्यचप्रामाण्यविनानाविनेतूनिश्चेतुमशक्यत्वात् यच्चकार्यहेतोरप्यन्यथापिसंनावनं तदे
ष्यशिंशिंतलक्षितं सुविवेचितंस्वकार्यस्यकारणाव्यनिचारत्वात् यादृशोहिधूमोज्वलनकार्यनि

१=प्राचुवत्=१=इंद्रजालघटिकादौ=२=वल्मीके=२=अग्निंविनापि=२=अनग्निस्वभावः=३=शाकमूर्द्धा=४=वल्मीके=४धूमस्य=४=अग्निअग्नि चारित्वं=

धरनितंवादौवनितिवल्लधवलतमाप्रसंपर्क्लुप्तप्रमते नताहशोगोपालघटिकादौवेति यदप्युक्तं शाक मूर्द्धिधूमस्यान्यथाविनावइति तत्रकिंमयंशाकमूर्द्धाग्निस्वभावोन्यथावा यद्यग्निस्वभावस्तदाग्नि रेवेति कथंतदुक्तधूमस्यान्यथाभावःशाक्यतेकल्पयितुं अथाग्निस्वभावस्तदातदुक्तधूमएवते नवर्तीति कथंतत्रतस्यतद्धग्निविचारित्वंमिति तथाचोक्तं अग्निस्वभावःशाकस्यमूर्द्धाचेदग्निरेवसः अ थाग्निस्वभावोसौधूमस्तत्रकथंनवेदिति किंचप्रत्यक्षंप्रमाणंमितिकथंमयंपरंप्रतिपादयेत् परस्यप्र त्यक्षेणगृहीतुमशक्यत्वात् व्याहारिकार्यप्रदर्शनात्तंप्रतिपद्येतेतिचेत् आयातंतर्हिकार्यात्कारणानुमा तं अथलोकव्यवहारापेक्षयेष्यतएवानुमानमपि परलोकादावेवानभ्युपगमात्तदभावादिति कथंतद भावोनुपलब्धेरितिचेत् तदानुपलब्धिर्लिंगजनितमनुमानमपरमापतितंमिति प्रत्यक्षप्रमाणंमविस्वा २२

ध=चार्वाकः=४=शिष्यं=४=विइंद्रियस्यपरोरिपरमात्मनोरितिपरात्मनस्त्यर्थः=३=प्रत्यक्षेणशरीरस्यैवग्रहणात्तशरीरादनित्यत्वात्तशरीरज्ञानस्व रूपात्मनोविग्रहणमितिचेत्तनशरीरप्रत्यक्षेपिबुद्धिविकल्पेसंज्ञायावतदकथंइत्युक्तेपरपक्षपतःपुरुषस्यपंडितोयमूर्खोवासाधुवातानिश्चयोनजनवति अन्यथापरीक्षामंतरेणापितत्सद्भावमानयोःप्रसंगात्=३=वचनचातुर्यादि=३=परबुद्धादिकं=

१ त्पाद्याकारलक्षण सरणस्वभावः तदना द्यनंतमेवायंमरी यधनहर्म्योइत्येवमा दिरूपंप्रत्यभिज्ञाना नारहमस्माद्ध नमुपादेशनामद्धी यधनहर्म्यानतीति तन्नस्वधनंपार्थिये तरत्यादिव्यवहार स्यविलोपः=४=स्म तिमतिस्तिंज्ञानमनु भवः तेनज्ञायमान स्यपदार्थस्य=

२=अनुमानं=२=तूलीस्त्रीयते=१=प्रमाणविनिश्चये=२=स्वभावहेतु=२=प्रप्रमाण=२=शिष्यस्य=२=कार्यहेतोर्व्याहारादेः=२=ज्ञानांतर= २=ज्ञानात्=२=परलोकादेः=२=चार्वाकंप्रतिप्रमाणांतरापादनंयतः=३=अविसंवादित्वविसंवादित्वस्वभावलिंगद्वयंविनाप्रमाणसामान्येप्रमा णसामान्यघटनन्यवतिष्ठतेतथाव्याहारादिकार्यलिंगमंतरेणान्यधियोगतिःपरबुद्धिनिश्चयोनसंभवतितथानुपलब्धिलिंगमंतरेणपरलोकादेःप्र तिषेधोनघटतेइत्यनुपपद्यमानाःप्रमाणांतरसामान्यसिद्धिति-अन्यधीगतिपरलोकादिप्रतिषेधाः स्वभावादिलिंगत्रयसद्भावसाधनकारणप्रमाणांतर स्यानुमानस्यसमर्थनेनाव साधयतीत्यर्थः सर्वोपि कारिकार्थः=४=यस्यहस्तेपुण्यस्वधनंदत्तंसोनुकरंतिसुखंसोगतेन=४=धनमित्यत्रमात्र=४

भावेऽनुज्ञानानुमितिर्मंतरेणानोपपत्तिमियर्त्तीतिप्रागेवोक्तमित्युपरम्यते तदप्युक्तंधर्मकीर्त्तिना प्रमाणे तरसामान्यस्थितेरन्यधियोगतेःप्रमाणांतरसद्भावेःप्रतिषेधाच्चकस्यचिदिति ततःप्रत्यक्षमनुमानमिति प्रमाणद्वयमेवेतिसोऽतः सोपिनयुक्तवादी स्मृतेरविसंवादित्वास्मृतीयायाःप्रमाणभूतायाःसद्भावात् नचैतस्याविसंवादादप्रमाणंदत्तग्रहादिविलोपापत्तेः अथानुभूयमानस्यविषयस्यानावात् स्मृतेरप्र माणं नतथापितुभूतेनार्थेनसालंबनत्वोपपत्तेः अन्यथाप्रत्यक्षस्यापितुभूतार्थविषयत्वादप्रामाण्यमनि वार्यंस्यात् स्वविषयावभासनेस्मरणेपिविशिष्टमिति किंचस्मृतेरप्रामाण्येनुमानवार्त्तापिकुत्रचित् तया व्याप्तेरविषयीकरणेतदुद्भावनायोगादिति ततइदंवक्तव्यं स्मृतिःप्रमाणंअनुमानप्रामाण्यान्यथानुपपत्ते

रिति सैवंप्रत्यक्षानुमानस्वरूपतयाप्रमाणस्यद्वित्वसंख्यानियमंविघटयतीतिकिंनश्चिंतया तथाप्रत्यक्षि

४=अनुभूयमानविषयानावेपि=४=स्वयामतटाकादिना=४=सविषयत्व=४=उक्तविपर्यये अन्यथाशब्दः अनुभूतेनार्थेनसालंबनत्वेपिस्मृतेर प्रामाण्ये=४=भिन्नप्रत्यक्षप्रत्यभिज्ञानस्य=४=भिन्नकालेकर्थेग्राह्यमितिचेत्ग्राह्यताविरुद्धहेतुत्वमेवयुक्तिज्ञोनाकारार्थेणक्षममितिसौगते रंगीकारात्प्रत्यक्षस्यातीतार्थविषयत्वेसौगतमतापेक्षयोक्तमितिवोद्धव्यं=४=अनुभूतार्थविषयमात्रेणस्मृतेरप्रामाण्ये-अनुमानेनाभिगतेनोयत्प त्यक्षंतदप्यप्रमाणंस्यादनुभूतार्थविषयत्वाविशेषात्=३=असत्यतीतेर्थेप्रवृत्तेरनवद्यात्तदप्रामाण्येप्रत्यक्षस्यापितत्संगस्तदर्थस्यापितत्सा ने=सद्भावात्=३=साधनसमानं=२=साध्यसाधनयोर्वैधर्म्य=२=प्रामाण्यानावात्=१=स्मृतिप्रकारेण=

२=नोजैन=२=प्रत्यक्षानुमानाभ्यां=३=प्रत्यभिज्ञानेन=३=नोवोद्धत्वदुक्तमयुक्तमेवसंख्याविघटयत्येव=३=कुतः=४=कोयंप्रत्य
भिज्ञानस्यविषयः=४=पर्याय=४=एकत्वं=

परीक्षा०मु० १३ ज्ञानंमविसोगतीयप्रमाणसंख्यांविघटयंत्येव तस्यांपिप्रत्यक्षानुमानयोरनंतर्नोक्तात् नंनुतदितिस्म
रणंमिदमितिप्रत्यक्षंमितिज्ञानद्वयमेव नंताभ्यांविभिन्नंप्रत्यभिज्ञानाख्यंक्वयंप्रतिपद्यमानंप्रमाणांतर
मुपलभामहे ततःकथंतेनप्रमाणसंख्याविघटनंमितितदेषंघटितमेव यतःस्मरणप्रत्यक्षाभ्यांप्रत्यभि
ज्ञानविषयास्यार्थस्यग्रहीतुंमशक्यत्वात् पूर्वोत्तरविवर्त्तवर्त्तैकद्रव्यंहिप्रत्यभिज्ञानविषयः नचतत्स्मर
णेनोपलक्ष्यते तस्यानुभूतविषयत्वात् नापिप्रत्यक्षेणतस्यवर्त्तमानविवर्त्तवर्त्तित्वात् यदप्युक्तं ताभ्यां
भिन्नंमन्यद्ज्ञानंनास्तीतितदप्ययुक्तंमनेदंपरामर्शरूपतयाभिन्नस्यैवावभासनात् नचतेनोपलक्ष्यत
स्यवैनेदंपरामर्शात्मकत्वंमस्तिविभिन्नविषयत्वात् नचैतत्प्रत्यक्षेतेनैवत्यनुमानेवा तयोःपुरोवस्थित २
र्थविषयत्वेनाविनाभूतलिंगसंभावितार्थविषयत्वेनचपूर्वापरविकारव्याप्येकत्वविषयत्वात् नापिस्म १३
४=संबद्धंवर्त्तमानंचगृह्यतेचक्षुरादिना=४पर्याय=४=स्मरणप्रत्यक्षाभ्यां=३=पूर्वोत्तरविवर्त्तवर्त्तैकद्रव्यपरामर्शोऽभिज्ञेदंपरामर्शः=३=
स्मरणप्रत्यक्षयोरेकस्यवा=२=प्रत्यभिज्ञाने=२=प्रत्यक्षानुमानयोः=२=प्रत्यक्षस्य=२=निश्चित=२=अनुमानस्य=

१=पूर्वापरविकारव्याप्येकत्वस्य=२=प्रत्यक्षविशेषोधारणज्ञानसंस्कारः=२=योगः=३=सन्निधानेपि=३=नोयोगप्रत्यक्षविषयंत्व
मेतदयुक्तंकिंचविषयांतरमप्यस्तिइत्यनूद्यप्रतिपादयति=४=विषयस्यनिश्चयेन=४=प्रवर्त्तार्थत्वात्=४=पुरुषापलक्षण=

रणेतेनाविनेदंकत्वंस्यांविषयीकरणात् अथसंस्कारस्मरणसहकृतेंद्रियंमेवप्रत्यभिज्ञानंजनयंती
द्रियजंचाध्यक्षमेवेतिनप्रमाणांतरमित्यपरः सोप्यतिबालिशएवस्वविषयानिमुख्येनप्रवर्त्तमानस्यैंद्रि
यस्यसहकारिशतसमवधानेपिविषयांतरप्रवृत्तिलक्षणतिशयायोगात् विषयांतरेचांतीतैसांप्रतिका
वस्थाव्याप्येकद्रव्यमिंद्रियाणांरूपादिगोचरचारित्वेनचरितार्थत्वाच्च नाप्यदृष्टसहकारिसव्यपेक्षेंद्रियं
यमेकत्वविषयमुक्तदोषादेव किंचादृष्टसंस्कारादिसव्यपेक्षादेवात्मनस्तद्विज्ञानमितिकिंनकल्पते दृश्य
तेहिस्वप्नसारस्वतचांडालिकादिविद्यासंस्कृतादात्मनोविशिष्टज्ञानोत्पत्तिरिति नत्वेंद्रियजनादिसंस्कृतम
पिचक्षुःसातिशयमुपलक्षतइतिचेत् नतस्यस्वार्थानतिक्रमेणैवातिशयोपलब्धेर्नविषयांतरग्रहण
लक्षणातिशयस्य तथाचोक्तं यत्रापिह्यतिशयोदृष्टःसस्वार्थानतिलंघनात् ह्यरसूक्ष्मादिदृष्टौस्यान्नसूक्ष्मे
४=एकत्वग्राहकमात्मनःकल्पनीयंनत्विंद्रियस्य=४=एकत्वग्राहकं=४=त्वयायोगेन एवंकेनकल्पते=४=उच्यतेइतिशेषः=३=अती
तानागतवर्त्तमानलाक्षालाक्षादिसूचनीयासास्वप्नविद्या=३=असाधारणवादिलक्कवित्वादिविभावनीसारस्वतविद्या=३=नष्टमुष्टा
दिसूचनीचांडालिकाविद्या=३=मंत्रविशेषः=३=योयोग=२=नकेवलमात्मा=२=सन्निहितवर्त्तमानरूप=२=रसादि=१=उपलब्धिः=१=ग
हणग्राहितेत्रादौ=चक्षुः=प्रावल्यंगद्रव्य=श्रोत्रंप्रावल्येवरहस्य=१=विषयोस्ति शयोनदृष्टः=

१यौगोजैनं प्राह=१=तुल्यानुल्यविरुद्धचिंतावार्त्तिकमितिप्रतिपदांतरं=१=चालनाघोषनुपपत्त्यास्यान्तस्याःपरिहृतिस्तथाविशेषार्थो निधानंचयत्रतद्वार्त्तिकंविदुः=१=न हेतुप्रतिपादितं=१=बाधकः=१=प्रमाणादि=२=तत्रत्रसंवेदनिराकरणं=३=पूर्वोत्तरविवर्त्तैक त्वंप्रत्यभिज्ञानमानयोरविषयोयतः=३=दर्शनस्मरणे=३=सएवायमितिसंकलना=३=प्रत्यभिज्ञानंप्रमाणंरजतज्ञानवत्तेबुद्धेइतिचेतन= ध=प्रत्यभिज्ञानात्=ध=ज्ञानात्=ध=पुरुषस्य=ध=योयत्रैवसतत्रैवयोयदेवंतदेवसः।नदेशकालयोर्व्याप्तिर्नानामिहदृश्यतइति एकत्वापत्त्या

ओत्रद्वन्नितेः इति तत्त्वैप्यवार्त्तिकस्यसर्वज्ञप्रतिषेधपरत्वाद्विषमोदृष्टांतइतिचेत् नइंद्रियाणांविषयांतर

प्रवृत्तावतिशयानावमात्रेसादृश्यंतद्दृष्टांतत्वोपपत्तेः नहिसर्वोदृष्टांतधर्मोदार्ष्टांतिकेनविद्युंमहेत्यनेनयादृशं।

तएवनस्यादितितत्तः स्थितंप्रत्यक्षानुमानाभ्यांप्रमथंतिरंप्रत्यभिज्ञानं सामग्रीस्वरूपनेदादितिनचैतदप्र

माणं ततोर्थपरिच्छेद्यप्रवर्त्तमानेस्यार्थक्रियायांमविसंवादात्प्रत्यक्षवदितिनचैकबाधापलापेबंधमोहादि

व्यवस्थाअनुमानव्यवस्थावा एकबाधानावेवकस्यैवंमोहादेर्गृहीतसंबंधस्यैवलिंगस्यादर्शनादनुमानस्य

चव्यवस्थायोगादितिनचास्यविषयेबाधकंप्रमाणसद्भावादप्रामाण्यंतद्विषयेप्रत्यक्षस्यलैंगिकस्यचा

प्रवृत्तेः प्रवृत्तौवापरंप्रतिसाधकत्वमेवनबाधकत्वमित्यलंमतिप्रसंगेन न तथासौगतस्यप्रमाणसंख्या

विरोधिविध्वस्तबाधंतर्कोरंभमुपहोकतएव नचैतत्प्रत्यक्षेतर्नवति साध्यसाधनयोर्व्याप्यव्यापक। १५

ध=पूर्वोत्तरविवर्त्तैवस्यैकत्वस्यापलापेप्यक्षवेसतिक्षणिकत्वेऽनित्यक्रियमाणेसति=ध=गृहीतसंबंधस्यादर्शनंनवत्येकत्वापलापे सति=ध=महानसेऽग्निधूमयोर्गृहीतसंबंधस्यधूमलक्षणस्यलिंगस्यादर्शनादितिप्रतिपदांतरं=३=प्रत्यभिज्ञानस्य=३=एकत्वे=३= बाधकंप्रमाणमेवनास्तस्य=३=प्रत्यभिज्ञानस्य=२=वितर्केविरोधे=२=व्याहतरूप=२=प्रत्यभिज्ञानेनविषयीकृतंप्रत्यक्षंसाधयति=अनुमानंसाधयतितदासाधकत्वं=२=स्मृतिप्रत्यभिज्ञानप्रकारेण=१=तीर्यतेसंशयविपर्ययोयावतेनेतइति=२=यावतीश्रुंशपासावृक्षस्वरूपावा वृक्षत्वाभावेतदभावात्ततर्कस्यैवविषयत्वात्=

२=देशांतरकालांतरसामस्त्येन=१=यावान्कश्चिद्धूमः ससर्वोप्यग्निजन्मानग्निजन्मावानभवतीतिइयतोव्यापारान्=इयत्संख्यै कान्=१=निर्विकल्पकत्वात्=२=संवृद्धविषयत्वात्=३=नोप्यनुमानेतनोवृद्धतिसंबंधः=३=प्रकृतानुमानानुमानांतरयोर्भेदे=ध=गृ हीतार्थासत्त्वे=ध=अनुमानस्वरूपे=ध=व्याप्तिरस्तिअनुमानान्यथानुपपत्तेरित्यनुमानांतरंतर्हिअत्रानुमानांतरेव्याप्तिरस्तिसाध्यसि द्धिःकस्मादनुमानांतरादित्यनवस्था=

भावस्यसाकल्येनप्रत्यक्षाविषयत्वात् नहितदिंद्रियंतोव्यापारान्कर्तुंशक्नोति अविचारकत्वात् सन्निहित

विषयत्वाच्च नाप्यनुमानेतस्यापिदेशादिविषयविशिष्टत्वेनव्याप्यविषयत्वात् तद्विषयत्वेवाप्रकृतानु

मानांतरविकल्पक्षयानतिक्रमात् तत्रप्रकृतानुमानेनव्याप्तिप्रतिपन्नावितरेतराश्रयत्वप्रसंगः व्याप्तौ

हिप्रतिपन्नायांमनुमानंमानंमानमासाद्यतिं तदात्मलाभेचव्याप्तिप्रतिपत्तिरिति अनुमानांतरेणाविना

भावप्रतिपत्तावनवस्थाचमूरीपरपक्षेचमूंचंचमीति नानुमानगम्याव्याप्तिः नापिसंख्यादिपरिकल्पितैः

रागमौपम्यार्थापत्त्यभावैःसाकल्येनाविनाभावावगतिः तेषांसमयसंगृहीतसादृश्यान्यथाअनन्यथा

भूतानावविषयत्वेनव्याप्यविषयत्वात् परैस्तथानेनुपगमाच्च अथप्रत्यक्षदृष्टभाविविकल्पात्साकल्येनस २ ०भावना दिभा भूक्तीनः क ताः क्याताते ता तौ भूक्त

ध्यैसाधनभावप्रतिपत्तेर्नप्रमाणांतरं तदर्थमर्थापत्तिरप्यपरैःसाविनयुक्तवादी विकल्पस्याध्यक्षगृहीतविषय

ध=व्याप्तिप्रतिपत्तौ=ध=माद्धी=ध=सौगतपक्षसेनां=ध=अतिशयेनभक्तयतिचक्षुरादेर्नि=ध=अक्षपादप्रामाकरजैमिनीयैः= ३=असिद्धसाधर्म्यादसिद्धस्यसाधनमनुमानं=३=प्रमाणषट्कविज्ञातोयत्रार्थेनान्यथानवेत्यदृष्टकल्पयेदस्यत्वार्थापत्तिरुदाहृता अथवादृष्टः श्रुतोवाऽर्थोऽन्यथानुपपद्यातइत्यदृष्टार्थकल्पनाऽर्थापत्तिः अथवाऽन्यथाभूतस्यार्थस्यदर्शनादर्थांतरप्रतिपत्तिः=२= व्याप्तिग्राहकत्वेनाऽनुमादीनां=२=देशांतरकालांतरसामस्त्येन=२=व्याप्तिः=१=व्याप्तिग्रहणेर्थः=१=बौद्धः=

१=अध्यक्षगृहीतमात्रमेवविषयोयस्य=२=व्याप्तिव्यवस्थापकत्वं=३=प्रत्यक्षस्यैव=४विकल्पस्यापि=५=विशिष्टदेशकालाधारतया
ऽवधृतः=३=विकल्पस्यप्रत्यक्षेतरौभयसमवतीतिनाशंकनीयंप्रत्यक्षंकल्पनापोढमभ्रान्तमिति प्रत्यक्षलक्षणस्यसौगतैरंगीकरणात्=
३=अप्रमाणत्वंविकल्पात्=

परीक्षामु० १५

स्यैतदगृहीतविषयस्यवाव्यवस्थापकत्वंमाद्येपक्षेदर्शयतिस्यैवंतदनंतरमाविनिश्चीयस्यापिनियतविष
अप्रमाणं
यत्वेनाध्यगोचरत्वात् द्वितीयपक्षेपिविकल्पक्षयमुपदर्शयतएव तद्विकल्पज्ञानंप्रमाणंमन्यथावेति
प्रथमपक्षेप्रमाणांतरमनुमंतव्यं प्रमाणक्षयेणतन्नीवस्तुनस्तरपक्षेवुनस्तौनुमानमवस्था नहिव्याप्ति
ज्ञानस्याप्रामाण्येतत्पूर्वकमनुमानंप्रमाणमास्कंदति संदिग्धाद्विलिंगादप्युत्पद्यमानस्यप्रमाणप्रसंगात्
तर्कीव्यः
ततोव्याप्तिज्ञानंसविकल्पमविसंवादकंचप्रमाणंप्रमाणक्षयादित्यदोषमुपगम्यमिति तसोगतानिमतप्रमा
णसंख्यानियमः एतेनानुपलंभोंकारेणव्यापकानुपलंभाच्चकार्यकारणव्याप्यव्यापकभावसंवित्तिरिति
वदन्नपिप्रत्युक्तः अनुपलंभस्यप्रत्यक्षविशेषत्वेनकारणाद्यनुपलंभस्यचलिंगत्वेनतज्ज्ञानितस्यानुमानत्व
त्प्रत्यक्षानुमानाभ्यांव्याप्तिग्रहणपक्षोपक्षिप्तदोषानुसंगात् एतेनप्रत्यक्षफलेनोहापोहविकल्पज्ञानेन १५
ध=प्रत्यक्षदृष्टभावितार्थविकल्पेनगृहीतुमशक्याव्याप्तिर्यतः=ध=निश्चितार्थाऽविचलनं=ध=बौद्धेनाप्यत्रप्रमाणमंगीकर्त्तव्यंतदेतत्प्र
विकल्पकंसंज्ञांतरंतर्कोव्यमेवेत्यभिप्रायः=ध=निर्णयं=३=प्रत्यक्षानुमानयोर्व्याप्तिग्रहणनिराकरणन्यायेन=३=प्रत्यक्षेणभूतले
घटाद्यभावस्तत्रानुमानंनास्ति=३=नास्यत्रभूतलेघटेनुपलब्धेरिति स्वभावानुपलंभः=३=नास्यत्रधूमोनग्नेरितिकारणानुपलंभः=
३=नास्यत्रशिंशपादृक्षानुपलब्धेरिति व्यापकानुपलंभः=२=निराकृतः=२=केवलविधिप्रतिषेधरूपत्वादिति
अनेकलक्षणस्यं=१=आरोपितं=२=संभवात्=१=तर्केणभूयोवयवः=१=शक्तियुक्तान्यविरुद्धादृष्टीत्यत्यवायसंभावनमपोहः=

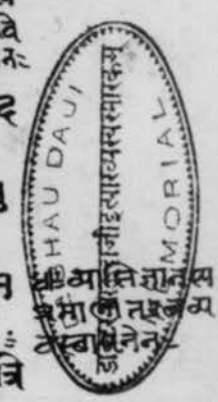

१=वैशेषिकमतं=२=निराकृतं=१=प्रत्यक्षफलज्ञानंप्रत्यक्षानुमानाभ्यांव्याप्तिग्रहणंनास्तिचेतत्फ
लज्ञानंप्रमाणांतरंस्यात्=२=प्रत्यक्षफलमनुमानंचेतिविकल्पद्वयंतयोर्मध्येएकत्वेसति=२=ताभ्यांप्रत्यक्षानुमानाभ्यांअन्यत्वे
नित्यत्वे=२=नैयायिकः=२=व्याप्तिग्राहकस्य=२=प्रत्यक्षफलत्वात्=३=इंद्रियार्थयोःसंबंधःसन्निकर्षः=३=दृष्टज्ञानस्यवि
शेषणज्ञानस्यविशेष्यज्ञानफलं=४=व्याप्तिज्ञानं=४=ननिराकरोति=४=बौद्धस्यप्रमाणसंख्याप्रतिपादनासामर्थ्यसमर्थनेनः
व्याप्तिप्रतिपत्तिरित्यप्यपास्तं प्रत्यक्षफलस्यापिप्रत्यक्षानुमानयोरत्यंतरत्वेव्याप्तेरविषयीकरणात् तद
न्यत्वेचप्रमाणांतरत्वंमनिवार्य्यमिति अथव्याप्तिविकल्पस्यफलत्वान्नप्रमाण्यमितिनयुक्तं फलस्यापु
मानलक्षणफलहेतुतयाप्रमाणत्वाविरोधित्वात् यथासन्निकर्षफलस्यापिविशेषणज्ञानस्यविशेष्यज्ञान
लक्षणफलापेक्षयाप्रमाणत्वमिति नैवैशेषिकास्युपगतोहापोहविकल्पःप्रमाणांतरत्वमतिवर्त्तते एतेनत्रि
नैयायिक
चक्षुःपंचषट्प्रमाणवादिनोपिसांख्याक्षपादप्रभाकरजैमिनयःस्वप्रमाणसंख्यानंव्यवस्थापयितुंक्षमाइति
प्रतिपादितंभवगंतव्यंयुक्त्यायेनस्मृतिप्रत्यभिज्ञानतर्काणांतदस्युपगतप्रमाणसंख्यापरिपंथित्वादिति अथ
चेतरनेदंद्वयमेवप्रमाणेइतिस्थितं स अर्थस्तावत्प्रथमप्रमाणेनेदंस्वरूपेनिरूपयितुंमाह स विशदंप्रत्य
क्षमिति ज्ञानमितिवर्त्ततेप्रत्यक्षमितिधर्मिनिर्देशः विशदंज्ञानात्मकंसाध्यंप्रत्यक्षत्वादितिहेतुः तथाहि प्र

३=युक्त्यायेनस्मृत्याद्यनुमानावस्थापनेन=३=सांख्यादिना=३=स्मृत्यादितस्करविद्यमानत्वात्=३=विपक्षकत्वात्=
१=विवक्षितंप्रत्यक्षंप्रमाणंधर्मि=२=साध्यधर्माधारोधर्मीपक्षः=१=व्यतिरेकीहेतुः=

१=ततश्च=१=उपनयः=२=वादिप्रतिवादिनोः प्रसिद्ध एवधर्मीनवति=३=प्रतिज्ञाया वार्थः प्रतिज्ञार्थः तस्यैकदेशः सहेतुरसिद्धः=४=पक्षः प्रत्यक्षस्तस्यपक्षस्यप्रयोगकालः प्रत्यक्षं विशदज्ञानात्मकं प्रत्यक्षत्वात् यथापक्षस्य प्रसिद्धत्वं तथाहेतोः=४=वादिप्रतिवादिनोः प्रसिद्ध एवधर्मीनवति इत्यर्थः=५=प्रत्यक्षस्य=५=प्रत्यक्षस्य=५=अन्वयोवर्त्तते=५=निर्विशेषं हिसामान्यंनवेक्षणविज्ञानवत् सामान्यरहितत्वाद्विशेषास्तद्वदेवहि=५=सौयोगतवमतेनवर्त्तते=

परीक्षामु० १६

प्रत्यक्षंविशदज्ञानात्मकंमेवप्रत्यक्षत्वात् यन्नैविशदज्ञानात्मकंतन्नप्रत्यक्षंयथापरोक्षंप्रत्यक्षंचविवादाप

न्नंतस्माद्विशदज्ञानात्मकंमिति प्रतिज्ञार्थैकदेशासिद्धोहेतुरितिचेत् कापुनः प्रतिज्ञा तदेकदेशोवा धर्म्मि

धर्म्मसमुदायः प्रतिज्ञा तदेकदेशोधर्मीधर्मीवाहेतुः प्रतिज्ञार्थैकदेशासिद्धइतिचेन्नधर्म्मिणोहेतुत्वेऽसि

द्धत्वायोगात् तस्यपक्षप्रयोगकालत्वेहेतुप्रयोगेऽप्यसिद्धतायोगात् धर्म्मिणोहेतुत्वेऽनन्वयदोषइतिचेत्

नविशेषस्यधर्म्मित्वात् सामान्यस्यचहेतुत्वात्ततस्यचविशेषैर्नुगमोविशेषनिष्ठत्वात् सामान्यस्यार्थ

साध्यधर्मस्यहेतुत्वेप्रतिज्ञार्थैकदेशासिद्धत्वमिति तदप्यसम्मतं साध्यस्यस्वरूपेणवासिद्धत्वात् नप्रति

ज्ञार्थैकदेशासिद्धत्वेनतस्यासिद्धत्वं धर्म्मिणोमनित्यात्वात् सपक्षेसत्त्वनावाहेतोरनन्वयइत्यप्यसत् स

र्वेनानानांक्षणेनंगसंगममेवांगश्रृंगारमंगीकुर्वतांतथागतानांसत्त्वादिहेतूनांमनुदयप्रसंगात् विपक्षे १६

२=अन्यथा=२धर्म्मिणोप्यसिद्धप्रसंगात्तथोयः प्रतिज्ञार्थैकदेशःसएवहेतुरितिवाक्यं=२=साध्यसाधनधर्मोधर्मसपक्षस्तस्मिन्सपक्षेअ
न्वयदृष्टांतः=२प्रत्यक्षत्वात्=२=असत्प्रत्यक्षधर्मत्वं=२=पदार्थानांकारणत्वेनजननकत्वेन=२=क्षणेक्षणेनंगःक्षणनंगःप्रतिसम
यंनाशइत्यर्थः क्षणिकत्वेसाध्येनित्यत्वंविपक्षः नित्यंसत्त्वंक्रमेणनवतिअसत्त्वात्खरविषाणवदितिबौद्धमतेवाधकप्रमाणं
विशदत्वेसाध्येऽविशदत्वंविपक्षइतिप्रत्यक्षंविशदज्ञानात्मकंनभवतिअप्रत्यक्षत्वात्ज्ञानपरिवत्=२=सर्वंक्षणिकंसत्त्वा
दित्यत्रापिहेतोःसपक्षेसत्त्वंनास्तिसर्वस्यपक्षीकृतत्वेनसपक्षस्याभावात्=२=प्रत्यक्षत्वादितिहेतौ प्रतीतौवा=

बाधकप्रमाणभावात् पक्षव्यापकत्वाच्चान्वयवत्त्वंप्रकृतेपिसमानं इदानीस्वोक्तमेवविशदत्वंव्याचष्टे स्व प्र

तीत्यंतरव्यवधानेनविशेषवत्तयावाप्रतिभासनंवैशद्यमिति एकस्याःप्रतीतेरन्याप्रतीतिःप्रतीत्यंतरंतेनां

व्यवधानंतेनप्रतिभासनंवैशद्यं यद्यप्येवंव्याप्तावयवहेत्वाप्रतीतिर्न्योन्यव्यवधानंतथापिनपरोक्षत्वं विषयवि

षयिणोर्नदेनांप्रतिपत्तेः यत्रविषयविषयिणोर्नदेसतिव्यवधानंतत्रपरोक्षत्वं तद्दीनुमानाध्यक्षविषयस्यै

कात्मग्राह्यस्यानेरनिन्द्रियस्यापलंभादध्यक्षस्यपरोक्षतैतितदप्ययुक्तंनिन्नविषयत्वाभावात् विभद्दशासा

मग्रीजन्यानिन्नविषयाप्रतीतिः प्रतीत्यंतरंमुच्यते नान्यादितिनदोषः नकेवलमेतदेव विशेषवत्तयावाप्रति

भासनंसविशेषवर्णसंस्थानादिग्रहणंवैशद्यं तच्चप्रत्यक्षेवेधामुख्यसंव्यवहारइतिप्रतिपत्तव्यं तथ

मींसांव्यवहारिकप्रत्यक्षस्योत्पादकांसामग्रीतज्ञेदंवयाह स इंद्रियानिंद्रियनिमित्तंदेशातः सांव्यवहारिकंमि

४=लिंगानुमितस्यानेस्तद्देशोपसर्पणेसतियदर्थग्राहकमध्यक्षंतत्स्व=४=अध्यक्षस्यपरोक्षत्वंमनुमानंधूमदर्शनप्रत्यक्षेणजन्यंप्रत्यक्षंनविप्रतिप
दंतज्जन्यंप्रत्यक्षत्वाविशेषादेकसामग्री=४=भिन्नसामग्रीजन्यत्वान्नावादितिपाठांतरं=४=अनुमानस्यसातकारणत्वात्प्रत्यक्षस्याप्यतत्कारणत्वात्तनि
न्नसामग्रीजन्यत्वमितिप्रत्यक्षत्वाविशेषादेकसामग्रीत्यत्रचक्रक्षुरिंद्रियंस्वेनस्वरूपेतिज्ञानकारणमित्यत्रपरिशीलितमुस=अवग्रहादिनाकृत्यर्थः=३=केवलंप्रतीत्यंतराव्यवधानमेववै
शद्यं न=२=जघुध्वजाद्येतिसत्रेणमुख्यस्यप्राक्प्रयोगः=२=इंदतिपरमैश्वर्यमनुभवतीतींद्रआत्मास्यलिंगमिंद्रियं=१=ईषदिंद्रियमनिंद्रियं=

ति विशदं ज्ञानमिति चानुवर्त्तते देशतो विशदं ज्ञानं सांव्यवहारिकमित्यर्थः समीचीनः प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपो व्य
वहारः संव्यवहारः तत्र भवं सांव्यवहारिकं नूत्यः किंभूतमिंद्रियानिंद्रियनिमित्तं इंद्रियं चक्षुरादि अनिंद्रि
यं मनः तेनिमित्तंकारणं यस्य यं मंस्तं व्यं स्तं च कारणं मनुपगतं यं इंद्रियप्राधान्यादिनिंद्रियबलाधानाद्उपजा
तं इंद्रियप्रत्यक्षं मनिंद्रियादेर्वविभुद्धिसमपेक्षाद्उपजायमानं मनिंद्रियप्रत्यक्षं तत्रेंद्रियप्रत्यक्षं मवग्रहा
दिधारणापर्यंतं तच्चतुर्विधं मपि चक्षुरादिद्रव्यभेदाच्चतुर्विंशतिसंख्यं प्रतींद्रियं प्रतिपत्तव्यं मनिंद्रियप्रत्य
क्षं चौक्तप्रकारेणाष्टचत्वारिंशद्भेदभिन्नानां तुल्यं मनींद्रियाणां प्रत्येकं प्राप्यकारित्वमेतयोः श्रोत्रचक्षुरिंद्रिया
भ्यां प्राप्य
क्षं च नवसमुदितस्पेंद्रियानिंद्रियप्रत्यक्षस्य षट्त्रिंशदुत्तरत्रिशती संख्या प्रतिपत्तव्या तत्सुखसंवेदनभेदमन्यद्
विप्रत्यक्षं मस्ति तत्कथं नौक्तमिति तेनाव्यं तस्य सुखादिज्ञानस्वरूपसंवेदनस्य मानसप्रत्यक्षत्वात् इंद्रिय

१=शिष्यस्य संशयादेर्हरणं ध्रुवः। विशुद्धादेरनित्यत्वेनास्थिरत्वात्तस्मादुत्तरोग्रहः २=इंद्रियानिंद्रियप्रत्यक्षमीलनेनरूपः ३=अर्थावग्रहस्य प्राप्या
प्राप्यकारत्वेंद्रियेषु प्रवृत्तिः अंजनाद्यवग्रहस्य प्राप्यकारित्वेंद्रियेषु प्रवृत्तिः ३=अर्थावग्रहस्य स्पष्टास्पष्टत्वं अंजनेऽस्य स्पष्टत्वं व्यंजनस्य अ
क्षुराद्यादिज्ञानस्य विग्रहएवमवनिवर्तनं नोऽस्योपरिक्षप्तजलवनत्सर्ज्जलवत्कालवत्- २=मीलितस्य- २=वौक्ष्याद्- १=अवग्रहः
सुखीत्यवग्रहः खीइत्यादिवत्- १=अनिंद्रिय-

१=अर्थावग्रहस्य ग्रहः क्षप्तं
स्यादत्तप्रज्ञानेर्ग्रहः।
मृत्पात्रेयग्रदानेनर्ग्रः
वानूतनंनलेरः वस्त्रे
ज्ञाक्षस्तुनस्तस्य वस्त्र
ज्ञाक्षस्तुनोर्थवान न
त्रामनिर्हिनयस्यावि
सूतमननेयं घाधघटा
वोग्नागकल्पासग्र व
यग्रहोक्षलोस्फुटं
घटेंदुगोज्ञानमभास
समयान्वितेप वस्त्वे
कटेशमात्रस्यविना
नूंनिसतंमनेः घटा
वोग्नागमात्रेपिकृचे
तस्मानंहिदृश्यतेऽत्र
सक्षेनियसान्याद्कर्
गुणार्थिकाक्षनोभ
नान्यनुरूपनेवरेनो
क्षंप्रत्यक्षेनियतग्र
हाउ वक्षुषारीपरू
पावलोकावसरएव
तनातदुक्षस्यएवस्त्री
क्षितानेयथाकार्थः
ग्रह१७ प्यतेऽस्य
रनिरस्तसंघाणंच.
रूः श्रोत्रंमनश्चस्व
अर्थालस्यशेरिलोगखो
रूपंशब्दःसुतारयस्यो
स्यान्निसर्गविं

१=यथाऽक्षियज्ञानस्यसमस्तंचकारात्रंद्रियज्ञानस्वरूपसंवेदनस्यसप्रत्यक्षंप्रत्यक्षं- २=मुख्यत्वेनांतभोः- २=इंद्रियमनोज्ञानाभ्यामन्यत्रे-
२=स्वसंवेदनस्य- २=तस्यानिंद्रियनिमित्तत्वात्- २=नावप्रमेणावेक्षायांप्रमाणानासनिश्चयः बहिः प्रमेयापेक्षायांप्रमाणंतन्निर्णयते- २=
नैयायिकआह- ३=कारणसाकल्यावचनेसति- ४=आचार्यस्यग्रंथकर्तुः- ४=प्रवृत्तिः- ४=तमोवत्परिछेद्यौ- ५=सांव्यवहारिकप्रत्य
क्षस्येत्यर्थः- ५=प्रमेयत्वात्घटवत्गोचरत्वादित्यर्थः- ५=बाह्यालोकाभावस्यतमसःपरिछेद्यत्वंनास्तीत्यर्थः- बाह्येतिविशेषणेनांतरस्य

ज्ञानस्वरूपसंवेदनस्यचेंद्रियसमत्वादंत्यथातस्यस्वव्यवसायायोगात् स्मृत्यादिस्वरूपसंवेदनमानसं
मेवेतिनापरंस्वसंवेदनंनामाध्यक्षमस्ति नतुप्रत्यक्षस्योत्पादकंकारणंवदतागंथकारेणेंद्रियानिंद्रियावयो
लोकोवपिकिंनकारणत्वेनोक्तौ तदवचनेकारणनांसाकल्प्यासंग्रहाद्विनेयव्यामोहएवस्यात्तदियत्तांन
वधारणात् नचनभगवतःपरमकारुणिकस्यचेष्टातद्व्यामोहायप्रवृत्तिर्न्याय्यांसुमतेर्न नार्थालोकौ
कारणंपरिछेद्यत्वात्तमोवत् सुगममेवतत् नतुबाह्यालोकाभावंविहायतमसोत्यस्यांजनाद्यावश्यनविकलो
दृष्टांत इतितैवमेवंसतिबाह्यालोकस्यापितमोभावेदंत्यस्यांसंनवत्तेजोऽभ्यस्यांसंनवइतिविस्तरेणैतदलं
कारेप्रतिपादितंबोद्धव्यं अत्रैवसाध्येहेत्वंतरमाहं न तदन्वयव्यतिरेकानुविधानाभावाच्चक्षोंडुकज्ञानवन्न
कंचरज्ञानवच्च अत्रायमिः यद्यस्योन्वयव्यतिरेकौनानुविदधाति नतत्तत्कारणकं यथाकेशोंडुकज्ञानं नौ

३=तमोभाव एव बाह्यालोकः- ३=प्रार्तेडि- २=ज्ञानधर्म्मिमर्थीलोककारणकंनभवतिनयोरर्थालोकयोः- २=प्रत्यक्षस्य- २=अनेनदृष्टां
तेनज्ञानंस्वार्थकारणकंइतिनिरस्तं- २=अनेनज्ञानमालोककारणंइतिनिरस्तं- २=अर्थालोकौकारणंननभवतस्तत्प्रदृश्यते- १=कार्यं
ज्ञानं- १=कारणस्यार्थस्य-

१=अर्थसंविज्ञानमितिनियमेन-१=व्याप्तिः-२-२=आदिग्राहेतरअंजनसंस्कृतंचक्षुः-२योगचारोवक्ति-२=तस्माद्विज्ञाविषयात्-२=
प्रत्येकव्यापारः-३=आत्मादृष्टेंद्रियाणि-३=सामान्यात्-३=आलोकादाद्यप्रत्यक्षज्ञानस्योत्पत्तिः कथमालोकेनगृह्यतेतिदाकारत्वज्ञानवात्-
३=अतस्ताद्रूप्यग्रहणतदुत्पत्तिरस्तितद्रूप्यंनीलत्वादिकं-३=सरूपंयस्यतद्रूपंतस्यभावस्तत्ताद्रूप्यंतेनतस्य-३=उत्पत्तेः-३=अनुत्पन्नः यथानी
लत्वेणदुत्पन्नज्ञानंतदाकारधारिवनगृह्यतेतदसत्येनिन्नकालत्वात्नीलत्वेणमनीतसमयेनष्टंतदुत्पत्तुंनालंवर्तमानसमयेग्रहणंतयतः-
३=एकात्मसंवेदनद्वितीय-संप्रज्ञानंनेननसूत्रेणः-४=यद्येवंज्ञानस्यतदुत्पत्तिरनुपगम्यतेग्राह्यज्ञानंसर्वहेत्वभावमितिवचनाकारणंनसार्थस्य

परीक्षा-मु० २८

नुविधत्तेचज्ञानंमेयार्थान्वयव्यतिरेकाविधितथाऽऽलोकेऽपि एतावान्विशेषस्तत्रनक्तंचरदृष्टांतइतिनक्तंच
रामार्जारादयः ननुविज्ञानंमेयजनितंमेयाकारंचार्थस्यग्राहकं तदुत्पत्तिंमंतरेणविषयंप्रतिनियमायोगात्
तदुत्पत्तेरालोकावैविशिष्टलोताद्रूप्यसहितायएवतस्यास्तंप्रतिनियमहेतुत्वात् निन्नकालेलैपिज्ञानज्ञेय
योर्ग्राह्यग्राहकभावविरोधात् तथाचोक्तंनिन्नकालंकथंग्राह्यमितिचेन्नह्यतोविदुः हेतुत्वमेवयुक्तिज्ञो
स्मदाकारार्प्पणत्वमितिशंकायामिदमाह ब्र-अतज्जन्यमपितत्प्रकाशकंप्रदीपवत्-अर्थाजन्यमप्यर्थ
प्रकाशकमित्यर्थः अतज्जन्यत्वमुपलक्षणं तेनातदाकारमपीत्यर्थः ननुयद्यपिप्रदीपोदृष्टांतः यथाप्रदीप
स्यातज्जन्यस्यातदाकारधारिणोपितत्प्रकाशकत्वं तथाज्ञानस्यापीत्यर्थः ननुयद्यर्थोदृज्ञानस्यार्थरूपतु
कारिणोज्ञानस्यार्थसाक्षात्कारित्वं तदानियतदिग्देशकालवर्त्तिपदार्थप्रकाशप्रतिनियमेहेतोरभावात्सं १८

४=तस्मैआकारार्प्पणसमंआकारंदातुंक्षमं-४नतज्जन्यमतज्जन्यमर्थोज्ञानस्यापि-४=अर्थप्रकाशानस्वभावात्-३=अतदाकारधारित्वं
-अर्थमुपलक्षयतेउपलक्षणगर्भत्वादधिरसतामित्युक्तंकाकुस्थापिरसणीयंनकेवलंगङ्गेप्यः-३=स्वप्नसदृशस्यग्राहकमुपलक्षणं-२नैकः=
नोजनयद्येवरूपे-२=निश्चये-१=तदुत्पत्तिसाद्रूप्यहेतुप्रत्ययेन=

१=कार्यन्नज्ञानकालेऽभावएवतथाचतस्यकथंग्राह्यत्वमित्याशंक्याहः=

१=अतीतानागतस्यवहितदूरांतरितानांप्रमाणस्यप्रकाशकत्वेनवक्तुरुत्पत्तिनिष्टापादनं-१=अर्थग्रहणशक्तियोग्पताः-२=मतिज्ञानावरणवीर्यां
तरायकर्म्मक्षयाणांअनुमानागमस्यसर्वेषांतिस्पर्द्धकानामुदयाभावाः-३=तेषामेवानुदयप्राप्तानांतदवस्थाउपशमः-३=अस्यज्ञानस्यायमेवा
र्थः-४=त्वयोक्तंतथानवतिंतथाधिक्यंव्यभिचारीयोग्पतांगीकर्त्तव्या-५=अर्थनिश्चयं-५=एतत्त्रयंसत्कारिकारणंवर्त्तते तथाधिक्यनयाकिमुप
करणंकल्पितंतथापियोग्पतामनुपगंतव्या-५=तदाकारतयासदृशालक्षणः-५=अर्थोदुत्पत्तिग्रहेतुः-५=सहव्यभिचारः कथंज्ञानमिंद्रियादुत्पन्नंतन्नो
नांति-५नोजेनत्वयाएकैकस्यनिराकरणंकृतंतत्तुकृतंतत्युक्तंनह्ययस्यापिप्रमाणत्वंततद्व्ययनिराकरणंकरोतिजेनः=

वैविज्ञानंमप्रतिनियतविषयंस्यादितिशंकायामाह ब्र स्वावरणक्षयोपशमलक्षणयोग्पतयाहिप्रति
नियतमर्थंमेवव्यवस्थापयति स्वानिचेतानिआवरणानिचस्वावरणानितेषांक्षयेणदयानावस्तेषांमेव
स्वस्यक्षयोपशमस्तावेवलक्षणंयस्यायोग्पतायास्तयाहिउद्भूतयाप्रतिनियतमर्थंव्यवस्थापयति प्रत्यक्ष
मितिशेषः हियस्मादर्थयेस्मादेवंततोनोक्तदोषइत्यर्थः इदमत्रतात्पर्यं कल्पयित्वापिताद्रूप्यंतदुत्पत्तिंतद
ध्यवसायंचयोग्पतावशेनोपगंतव्या ताद्रूप्यस्यसमानार्थस्तदुत्पत्तेरिंद्रियादिनिस्तद्व्यप्यपिसमाना
र्थसमनंतरप्रत्ययैस्तत्रयस्यापिशुक्लेशंखेपीताकारज्ञानेनव्यभिचारोद्योग्पताश्रयणमेवश्रेयइति एतेन
यदुक्तंपरेण-अर्थेनघट्यतेतानाहिमुक्ताकारूपतां तस्मात्समेयाश्लिष्टतैप्रमाणेमेयरूपतेतितन्निरस्तं स
मानार्थाकारनानाज्ञानेषुमेयरूपतायाःसज्ञावात् नंचपरेषांसारूप्यंनामास्तिवस्तूनांमिति योग्पतयैव

३=आवरणज्ञानलक्षणेःसहतदनंतरजातद्वितीयज्ञानस्यव्यभिचारः किमर्थद्वितीयज्ञानंशोकउत्पन्नंमगृह्णातिः=३=तदुत्पत्तिताद्रूप्यतदध्यवसाये
नः=३=ननुजातेज्ञानंप्रतिनियतनीलादिविषयंसुप्तमतद्रूपंतदध्यवसायित्वादित्यत्राहत्वरितिकामलाद्युपहतचक्षुषःशुक्लेशंखेपीताकार
ज्ञानाद्युत्पत्तेनतद्रूपेणतदाकाराध्यवसायिनातत्प्रथमपीताकारग्राहिणाद्वितीयेनपीताज्ञानेनव्यभिचारः=३=स्वावरणक्षयादिना=
२=वैजेनः=२=सह-२=संवेद्यांति-२=निर्विकल्पप्रत्यक्षबुद्धिः-२=अर्थरूपतामुल्काअन्यत्किंचित्निर्विकल्पबुद्धिंअर्थनिश्चयनीत्यर्थः=
२=एवस्य-१=समानेर्थेनाम्राकारोयेषु-१सोगतानां-१=सदृशपरिणामलक्षणंसामान्यंतद्बौद्धानांमतेनास्तिवास्तुनंतत्कथमर्थक्रियाकारि=

१=अथमस्तेनीलमिदमितिज्ञानमुत्पन्नंतद्वद्विनीयस्यजनकंतत्रताद्रूप्यमस्तितदुत्पत्तिश्चतेनत्वनसमानंअस्यवहितत्वेतसमनंतरमित्यर्थः=

१=नाकारणविषयः=२=साधकतमं करणं चक्षुरादि=४=कर्मक्षयोपशमसंहननोत्तमप्रदेशोत्तमकालोत्तमसम्यग्दर्शनादिपरिणतस्वरूपा=५=सामग्रीविशेषेण=६=विघटितानि=५=तानेव=५=अतिक्रम्यप्रवर्त्तते इंद्रियालिङ्गेभ्यःप्रवर्त्तमानं=

र्थप्रतिनियमइतिस्थितं इदानींकारणत्वात्परिच्छेद्यौर्थइतिमतंनिराकरोति न्च कारणस्यचपरिच्छेद्यत्वे करणादिनाव्यभिचारइति करणादिकारणंनपरिच्छेद्यमितितेनव्यभिचारः नन्वग्निःकारणत्वात्परिच्छेद्यत्वंमविरुपरिच्छेद्यत्वात्कारणत्वमितिचेन्न तथापिकेशोंडुकादिनाव्यभिचारात् इदानींमतींद्रियप्रत्यक्षंसमावष्टे न्च सामग्रीविशेषनिरूपितनिखिलावरणंमतींद्रियंमशेषतोमुख्यं सामग्रीक्षयक्षेत्रकालभावलक्षणात्तस्माद्विशेषंसमग्रतालक्षणस्तेनविश्लेषितानिअखिलात्मावरणानियेनतंतथोक्तं किंविशिष्टमतींद्रियमिंद्रियाणपेक्षांतंपुनरपिकीदृशंमशेषतः सामस्त्येनविशदंअशेषतोवैशद्यंकिंकारणमितिचेत्तत्प्रतिबंधानावइतिब्रूमः तत्रापिकिंकारणमितिचेत् अतींद्रियत्वंमनावरणत्वंचेतिब्रूमः एतदपिकुतइत्याह न्च सावरणत्वेकरणजन्यत्वेचप्रतिबंधसंभवात् तन्नवधिमनःपर्ययमोरनेनासंग्रहादव्यापकंमेतच्चक्षुर्णमितिंत १७

३=मुनरसूत्रपातनिका=३=ज्ञानस्यप्रतिबंधावरणानि=३=व्यवहितदेशकालस्वभावाभावः=२=सारतत्वेअक्षजत्वेनप्रतिबंधोहि संभवेत्मुख्यात्मसन्निध्यमात्रापेक्षत्वतोमतं=२=सूत्रेण=

१=पंचभिरिंद्रियैर्मनसाचमननंमतिःस्मृत्यादिकमपि=२=प्रत्यंतविशदत्वानावादितिदृष्टव्यं=३=अवधिमनःपर्ययवमतिश्रुतंविशदंनभवतियतः=२=इंद्रियादिनिरपेक्षः=३=नाहुःप्राह=३=पुरुषस्यसर्वज्ञस्य=४=मुक्ताधंविशेषणोति=४=अशेषतोविशेषोयस्य=५=संबद्धंवर्त्तमानंचगृह्यतेचक्षुरादिनाऽत्यंतिधानात्=५=चक्षुषासंबद्धःपुरुषोन=

वाच्यं तयोरपिस्वविषयेअशेषतोविशदत्वादिधर्मसंभवात्नचैवंमतिश्रुतयोरित्यतिव्याप्तिपरिहारः तदेतदतींद्रियमवधिमनःपर्ययकेवलभेदात्त्रिविधमपिमुख्यंप्रत्यक्षंमात्मसन्निधिमात्रापेक्षत्वादिति नन्वशेषविषयविशदावग्रहादिज्ञानस्यतद्धेतोर्वाप्रत्यक्षादिप्रमाणपंचकविषयत्वेनाभावप्रमाणविषयविषधरविध्वस्तसत्ताकत्वात्कथंमुख्यत्वं तथाहि नाध्यक्षंमशेषज्ञविषयंतस्यरूपादिनियतगोचरत्वात्संबद्धवर्त्तमानविषयत्वाच्च नचाशेषवेदीसंबंधेवर्त्तमानश्चेति नाप्यनुमानोन्नयिद्धिरनुमानंहिगृहीतसंबंधस्यैकदेशदर्शनादसन्निकृष्टेबुद्धिः नचसर्वज्ञसत्ताविनाभाविकार्यलिंगं स्वभावलिंगंवासंपश्यामः तद्धेतोःश्वेतत्स्वभावस्यतत्कार्यस्यवातत्सत्ताविनाभाविनोनिश्चेतुमशक्तेः नाप्यागमात्तत्सत्तावः सहिनित्योनित्योवातत्सत्तांनावयेत् नतावन्नित्यः तस्यापौरुषेयस्यवादरूपस्यकर्मविशेषसंस्

=३पुरुषस्य=३=परोक्षेवज्ञिलक्षणे=३सएवचोनयात्मायंगम्योगमकएवचक्षसिद्धेनैकदेशेनगम्यःसिद्धेनबोधकः=३ऊह्यादि
२=सर्वज्ञावगमात्=२=लिंगस्यइतिशेषः=१=आगमः=१=नित्योवेदःअनित्यास्मृतिः तत्पूर्वकत्वात्=१=ज्ञापयेत्=१=वेदस्य=
१=अपौरुषेयस्यवेदस्यप्रागप्रशंसावादस्तुतिर्निरर्थकोदस्ति=१=यज्ञादि=

१-अनित्यः साध्यतिचेत्सतुसर्वज्ञप्रणीतइतरप्रणीतोवेतिविकल्पद्वयंमनसिकृत्वप्रश्नयति-२-सर्वज्ञप्रणीतत्वादागमस्याप्रमाणनिश्चितप्रामाण्यादागमात्सर्वज्ञसिद्धिरितरेतराश्रयत्वं-३-असर्वज्ञप्रणीतस्य-३-सर्वज्ञसद्भावेकिंचिद्यदिप्रश्नपंसंप्रतिपद्यमानेनसर्वज्ञंजानीयामंतरेणमं-४-अस्मदादेरपिसर्वज्ञोनास्तीत्यपिप्रश्नयति-४-सर्वज्ञोस्त्यनुमानोपदेशान्यथानुपपत्तेरित्यपिप्रश्नयति-

वनपरत्वेनपुरुषविशेषबोधकत्वायोगात् अनादेर्नामस्यादिमत्पुरुषवाचकत्वाघटनाच्च नाप्यनित्यो आगमस्सर्वज्ञंसाधयतितस्यापिप्रणीतस्यतन्निश्चयंमंतरेणप्रामाण्यनिश्चयात् इतरेतराश्रयत्वाच्च इतरप्रणीतस्यत्वेनासादितप्रमाणभावस्यापौरुषेयत्वप्रकारेणपरत्वेनितरांमसंभाव्यमितिसर्वज्ञस्यक्षयार्थी नाभावोऽर्थो

परस्यग्रहणंसंभवांच्चेतोपमानंमनत्यथानृतस्यार्थस्यापत्तिरपिसर्वज्ञाभावबोधिकेतिधर्मोद्युपदेशस्यप्रमो

हादपिसंभवात् द्विविधोह्युपदेशः सम्यग्मिथ्योपदेशश्चेदं तत्तत्रमन्वादीनांसम्यगुपदेशोयथार्थज्ञानो

दयवेदमूलत्वात् बुद्धादीनांतुप्रमोहपूर्वकंतदमूलत्वात् तेषांमवेदार्थज्ञत्वात् ततःप्रमाणपंचकाभावे

षयत्वादेनाभावप्रमाणस्यैवंप्रवृत्तिस्तेनभावांशएवज्ञायते नाभावांशेप्रत्यक्षादिप्रमाणपंचकस्यव्यापारादिति

अत्रप्रतिविधीयते यत्तावदुक्तंप्रत्यक्षादिप्रमाणविषयत्वंमशेषज्ञस्यैवेति तदसुक्तं तद्ग्राहकस्यानुमान २०

१-यस्यहि३ प्रत्यक्षादेरनुत्पत्तिप्रमाणभावस्यतेसात्मनोपरिणामोवाविज्ञानंचात्मस्वसंनिधानवस्याद्यवस्तोरयंकारणादिविनागतः। आगमाचादिनेदंनार्थोविषयदिनिश्चयतेऽयद्यनाटतिव्याबुद्धिग्राह्योयतस्त्वयंतस्माज्ञवादिवस्तुप्रमेयत्वाज्ञाग्न्यादेः २-प्रमाणस्य कृविज्ञातोयत्रार्थेनित्यत्वादानवेत्यदृष्टकल्पनेदंनार्थापत्तिरुदाहृता-२-प्रत्यक्षाद्यवतारःस्याज्ञावांशेगृह्यतेयदि। व्यापारस्तदनुत्पत्तेरभावांशेजिघृक्षते-२-जैनेनमाद्देनसहप्रतिकूलतयाप्रतिविधानक्रियते-

१-अनिष्टनामा-१-रूपादिमत्प्रतिनियतवर्त्तमानस्मरणांतरितइत्यर्थः-२-योगपरिकल्पितमुक्तौनवस्यप्रक्षीणप्रतिबंधप्रत्ययत्वमस्तिपदार्थेग्रहणस्वभावोनास्तितद्ध्वंसविशेषणं-१-प्रक्षीणश्चासौप्रतिबंधश्चसएवप्रत्ययःकारणंयस्यसतस्यभावस्तत्प्रक्षीणप्रतिबंधप्रत्ययत्वादिलुप्तेप्रतिबंधवर्जितेवक्ष्यमाणविशेषणंतदेवदेवदत्तज्ञानंकारणमलादिदुष्टेचक्षुषि तत्रग्रहणस्वभावोस्तियग्रहणंनास्तिइतिनदृष्टं-३-पंचावयवावाक्योगश्चतुरोमीमांसकप्रभृतयः सांख्यस्त्रीस्तेनोद्वोद्धस्त्वकुंचवस्तुज्ञ

स्यसंभवात्तथाहिकश्चित्पुरुषःसकलपदार्थसाक्षात्कारीतद्ग्रहणस्वभावत्वेसतिप्रक्षीणप्रतिबंधप्रत्यय

त्वात् यद्यद्ग्रहणस्वभावत्वेसतिप्रक्षीणप्रतिबंधप्रत्ययंतत्तत्साक्षात्कारियथाऽपगततिमिरलोचनंरूप

साक्षात्कारितद्ग्रहणस्वभावत्वेसतिप्रक्षीणप्रतिबंधप्रत्ययश्चविवादापन्नः कश्चिदितिसकलपदार्थग्रहण

स्वभावत्वेनात्मनोसिद्धं चोदनातःसकलपदार्थपरिज्ञानस्यान्यथायोगादंधस्यैवादर्शनोपलब्धेरिति

आत्मज्ञानोत्पत्तिबलाच्छेषविषयज्ञानसंभवःकेवलंवेदाद्येविवादः तत्रचावरणापगमएवकारणंरजो

नीहाराद्यावृतार्थज्ञानस्यैवतदपगमइतिप्रक्षीणप्रतिबंधप्रत्ययत्वंकथमितिचेदुच्यते दोषावरणेकृत्स्नि

न्निर्मूलंप्रत्ययमुपव्रजतःप्रकृष्यमाणहानिकत्वात् यस्यप्रकृष्यमाणाहानिःसकृत्स्निन्निर्मूलंप्रत्ययमुपव्रज

तियथाग्निपुटपाकापसारितकिट्टकालिकाद्यंतरंगबहिरंगमलद्वयात्मनिहेन्निर्मलंमितिनिर्क्लेशातिशा

१-असंगात्तत्सिद्धंतत्स्वाभाव्यं-५-आत्मानंविना-५-सकलपदार्थग्रहणस्वभावपुरुषाभावे-५-सर्वमनेकांतात्मकंसत्वादिरूपं-४-सामान्यपुरुषस्यप्राप्तिज्ञानंतूक्तनियतविदेशास्तिताग्नेःपरिज्ञानंकथमुत्पद्यते-४-सर्वज्ञगम्यादि-२-वर्द्धमानप्रतिपुरुषमतिशयदर्शनात्-१-विनाशः-

योजयतिइतिमुक्तवान्मीमांसकंप्रतिचारएवंप्रवक्तारः-४-अस्मिन्काकदंतपरीक्षाकालानिरूपकाः-४-वेदोतस्यवेदवाक्यात्-४-नोचेन्नादिनातेनवेदेनतेनपुरुषेणविप्रकृष्टमितिवेदनीयकमनर्थकंवेदमप्रमाणमनुमानेनपुरुषविशेषप्राप्तिसत्वेयंप्रतीयकमनर्थकंलाघवमात्मनोमानत्वेप्रतिकथंसत्त्वसत्त्वेनसामान्यमात्मनोनित्यमेवमीमांसकस्यकथंविप्रकृष्टोपगम्यादित्यथामनांतरः

२५ प्रतिषेध्यविधिपूर्वकत्वादिति -अत्रोच्यते विवादापन्नं ज्ञानं सावरणं अविशदतया स्वविषयावबोधकत्वाद्
जोनीहारादेस्तिरोहितार्थज्ञानवदिति नचात्मनो मूर्तत्वादाद्यावरणयोगः अमूर्तस्याप्यचेतनस्याकाशस्य
=१=कोऽत्रोच्यते इति शेषः =२=अपिशब्दकृतः =३=प्रसिद्धपूर्वको निषेधः=जैनः= १=अव्यक्ताकारतया=२=आवृणोतीत्याद्यावरक=२=ज्ञानावरणादिद्रव्येणेतीनायोगः=

यावतीच दोषावरणेइति कथं पुनर्विवादाध्यासितस्य ज्ञानस्यावरणमिदं दिग्मदनकोद्रवादिरावरणोपप
=ज्ञानदृग्दोषावरणेन्द्रियाणामावरणानि स =समानत्वात्= अन्योन्द्रियाणामावरण

त्तेः नचेन्द्रियस्यैतदावरणमिंद्रियाणामचेतनानामप्यनावृतप्रत्यक्षत्वात् स्मृत्यादिप्रतिबंधायोगात् नाविमन
=दृश्यते इति= =चेत=

स्तेरावरणमात्मव्यतिरेकेणापरस्यमनसोनिषेत्स्यमानत्वात् ततोनामूर्तस्यावरणाभावः अतोनासिद्धं तद्ग्र
हणस्वभावत्वेसतिप्रहीणप्रतिबंधप्रत्ययत्वं नापिविरुद्धं विपरीतनिश्चिताविनाभावाभावात् नाप्यनैकांतिकंदेश
मनस्कापेक=

तःसामस्त्येनवाविपक्षेवृत्त्यभावात् विपरीतार्थेपिस्वापेक्षप्रत्यक्षागमासंभवान्नकालात्ययापदिष्टत्वंनाविप्रत्य
क्षमुक्तं =३=गुणदोषविचारणादिष्वात्मनोनावमनः= ३=अग्रेनिषेत्स्यमाने=

तिपक्षंप्रतिपक्षसाधनस्पृहातोरत्नाभावात् अथेदमस्यैवंविधायापन्नःपुरुषोनाशेषज्ञोवक्तृत्वात् पुरुषत्वात्तथा
दित्यत्राद्येदृष्टेष्टविरुद्धार्थवक्तृत्वं तदविरुद्धवक्तृत्वं वक्तृत्वसामान्यंवागत्यंतरत्नाभावात् ततावत्प्रथमः
पक्षःसिद्धसाध्यतानुषंगान्नापिद्वितीयःपक्षःविरुद्धत्वात् तदविरुद्धवक्तृत्वंहिज्ञानातिशयेमंतरेणानै

=१=सकलपदार्थग्रहण=५=स्वसाध्याभावेनसहसंबंधस्याभावात्= ४=सकलपदार्थसाक्षात्कारिणिपुरुषे=४=अग्निरनुष्णइत्या
दिवत्=४=प्रत्यक्षागमबाधितपक्षानंतरंप्रयुक्तत्वात्कालात्ययापदिष्टः=४=सत्प्रतिपक्षोयस्यहेत्वंतरमुक्तंस तत्तथोक्तं=३=प्रकरण
समः=३=मीमांसकःप्राह=२=प्रत्यक्षानुमानेन=१=दृष्टाविरुद्धार्थवक्तृत्वे=२=विकल्पांतरासंभवात्=१=संपद्यते=१=प्रत्यक्षानुमा
नाभ्यामविरुद्धत्वं=

२१

१=सर्वज्ञेनसहाविरुद्धकत्वात्=१=असर्वज्ञत्वसाध्यसाधनायनसमर्थंविरुद्धत्वंहेतुः=१=ज्ञानातिशयेसतिवचनस्यहीनत्वंनदृश्यते=१=हा
निरनावरणत्वार्थः=२=वक्तृत्वस्यासर्वज्ञसाधननिराकरणेन=२=द्वितीयसाधने=२रागादिदोषदूषितंवापुरुषत्वसामान्यंवा=रागद्वेषमोहै
र्दूषितंसंयुक्तं=३=रागाभावेवीतरागः द्वेषाभावेशांतः मोहाभावेसर्वज्ञइतिसाध्यतेतस्माद्विरुद्धं=३=विरागत्वं=४=संदिग्धविपक्षाव्या
वृत्तिर्यस्यसमतथोक्तं=४=कश्चित्पुरुषः सकलपदार्थसाक्षात्कारीत्यतः=

पपद्यतइति वक्तृत्वसामान्यमपिविपक्षाविरुद्धत्वात् नप्रकृतसाध्यसाधनायालं ज्ञानप्रकर्षेवक्तृत्वापकर्षा
दर्शनात् प्रत्युतज्ञानातिशयवतोवचनातिशयस्यैवंसंभवात् एतेनपुरुषत्वंमपिनिरस्तं पुरुषत्वंहिरागादे
र्दोषदूषितं तदाविरुद्धसाध्यतातदूषितंनुविरुद्धं वैराग्यविज्ञानाद्यैश्वर्ययुक्तपुरुषत्वस्यैवोपपत्तेर्मंतरेणायो
सर्वज्ञ
गात् पुरुषत्वसामान्यंनुसंदिग्धविपक्षव्यावृत्तिकमिति सिद्धंसकलपदार्थसाक्षात्कारित्वं कस्यचित्पुरुषस्यापि
सर्वज्ञत्वं बुद्धादेः
नुमानादिति नप्रमाणपंचकविषयत्वमशेषज्ञस्य अथास्मिन्ननुमानेहेतोः सर्वविन्नमनहेतोर्वा अनहेतश्चेद्दृ
=रागेण =श्रवक्तृत्वेनाप्रज्ञकत्वेन
=अवि =नाज्ञानित्वेन=
ष्टाविरुद्धार्थवक्तृत्वं सामर्थ्येनवावगंतुंपार्यते स्वज्ञस्यादृष्टांतानुग्रहेणवाहेतोःपक्षांत
रेणेत्यनिर्वादिति तदेतत्परेषांस्वबुद्धयारूढत्वोद्भावनमेवंविधविशेषप्रश्नस्यसर्वज्ञसामान्यानुपगमपूर्वकत्वेन
अथथानकस्मिंश्चिशेषज्ञत्वमित्येवंवक्तव्यं प्रसिद्धानुमानेप्यस्यदोषस्यसंभवेनजात्युत्तरत्वाच्च तथाहिनित्यःशब्दः
३=हेतोरविनाभावशक्त्या=३=सामर्थ्येनावगंतुंनपार्यतेइत्येतद्विवृणोति=३=तथोपपत्त्यादि=३=अपगततिमिरंदृष्टांतस्तस्यबलेन=३=त
द्ग्रहणस्वभावत्वेसतिप्रहीणप्रतिबंधप्रत्ययत्वस्य=३=हरिहरहिरण्यगर्भादौ=२=भाट्टानामसर्वज्ञत्वादिनो=२=कर्णाटभाषायांमाहि=२
कृतः=२=स्वपक्षोच्छेदनंवाद्यसिद्धेश्चेत्यर्थः सर्वज्ञसामान्यानुपगमे=२=मीमांसकस्यजैनयनयप्रसिद्धानुमाने=१=अर्हतोनार्हतोवा=१=दो
षसंभवात्प्रयुक्तेस्वापनार्हतोरक्षणाशक्तमुनरजातिमाहुरक्षणत्वेनुस्वघातकमुनरमितिजात्युत्तरत्वेन=१=प्रसिद्धानुमानेप्यंदोषः क
थंसंभवतितदेवविवृणोति=

१=प्रमाणायमितिप्रत्यभिज्ञानात्-१=सर्वगतः-२=मीमांसकमतेव्यापकः शब्दः-कल्प्यमानः शब्दः-२=अवगंतुंनपार्यते-२=अव्यापकेनित्येशब्दे-३=जातुत्तरं-३=तद्ग्रहणस्वभावत्वेसतिग्रहीणप्रतिबंधप्रत्ययत्वात्-४=घटमतिरिक्तेनतत्वे-

प्रत्यभिज्ञायमानत्वातइत्युक्तेव्यापकः शब्दोनित्यःप्रसाध्यतेअव्यापकोवा यद्यव्यापकस्तदाव्यापकत्वेनोपकल्प्यमानोनकिंचिदर्थंघुष्णाति अथव्यापकः सोपिनक्रमाक्रमाभ्यांनावंगम्यते स्वज्ञप्त्यादृष्टानुग्रहेणवाप्रज्ञांतरेपि जन्यवृत्तित्वादिति सिद्धंमतोनिर्दोषांत्साधनादशेषज्ञत्वंमिति यच्चोक्तंनावश्यमाणकवलितसत्ताकत्वंमशेषज्ञस्यसिद्धं तदयुक्तंमेवानुमानस्यतद्ग्राहकस्यप्रज्ञावैसतिप्रमाणपंचकानावें मूलस्यानावप्रमाणस्योन्नानायोगात् गृहीत्वावस्तुसद्भावंस्मृत्वाचप्रतियोगिनं मानसंनास्तिताज्ञानंजायतेनज्ञानपेक्षयेतिचनावैकंदेशेनं तथाचकालत्रयत्रिलोकलक्षणंवस्तुसद्भावग्रहणेअन्यत्रान्यदागृहीतसर्वज्ञस्मरणेचसर्वज्ञनास्िताज्ञानंमनोवप्रमाणंयुक्तंनो परस्यानचकस्यचिदेवादर्शिनस्त्रिजगत्त्रिकालज्ञानमुपपद्यते सर्वज्ञस्यातींद्रियस्यवासर्वज्ञत्वंहिचेतोधर्म्मतयातींद्रियं तदधिनप्राकृतपुरुषविषयंइति कथंमनोवप्रमाणमुदयंप्रासादयेत् असर्वज्ञस्यतदुत्पादसामग्र्या २२

४=नवदीयं-४मतं-४=एवसति-३=देशांतरे-३=कालांतरे-३=अन्यथाप्रमाणेन-२=अन्यप्रकारेण-२=किंचिदज्ञस्य-२=नक्षि यंज्ञानंनकिंचिदनुपपद्यते-२=ज्ञानं-१=दृष्यजनः-२=असर्वज्ञजनः-१=उत्पत्तिंप्रापयेत-१=सर्वज्ञविषयानावप्रमाणेत्यादक-

१=कालत्रयत्रिलोकज्ञलक्षणवस्तुसद्भावप्रकारेणअन्यत्रान्यदासर्वज्ञास्तित्वप्रकारेणच=अत्राधुनासर्वज्ञोनास्तिइतिवदसिचेत्तदप्यनयुक्तं-१=अस्मिन्क्षेत्रेकाले-२=सर्वज्ञत्वाभावसाधने-२=अस्मिन्क्षेत्रेकालेसर्वज्ञोस्तीतिकेनवाउच्यतेइतिसिद्धसाध्यता-२=अक्षं-२=इंद्रियज्ञानस्येवाशुचिस्वादनादिदोषोनातींद्रियस्येतिशोकः मूर्खादि-३=इंद्रियार्थयोःसंबंधाभावात्-३=मानसिकज्ञानस्य-४=वस्तुरहितोपि-

असंनवात्संनवेतथाज्ञानुरेवसर्वज्ञत्वंमिति अत्राधुनातदभावसाधनंमित्यपियुक्तं सिद्धसाध्यतानुषंगात् ततःसिद्धंमुख्यंमतींद्रियज्ञानमशेषतोविशदं सर्वज्ञज्ञानस्योतींद्रियत्वादंधुष्यादिदर्शनं तदस्यास्वादनदोषोपिपरिहृतएव कथंमतींद्रियज्ञानस्यवैशद्यंमितिचेत् यथासत्यक्षज्ञानस्यनावनाज्ञानस्यचेतिदृश्यतेहिनावनाबलादतद्देशवस्कोपिविशददर्शनंमिति पिहितेकारागारेतमसिचसूचीमुखाग्रकुनेद्रेमयिचनिमीलितनयनेतथापिकांतानन्यक्षंमितिवक्तुंमुपलंनात् ननुचतोवरणविच्छेदोदेशज्ञत्वंमपिचुतनुकरणनुवनादिनिमित्तवेतनत्वादीनांबुद्धिमद्धेतुकत्वंमसिद्धंमनुमानादेस्तत्प्रसिद्धत्वात् तथाहि विमत्यधिकरणनावापन्नंनवीपर्वततरुतन्वादिकंबुद्धिमद्धेतुकंकार्यत्वादचेतनोपादानत्वात्प्रविशेषविशिष्टत्वाद्वस्त्रादिवदिति आगमोपितदावेदकःश्रूयते विश्वतश्चक्षुरुतविश्वतोमुखोविश्वतोबाहुरुतविश्वतःपात्

४=इंद्रियार्थयोःसंबंधाभावेपिविशदत्वोपपत्तेः-४=प्रश्नावधारणानुज्ञाऽनुनयामंत्रणेननुनत्वित्यमरः-३=विनापापन्नंविविधामनयःविमतीनामधिकरणतस्यनावमापन्नंप्राप्तंविनापापन्नोमित्यमरः-२=संस्कारनंरचनाविशेषः-२=बुद्धिमत्त्वेतिपादकः-२=विश्वमधिरूत्प्रवर्त्ततेविश्वदृशी-१=चक्षुःकार्यतानेविनाराध्यासितं-१=विश्वस्यान्निमुखः=विश्ववेदीवचनं-१=व्यापारः-१=सकलजगदकर्त्ता-१=विश्वव्यापित्वं-

संवाक्रमोधर्मविशेषप्रसिद्धेर्द्रव्यादिषु षण्णामर्थानां वैधर्म्यवचनात् ॥ १३ ॥

स्वयोः ईश्वरप्रेरितयोर्गच्छत्तृणवह्नयोर्वा अचेतनैरेव परमाण्वादिकारणैः पर्यनुयोज्यानुयोगात् कुविन्दादिवत् नचैवं चेतनैरेव परमाण्वादिकारणैः पर्यनुयोज्यानुयोगात् तुरीवेमादिवत् नचैवं चेतनस्यापि चेतनान्तरप्रेरकत्वादनवस्था तस्य सकलपुरुषप्रेक्षापूर्वकारित्वेनानिरतिशयत्वात् सर्वज्ञबीजस्य क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषः सर्वज्ञः सपूर्वो यामपि गुरुः काले नाविच्छेदादिति च ऐश्वर्यमप्रतिहतं सहजो विरागस्तन्निर्निमित्तः सर्गो जनिता वशितेन्द्रियेषु आप्तं तिर्कं सुखमनावरणाच्छक्तिर्ज्ञानं च सर्वविषयं भगवंस्तवैवैतद्वचनाच्च नचायं कार्यत्वमसिद्धं सावयवत्वेनैकान्तिकः कार्यत्वसिद्धेः नापि विरुद्धं विपक्षे एवेश्वरस्वभावात् नाप्यनैकान्तिकं विपक्षे परमाण्वादौ प्रवर्त्तमानत्वात् अप्रतिपन्नसिद्धनिबन्धनस्य साधनान्तरस्यानुमानात् नप्रकरणसमं अर्थतत्त्वादिकं बुद्धिमद्धेतुकं ननवत्वं २३

२ऽपरामृष्टत्वादनादिमुक्तानश्वरज्ञानसंततेश्च यद्वाहपतंजलिः क्लेशकर्मविपाकाशयै- ४

३= तन्वादौ- २= तथाहि कार्यं क्षित्यादिकं सावयवत्वात् यत्सावयवं तत्कार्यं दृष्टं यथाप्रासादादि सावयवश्चेदं तस्मात्कार्यं- २= अबुद्धिमद्धेतुकेनैते- १= इदमेवप्रतिपत्तिसाधनं नास्ति- २= यथाप्रासादादीनामकर्तृकानदृष्टपूर्वाणां नतथाऽनन्तादीनामकर्तृकानदृष्टपूर्वाणां-

२= स्वनाविशेषः- ३= योगः- ३= सर्वैस्वरूपेण- ३= सर्वेदृष्टांतधर्म्मेदृष्टांतेप्रवर्त्तनेचेत्दृष्टांत एवनस्यात्- ४= यत्रदृष्टकर्तृकं तत्रबुद्धिमन्निमित्तंयत्राबुद्धिमन्निमित्तं- ४= अबुद्धिमन्निमित्तत्व- ४= अन्यथा- ४= अत्रापिईश्वरोनिमित्तं- ५= काय्यत्वहेतुसमर्थनपरेणानुमानेन- ५= परमाण्वादि- ३= निमित्तकारणत्वात्-

दृष्टकर्तृकप्रासादादिविलक्षणत्वाद्दाकाशादिवदित्यस्यैवप्रतिपक्षसाधनमिति नैतद्युक्तं हेतोरसिद्धत्वात् सन्निवेशविशिष्टत्वेन प्रासादादिसमानजातीयत्वेनतत्कर्तृकत्वादीनामुपलंभात् अथयादृशः प्रासादादौ सन्निवेशविशेषो दृष्टोनतादृशस्तत्कर्तृकत्वादावितिचेत् नसर्वात्मनासदृश्यस्यकस्यचिदप्रसंगात् सातिशयसन्निवेशोहिसातिशयंकर्तारंगमयति प्रासादादिवत् नचदृष्टकर्तृकादृष्टकर्तृकत्वयोर्बुद्धिमन्निमित्तेतरत्वसिद्धिः कृत्रिमैर्मणिमुक्ताफलादिभिर्व्यभिचारात् एतेनाचेतनोपादानत्वादिकमपिसमर्थितमितिसूक्तं बुद्धिमद्धेतुकत्वं ततश्चसर्ववेदित्वमिति तदेतत्सर्वमनुमानमुद्राक्षविलसितवचनमेव कार्यत्वादेरसम्यक्त्वेनतज्जनितज्ञानस्यमिथ्यारूपत्वात् तथाहि कार्यत्वंस्वकारणसत्तासमवायःस्यादसत्त्वानावित्वंक्रियादर्शनोपिकृतबुद्ध्युत्पादकत्वंकारणव्यापारानुविधायित्वंवा स्यात्तत्रान्यतरानाश्रयात् अथाद्यपक्षस्तदयोगिनामशेषकर्मप्रक्षयेपक्षान्तःपातिनिहेतुः ५

३= अनुमानमुद्रांकर्तुमशक्यः- २= विकल्पपंचकं कृत्वावदति- २= स्वस्यनिःपाद्यवस्तुनः कारणानितेषांसत्तायासमवायोमिलनंइहमत्ते कार्यंघटस्तिमृत्तिकासत्तायाघटेनाप्यतेइत्यर्थः २ स्वकारणसमवायोवाऽसमवायोवा- २= अस्यनुमानस्यानाधायीधारस्तूनानामिहेतित्वयहेतुर्व्यः संबंधः समवायः- २= कारणानिपरमाण्वादीनि- २= चेत्- २= कर्म्मप्रक्षयस्तुकरणवनादिपक्षेपतितेसति- २= कार्यः २= पर्यंतवर्तिनि-

ऽ= नी- २= अविद्यास्मिता रागद्वेषाभिनिवेशाः क्लेशाः- ४= अविद्याक्षेत्रमुत्तरेषां प्रसुप्ततनुविच्छिन्नोदाराणां- ४= अनित्याशुचिदुःखानात्मसु नित्यशुचिसुखात्मख्यातिरविद्या- ४= दृग्दर्शनशक्त्योरेकात्मतेवास्मिता- ४= सुखानुशयी रागः- ४= दुःखानुशयी द्वेषः- ४= स्वरसवाही विदुषोपि तथारूढोभिनिवेशः- ४= ते प्रतिप्रसवहेयाः सूक्ष्माः- ४= ध्यानहेयास्तद्वृत्तयः- ४= क्लेशमूलः कर्माशयो दृष्टादृष्टजन्मवेदनीयः- ४= सतिमूले तद्विपाको जात्यायुर्भोगाः- ४= ते ह्लादपरितापफलाः पुण्यापुण्यहेतुत्वात्- ४= परिणामतापसंस्कारदुःखैर्गुणवृत्तिविरोधाच्च दुःखमेव सर्वं विवेकिनः- ४= हेयं दुःखमनागतं- ४= द्रष्टृदृश्ययोः संयोगो हेयहेतुः- ४= कृतार्थं प्रतिनष्टमप्यनष्टं तदन्यसाधारणत्वात्- ४= स्वस्वामिशक्त्योः स्वरूपोपलब्धिहेतुः संयोगः- ४= तस्य हेतुरविद्या- ४= तदभावात्संयोगाभावो हानं तद्दृशेः कैवल्यं स्वरूपप्रतिष्ठा वा चितिशक्तिरिति- ४= अनुनूतस्य

ऽ= धूतबात- ४= स्वाधीनता- ४= चिता

१=अनेनहेतुनासत्तासमवायपक्षएवदूष्यतेनस्वकारणसत्तासमवायपक्षः=२=दृथिव्यप्तेजोवायुराकाशदिगात्मकालमनांसीतिद्रव्याणि=
२=बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नसंस्कारधर्माधर्मरूपरसगंधस्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वगुरुत्वद्रवत्वस्नेहश
ब्दज्ञानिचतुर्विंशतिगुणाः=२=प्रसारणकुंचनोत्क्षेपणगमनागमनानिकर्माणि=२=अंगीकरणात्=द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषाः=३=
तन्वादिकस्य=३=अशेषकर्मप्रक्षयस्यप्रध्वंसाभावस्यपरित्यागेशेषकार्यबुद्धिमद्धेतुकस्थितिपक्षीकरणात्=४=अशेषकर्मप्रक्षयः=

कार्यत्वलक्षणस्यापद्यतेनैगमिकत्वं नचतत्रसत्तासमवायःस्वकारणसमवायोवासमस्ति तत्प्रक्षयस्यप्रध्वंसरूप

त्वेनसत्तासमवाययोरभावात् सत्तायाद्रव्यगुणक्रियाधारत्वान्यनुज्ञानात् समवायस्यचपरैःद्रव्यादिपंचपदार्थेष्व

=योगः

न्तित्वासुपगमात् अथाभावपरित्यागेनभावस्यैवविवादाध्यासितस्यपक्षीकरणान्नायंदोषःप्रवेशनागितिचेत् तर्हि

मुक्त्यर्थिनांतदर्थमीश्वराराधनंमतथैकमेवस्यान्नचतस्यांकिंचित्करत्वात् सत्तासमवायस्यविचारमधिरोहतःशत

धाविशीर्यमाणत्वात् स्वरूपासिद्धंचकार्यत्वंसहिसमुत्पन्नानांजन्यैरुत्पद्यमानानांवायद्युत्पन्नानांसतांमसतांवानत

वंदसतांखरविषाणादेरपितत्संगात् सतांचेत् सत्तासमवायात् स्वतोवानतावत्सत्तासमवायादनवस्थाप्रसं

गात् आगुक्तविकल्पद्वयानतिवृत्तेः स्वतःसतांचेत्सत्तासमवायानर्थक्यं अथोत्पद्यमानानांसत्तासंबंधः निष्टासं

बंधयोरेककालत्वात्सुपगमादितिमतं तदसत्तासंबंधेनोत्पादात्प्राक्निर्नः किंवानिर्नः इतियदिनिर्नस्तदोत्पत्तेर

३=सत्तासमवायः=३=येसत्तासमवायाद्विद्यमानास्तेषांसमवायःसत्तासमवायात्स्वतोवेतिविकल्पद्वयं=३=सत्तासमवायात्सतां
उत्पन्नानांसत्वंइत्यत्रतत्पक्षेइतिप्रकारः=३=सोविकल्पसतस्यसत्वं=२=क्रमोनवस्थाप्रसंगात्=२=सतामसतांवेति=२=स्वरूपेण=
२=उत्पत्तिसत्तासमवाययोः=१=योगस्य=१=जैनः=

१=उत्पत्तौसत्तासमवायोनास्तिअसंबंधोपिनास्तितर्हिनकोनेदः=२=उत्पत्तौसत्वेनास्तीतिविवादः=२=यस्माकंचित्क्वचिदुत्पत्तौसत्वेतथापीतरेतराश्रयदूषणमापतितं=३=उत्पत्तौसत्वंउत्पत्तिसत्वं=३=उत्पत्तिसमयेवस्तुनिसद्रूपनिश्चयतेमति=३=वस्तुनःकथंचित्कालीनसत्तासंबंधाभावेसत्वंवस्तुनोभावसत्तासमवायेनसत्वं=३=वस्तुनः=

सत्ताविशेषाद्रूत्पत्त्यभावयोःकिंकृतोनेदः अथोत्पत्तिसमकालंतवत्सत्त्वेनोत्पत्तिरपितथोपदिश्यतेइति

मतं तदप्यतिजाड्यविलसितमेवोत्पत्तिसत्त्वं प्रतिविवादेवस्तुसत्त्वस्यातिदुर्घटत्वात् इतरेतराश्रयदोषश्चदुस्त्यु

त्पत्तिसत्त्वेवस्तुनितदेककालीनसत्तासंबंधावगमस्तदवगमेचतत्रत्यसत्त्वेनोत्पत्तिसत्त्वनिश्चयइति अथतद्दो

षपरिजिहीर्षयातयोरेकंमन्यनुज्ञायतेतर्हितत्संबंधएवकार्यत्वमितितर्तोबुद्धिमद्धेतुकत्वेगगनादिभिरने

कांतः एतेनस्वकारणसंबंधोपिचिंतितः अथोत्पत्तिसमकालंसंबंधः कार्यत्वमितिमतिःसापिनयुक्तेतिसंबंधस्यापिकादा

चित्कत्वेसमवायस्यापिनित्यत्वप्रसंगात्घटादिवत् अकादाचित्कत्वेसर्वदोपलंभप्रसंगः अथवस्तूत्पादकका

रणानांसन्निधानमवान्तसर्वदोपलंभप्रसंगः नन्वस्तूत्पत्त्यर्थकारणानांव्यापारःउत्पादश्चस्वकारणसत्तासम

वायः सचसर्वदाप्यस्तिइतितदर्थकारणोपादानंमनर्थकमेवस्यात् अस्तिमत्यर्थंतदुत्पादानमित्यपिवार्त्तं व

३=खरविषाणादेरपितत्संगात्इत्यसतस्तस्यपूर्वमुत्पन्नस्यपश्चादसतइतिवक्तुप्रारब्धत्वात् नहिपूर्वमुत्पन्नःपश्चादसंतःखरविषा
णादयःअतीयंतेनप्रतिरेकेघटादिवत्यद्युत्पन्नानांसतांमसतांवेतिस्वरूपेनविरोधात्तनःप्रध्वंसघटादेरपितत्संगादितिसाधीयर
त्यन्निनवावास्थिताः=३=तन्मुक्तिकरणादीनां=३=कार्यं=२=जैनाःप्राहुः=२=वस्तूत्पत्तिरेवोत्पादःसचस्वकारणसत्तासमवायएवसचनि
त्यस्तत्रापिकारणतंत्रेयद्यस्यसदकारणवन्नित्यमितिवचनात्=२=ऐकांतीकारात्=२=समवायोनित्यइतियोगमतं=२=वस्तूत्पत्त्यर्थ=
वस्तूत्पादापेक्षयावस्तुपक्षयावेतिमनसिकृत्यप्रक्षयति=

५=सत्तासमवायः
५=सतांपदार्थानां
सत्त्वमस्तित्वंसत्ता
समवायात्स्वस्मा
द्वाइतिविकल्पद्व
यंसत्तासमवाया
भावेपदार्थानांस
त्त्वंतस्यसत्तासम
वायस्यसतः=अस
तोवासत्त्वंअसतः=स
त्त्वेगगनकुसुमस्य
संबंधःस्यात्सतश्च
त्वेसत्तासमवायकं
तरात्स्वतोवातस्य
सतः=असतोजानम
तः=सत्त्वेऽनवस्थास्वते
सत्त्वेइत्यपदार्थानां
सत्त्वंस्वतोनवतुस
त्तासमवायानर्थ
क्यम्=

२४

१=उत्पत्तौसत्तासमवायोनास्तिअसंबंधोपिनास्तितर्हिनकोनेदः=२=उत्पत्तौसत्वेनास्तिइतिविवादः=२यस्माकंचित्क्वचिदुत्पत्तौसत्वेतथापीतरेतराश्रयदूषणमापतितं=३=उत्पत्तौसत्वंउत्पत्तिसत्त्वं=३=उत्पत्तिसमयेवस्तुनिसद्रूपनिश्चयतेमति=३=वस्तुनःकथंचित्कालीनसत्तासंबंधाभावेसत्वंवस्तुनोभावसत्तासमवायेनसत्वं=३=वस्तुनः=

५=कादाचित्कार्थोत्पत्तिरस्तिकादाचित्कानास्तिसमवायोनेत्योनवितुमर्हतिकादाचित्कत्वात्तयस्तइतिसमायातं=

१=उत्पादनिमक्ते रघटनात्तत्स्यानित्यत्वात्=२=अन्यथाग्निकृतनियतपूर्वभाविकारणमितिमतंनश्यति=१=पश्चाज्ञानित्वं कार्यत्व मितिनष्टं=२=कार्यस्यापि=१=उत्पादस्वकारणसमनायथोरव्याप्तित्वंनिष्टासंबंधयोरेककालीनत्वस्वीकारमितिमतं=२=पूर्व ज्ञानित्वं कारणत्वमितिनष्टंसत्सत्रवति=२=स्वकारणसत्तासंबंधोत्पादस्वरूपत्वात्=१=स्वकारणसत्तासंबंधः=२=कार्यस्यापि= २=कार्यस्य=

स्तूत्पादेपेक्षयाग्निमक्तेरघटनात् वस्त्वपेक्षयाग्निमक्तौकारणसंपातात्प्रागग्निकार्यवस्तुसज्ञावप्रसंगात् उ त्पादस्याप्यग्निमक्तिरसंज्ञायां स्वकारणसत्तासंबंधलक्षणस्योत्पादस्यापिकारणव्यापारात्प्राक्प्रज्ञावेवस्तुस ज्ञावप्रसंगात् तच्चक्षणतांद्रव्यस्तुसत्त्वस्यप्राक्सत्तएवहिकेनचिन्निरोहितस्यान्निमक्तिस्तमस्तिरोहित स्यघटस्येवप्रदीपादिनेति तन्नाग्निमक्तयर्थंकारणोपादानंयुक्तं तन्नस्वकारणसत्तासंबंधःकार्यत्वं नाप्यनूत्वान्न त्वं तस्यापिविनाशप्रसक्तात् अनूतानित्वंहिनित्यकालक्रियाद्यधिकरणनूतेकर्तरिसिद्धेसिद्धिमध्यासे क्तांतपदविशेषितवाक्यार्थत्वाद्भुक्तांव्रजतीत्यादिवाक्यार्थवत् नचौत्पत्तेनवनानवनयोराधारयूतस्यकर्तुरनुभवे स्तिं अनवनाधारस्यापिविद्यमानत्वेनानवनाधारस्यचविद्यमानतयाभावाभावयोरेकाश्रयविरोधात् अविरो धेचतयोःपर्यायमात्रेणावस्थानेदोनवास्तवइति अस्तुवायथाकथंचिद्दूत्वानित्यत्वं तथापितत्वादौसर्वत्रानुप

=पारमार्थिकः

१=वस्तुतः २=अधिरोहति=३=अत्रनोजनक्रियानावरूपास्ति=३=विद्यमानाविद्यमानयोः=३=उपपत्तिर्नास्ति=२=तच्चभावव दिनामेवायंदोषः नबुस्पादादिनांतेषामनाद्यानामपिभावांतररूपत्वात्वस्तुनोभावाभावात्मकत्वानुपगमाच्च=१=नाममात्रेण= २५

३=स्पर्शवत्कार्यमावयवित्यनिधानात्सामान्यस्यनिर्गुणत्वनित्यत्वान्नस्पर्शवत्कार्यत्वयोर्नानात्वसामान्यस्यनसावयवत्वंयदवयवेष्व तत्तादितिवक्तुमशक्यत्वात्=३=अवयवसामान्यंअवयवेषुवर्ततेपरंकार्यनभवतिकार्यत्वेनित्यत्वप्रसंगात्=प्रथवाअवयवसामान्यहिसर्वेषु अवयवेष्वनुवर्त्तमानमपिसावयवंकिंवुनिरवयवमेवतन्नोकार्यं=३=येषांअवयवेषुवृत्तिस्तेषांसादित्वमिष्यतेइति=३=साध्यसमोहेतुः=३=सा ध्यसमोहेतुरवयवैरारब्धत्वात्कार्यत्वयोःसमानार्थत्वात्=५=अवयवैःसहसंबंधोयस्यसतथोक्तः=

१=अतिवाद्यपेक्षया कार्यत्वं=२=अस्मानिः=रजैनैः २=कालःसर्वज्ञनाथश्चजीवोलोकस्यागमः=अनादिनेधनाद्येतेद्रव्यरूपेणसंस्थिताः=२=महीधरादयःअनित्याःसावयवत्वात् घटादिवत्=२=नूतनसर्वदाअनवस्थेरूपतयासादित्वंसाध्यतेकादाचित्कत्वादपिनसाध्यतेकिंतुसावयवत्वेनसाध्य २=अवयवेषुवृत्तेरित्वंसावयवत्वंवा तेरारब्धत्वंवा=

पगमाज्ञानसिद्धं नहिमहीमहीधराकूपारादयः प्रागनूत्वानवंतोन्युपगम्यंते परैस्तेषांतैःसर्वदावस्था नान्युपगमात् अथसावयवत्वेनतेषामपिसादित्वंप्रसाध्यते तदप्यशिक्षितलक्षितं अवयवेषुवृत्तेरवयवैरार ब्धत्वेनचसावयवत्वानुपपत्तेः प्रथमपक्षेअवयवसामान्येनानेकांतात् द्वितीयपक्षेसाध्यविशिष्टत्वात् अथ सन्निवेशएवसावयवत्वंतच्चघटादिवत् दृष्टिमादावुपलभ्यतइत्यप्यसत्साधनाविकलत्वंमन्यसे तदप्यपेशलं स न्निवेशस्यापिविचारासहत्वात् संयोगवयवसंबंधोनवेद्रव्यगुणविशेषोवा यद्यवयवसंबंधस्तदागगनादिनानेकां तः सकलमूर्त्तिमद्द्रव्यसंयोगनिबंधनत्रदेशानानात्वस्यसज्ञाबात् अथोपचरितएवतत्रप्रदेशइतिचेत् तर्हिस कलमूर्त्तिमद्द्रव्यसंबंधस्योपचरितत्वात्सर्वगतत्वमप्युपचरितंस्यात् श्रोत्रस्यार्थक्रियाकारित्वंचनस्यात् उप चरितप्रदेशरूपत्वात् धर्मादिनासंस्काराच्चतैःसेत्स्युक्तं उपचरितस्यासद्रूपस्यतेनोपकारायोगात् स्वरविषा

३=इयत्तावच्छिन्नपरिमाणयोगिबंमूर्त्तिमत्वं=३=सकलमूर्त्तिमद्द्रव्यसंयोगएवनिबंधनंयेषांप्रदेशानांतेषांनानात्वंतस्यसज्ञाबात्=३=आ काशादौ=२=आकाशस्यमूर्त्तिमतद्द्रव्येणसहसंयोगएकदेशेनसर्वात्मनावाएकदेशेनचेत्सावयवत्वंसर्वात्मनाचेदव्यापकत्वं=२=व्यापक त्वं=२=सर्वप्राप्तेः=२=गुणोपघातादिना=१=सुखदुःखानुभवप्रापकधर्माधर्मविशिष्टस्यैवनोदेशस्यश्रोत्रेणासुपगमात्=२=अदृष्टव शादर्थक्रियाकारित्वात्=१=श्रोत्रात्=१=अर्थक्रिया=१=धर्मादिना=

DR BHAU DAJI MEMORIAL डाक्टर भाऊदाजीदृश्यार्थसंग्रहालय

णस्येवततोनकिंचिदेतत् अथरचनाविशेषः तदपरप्रतिनागासिद्धं तदवस्तुमवेति नाऽनूत्वानाविर्वविचारं

महते नाऽप्यक्रियादर्शिनोऽपिकृतबुद्ध्युत्पादकत्वं तद्धिकृतसमयस्याऽकृतसमयस्यवाऽनवेत् कृतसमयस्यचेत् ग

क्षित्यादिकंबुद्धिमद्धेतुकंतन वर्तं- ६=निःसंदेहप्रसंगात्-६=यथाकृतसंकेतस्याकृतबुद्धिसंज्ञवस्तुराकृतसंकेतस्यप्रकरःकृतबुद्धिःसंज्ञक्यतोमास्तुविप्रतिपत्तिःअस्तिचविप्रतिपत्तिः तृतोविप्रतिप्रत्तिप्रसंगोइष्टएमितिनागः= ६=कारणव्यापारानुविधायित्वंकारणविशेषव्यापारानुविधायित्वंवा-६=विपरीतेबुद्धिमद्धे

नागादेरपिबुद्धिमद्धेतुकत्वंस्यात् तत्रापिस्वतन्त्रोत्सेचनात् कृतमितिगृहीतसंकेतस्यकृतबुद्धिसंज्ञवात् सामिष्ये

तिचेत् नवदीयापिकिंतस्यात् बाधासङ्गवस्यप्रतिप्रमाणविरोधस्यचात्रापिसमानत्वात् अत्यक्षेणाऽनयत्रापिक

र्तुरग्रहणात् अस्मदाद्यनवग्राह्यपरिमाणाधारत्वात् गगनादिवदिति प्रमाणस्यसाधारणत्वात् तन्नकृतसमयस्य

कृतबुद्ध्युत्पादकत्वं नाऽप्यकृतसमयस्यासिद्धत्वादविप्रतिपन्नप्रसंगाच्च कारणव्यापारानुविधायित्वंचकारणमात्रापे

क्षकारणविशेषापेक्षयाचेदितरेतराश्रयत्वं-

क्षयायदीष्यतेतदाविरुद्धं साधनंसिद्धेहिकारणविशेषेबुद्धिमत्तिनदपेक्षया कारणव्यापारानुविधायित्वंकार्यं

त्वं ततस्तद्विशेषसिद्धिरिति सत्तिवेशविशिष्टत्वमचेतनोपादानत्वंचोक्तदोषदुष्टत्वात् नेष्टयकचिन्नते।

१=कार्यत्वात्सत्तावेशविशिष्टत्वात्सचेतनोपादानत्वात् २=तन्वादिकंबुद्धिमद्धेतुकंकार्यत्वात् घटवत्तथाचबुद्धिमत्कुंभकारेणकृतःसोविशारीरीमृत्सर्वशरीरःतथापिसर्वेकार्यतन्नियतकारणतथाविद्युदादिनाव्यभिचारः- १=दृष्टांतत्वात्तथाह्यस्यशरीरासर्वज्ञत्वंसाधितंतर्हिअनुमानेमास्तु-२=कस्याप्यनिष्टधर्मस्यसाधनशक्तितः दृष्टांतात्पक्षवत्तत्कर्तृसमत्वसंतेउत्कर्षसमजातिरितिचेन्नायंदोषइतिनिरस्यति-

जुकेवलमितिवर्त्तमानत्वात्-२=ईश्वरस्यकारणविशेषस्यैश्वर्यस्यासिद्धेर्विरुद्धत्वंकुलालादिजन्यत्वात्-२=कारणविशेषापेक्षयात्-१२=बुद्धिमद्धेतुकत्वसिद्धिः-१२=पुनस्सत्तिवे-१२=सुखादिनानागासिद्धत्वंसुखादेश्चरचनाविशेषत्वंनास्तिकार्यत्वमस्तिबुद्धिमद्धेतुकत्वं-

१=कुंभकारादिकंसकर्तृकंदृष्ट्वेतनोपादानत्वादित्यत्रचेतनोपादानत्वंकार्यंप्रवर्त्तमानत्वात्अचेतनोपादानस्यहेतोर्नागासिद्धत्वं-

१=कुविंदचित्रज्ञानलक्षणेकार्यसचेतनोपादानत्वात्नागासिद्धत्वं-

२=महानसेधूमान्योग्निंगृहीत्वापर्वतेऽग्निमनुमिनोतितदातत्रतार्णाद्यग्निसंज्ञावातत्रोत्पन्नस्यधूमस्यवैयर्थ्यंस्यान्महानसधूमनिदर्शितस्यनावातनेयायिकशंकतांपरिहरति-२=महानसेसामान्येनधूमाग्निसंबंधंदृष्ट्वापर्वतेविसामान्याग्निमनुमिनोतितथासतिसंभवेनैवं- २=पर्वतोयंवह्निमान्- २=कार्यत्वादिसनुमाने- २=यथास्माकंजैनानांतार्णादीनांविशेषाग्नीनामग्निसामान्याभावग्रहणमस्तिनतथाऽतवमतेसर्वज्ञसर्वज्ञयोर्विशेषानूत्योस्तदाधारभूतस्यसामान्यस्यपुरुषस्याग्रहणादूषणंनवैवसर्वज्ञएवबुद्धिमान्नचसामान्यः-

स्वरूपनागासिद्धत्वादेस्तत्रापिसुलभत्वात् विरुद्धाव्याप्तीहेतवोदृष्टांतानुग्रहेणसशरीरासर्वज्ञपूर्वकत्वसाधना

तं नधूमात्पावकानुमानेप्ययंदोषः तत्रतार्णाद्यविशेषाधारग्निमात्रव्याप्तधूमस्यदर्शनात् नैवंमत्रसर्वज्ञ

सर्वज्ञकर्तृविशेषाधिकरणतत्सामान्येनकार्यत्वस्यव्याप्तिः सर्वज्ञस्यकर्तुरतोनुमानात्तागासिद्धत्वात् व्यभि

चारिणश्चाऽनीहेतवः बुद्धिमत्कारणमंतरेणापिविद्युदादीनांत्राऽनीवसंभवात् सुप्ताद्यवस्थायांमबुद्धिपूर्वकस्य

पिकार्यस्यदर्शनात् तदवस्थंतत्रापिनगोरक्ष्यंकारणमित्यतिमुग्धविलसितं तद्यापारस्याप्यसंभवादशरीर

त्वात्तज्ञानमात्रेणकार्यंकारित्वाघटनादिव्यापृतयोःशरीरत्वेसंभावांत्तदसंभवश्चपुरातनैर्विस्तरेणा

निहितश्चात्रपरीक्षादौअतःपुनरत्रनोच्यते यच्चमहेश्वरस्यक्लेशादिनिरपरामृष्टत्वंनिरतिशयत्वंऐश्वर्यो

द्युपेतत्वं तत्सर्वमपिगगनाद्यसौरत्नाद्यावर्णनमिवनिर्विषयत्वाऽनुपेक्षांमर्हति ततोनमहेश्वरस्याऽशेषज्ञत्वं

३=महानसेधूमान्योग्निंगृहीत्वापर्वतेऽग्निमनुमिनोतितदातत्रतार्णाद्यग्निसंज्ञावातत्रोत्पन्नस्यधूमस्यवैयर्थ्यंस्यान्महानसधूमनिदर्शितस्यनावातनेयायिकशंकतांपरिहरति-२=महानसेसामान्येनधूमाग्निसंबंधंदृष्ट्वापर्वतेविसामान्याग्निमनुमिनोतितथासतिसंभवेनैवं- २=पर्वतोयंवह्निमान्- २=कार्यत्वादिसनुमाने- २=यथास्माकंजैनानांतार्णादीनांविशेषाग्नीनामग्निसामान्याभावग्रहणमस्तिनतथाऽतवमतेसर्वज्ञसर्वज्ञयोर्विशेषानूत्योस्तदाधारभूतस्यसामान्यस्यपुरुषस्याग्रहणादूषणंनवैवसर्वज्ञएवबुद्धिमान्नचसामान्यः-

१=कार्यत्वात्सत्तावेशविशिष्टत्वात्सचेतनोपादानत्वात् २=तन्वादिकंबुद्धिमद्धेतुकंकार्यत्वात् घटवत्तथाचबुद्धिमत्कुंभकारेणकृतःसोविशारीरीमृत्सर्वशरीरःतथापिसर्वेकार्यतन्नियतकारणतथाविद्युदादिनाव्यभिचारः- १=दृष्टांतत्वात्तथाह्यस्यशरीरासर्वज्ञत्वंसाधितंतर्हिअनुमानेमास्तु-२=कस्याप्यनिष्टधर्मस्यसाधनशक्तितः दृष्टांतात्पक्षवत्तत्कर्तृसमत्वसंतेउत्कर्षसमजातिरितिचेन्नायंदोषइतिनिरस्यति-

३=ईश्वरस्यधर्मिणोऽसिद्धत्वात्धर्मीविशिष्टस्यसिद्धेरितिसर्वमतेऽत्रधर्मीअपृथिव्यादिज्ञानः तस्मादतोरसिद्धत्वंबुद्धिमतोनावेबुद्धिमद्धेतुकंकार्यत्वंसाध्यतिअतोऽसिद्धं- ३=अनादिःसर्वज्ञःतस्यसाधकंकार्यत्वंतस्मात्सर्वज्ञस्यप्रणसिद्धिर्मिथ्याविप्रतिपत्तिर्नास्तिधर्मेविप्रतिपत्तिः-

३=यथाघटस्यकर्तृकुलालःपटस्यकर्तृकुविंदःविद्युत्कर्तृकस्तत्रमनिचारयथाघटपटयोःकर्तृरेकुलालत्वंकुविंदोतथाविद्युतोनास्तिकर्तृ=

१=सर्वज्ञत्वं=१=अस्तित्व=२=सर्वेषामपि ब्रह्मदर्शनं स्यात्=२=यदि प्रत्यक्षं तदा वेदकं तर्हि सर्वेषामविप्रतिपत्तिरस्तु=अस्ति च विप्रतिपत्तिः=
२=ब्रह्माद्वैतः=१=प्रत्यक्षस्य=२=अस्ति ब्रह्मलक्षणः किमित्युक्तमाह=३=ब्रह्म=३=वसः=३=सासत्तासमहानात्मायामाकूस्वतलाद्यः=
३=अथ मालोकनं विशिष्टव्यवहारानंगत्वं ज्ञानं=आलोचनाज्ञाने=४=बधिरत्ववाक्त्वविकलो मूकः=४=परमार्थनूतं ईदृग्विधं प्रत्यक्षं=४=यथा
विधिः प्रत्यक्षस्य विषयस्तथा व्यावृत्तिरपि विषयः इति जैनाः कोनिराकरोति=४=प्रत्यक्षस्य न विषयो व्यावृत्तिः=——

न नोपि ब्रह्मणः तस्योपि सद्भावावेदकप्रमाणाभावात् नतावत्प्रत्यक्षं तदावेदकं अविप्रतिपत्तिप्रसंगात् न
चानुमानं अविनाभाविलिंगाभावात् ननु प्रत्यक्षं तद्ग्राहकमस्त्येव बाह्यविशालनानं तत्र निर्विकल्पकस्य सन्म
त्रविधिविषयतयोत्पन्नेः सत्तायाश्च परमब्रह्मरूपत्वात् तथाचोक्तं अस्तीत्येतावतोचनाज्ञानं प्रथमं निर्विक
ल्पकं बालमूकादिविज्ञानसदृशं शुद्धवस्त्वंशं नैवविधिर्वस्तु परस्परव्यावृत्तिरूपेध्यक्षतः प्रतीयतइति चैत
सिद्धेः तस्य निषेधाविषयत्वात् तथाचोक्तं अक्षं विधौ तु प्रत्यक्षं नानिषेधे विपश्चितः नैकत्वेऽागमस्तेन प्रत्यक्षे
णप्रबाध्यते अनुमानादपि तत्सद्भावोविरुद्धतएव तथाहि ग्रामारामादयः पदार्थाः प्रतिभासांतःप्रविष्टाः
प्रतिभासमानत्वात् यत्प्रतिभासतेतत्प्रतिभासांतः प्रविष्टं यथाप्रतिभासस्वरूपं प्रतिभासतेचेविवादापन्नं
त्रांशति तदागमानामपिपुरुषैवेदंयदृतंयद्वेत्यादीनां प्रामाण्यमितिवक्ष्यमाणमुपलंभात् सर्ववैखल्विदंब्रह्म नेहना २७
प्रत्यक्षस्य=४=घटेपटोनास्तिनाहमतेतथापिद्वैतज्ञातं=४=विधिविषयं=४=निषेधविषयंत=४=अनेदंसतिअनेदप्रतिपत्ते=४=एकत्वे
सन्मात्रेयोसावागमः सर्ववैखल्विदंब्रह्मत्यादिरागमस्यबाधकंनप्रत्यक्षं=४=कारणेन=४=प्रत्यक्षंबाधकंनबाधकं=४=परस्परव्यावृत्ति
विषयतया=३=उक्तार्थमेवविवृणोति=३=तमेवमनुमातिसर्वंतत्प्रमाणासर्वंप्रमेयंविनाति=३=ब्रह्मपर्यायै=२=ब्रह्मस्वरूपं=२=व्यवहारे
अद्वैतवादिनामनुमानागमोकारावनाद्वैतमतास्रयः=२=ग्रामारामादयः=२=तदावेदकप्रमाणानां=२=परमब्रह्मैव=

२=ग्रामारामित्यंत=१=ब्रह्मणः=२=श्रवणात्=२=जैनाः प्राक्जैनैनोक्तचितंदूषणमनूद्यदूषयतिब्रह्माद्वैतवादी=२=दूषणोद्धारपरित्यागात्
उत्तरः प्रतिभातिचेत् विवर्त्तैः सपरिक्षेयोदर्पणेप्रतिबिंबवत्=२=एकस्यात्मनिकृतेकत्वप्रतिपत्तिर्विवर्त्तैः=२=अनिर्वाच्याविद्योद्भवितयेसवि
नश्वरत्वेजडत्वेतोविवर्त्तीयपेतविषयदनिलनेनोववनयः यतश्चोक्तंश्चरमचरमुद्भावचंमिदंनमामंस्फुरूपपरिमितसुखज्ञानमद्वतं=३=
सत्परिति=४=कौलकल्पतामोकडी=

नास्तिकिंचन ग्रामारामतस्यप्रपंतिनत्तेपश्यतिकश्चनेति ऋतेऋतनुपरमब्रह्मणएवपरमार्थसत्वेकथंघ
टादिभेदोवेभासतइतिनचोद्यं सर्वज्ञस्योपिततद्विवर्त्ततयावभासनात् नचौदासीन्येनतद्विवर्त्तत्वंसिद्धं प्र
माणप्रसिद्धत्वात् तथाहिविवादाध्यासितेविश्वमेककारणपूर्वकंमेककार्यान्वितत्वात् घटघटीसरावोदंच
नादीनांमृत्कार्यान्वितानांयथामृदेककारणपूर्वकत्वंसत्वेनान्वितंचनिखिलंवस्त्विति तथागमोप्यस्ति कुर्सी
नानंदवोंऽशोंचंऽकांतऽवोंजसोंऽरोहणोमिवज्ञत्तेःसहेतुःसर्वजन्मिनोमिति तदेतन्मदिरारसास्वादगद्गदोदि
तोमिवमदनकोद्रवाद्युपयोगजनितमदमोहमुग्धविलसितमिवेतिखिलमवभासतेविचारासहत्वात् तथाहियंस
त्प्रत्यक्षस्यसत्ताविषयत्वंमनिहितं तत्रकिंतिर्विशेषसत्ताविषयत्वं सविशेषसत्तावबोधकत्वंवानताव[द]त्पौरस्त्यः
पक्षःसत्तायाःसामान्यरूपत्वाद्विशेषनिरपेक्षतयाऽनवभासनात् शाबलेयादिविशेषानवभासनेगोत्वानवभा

अविद्यायाविपक्षत्वंअविद्यारूपस्यनामाकथनीयं=३=समर्थस्य=३=उद्भावचैतन्यस्यस्मरः=

४=वटवृक्षः=ब्रह्मो=२=सतोभावःसत्ताइतिवचनात्संतंविहायसत्तानप्रवर्त्तते=२=तस्मिन्वाक्ये=२=सामान्यसत्ताविषयत्वं=
२=विशेषसहितसत्तायाःपरिच्छेदकत्वं=

१=नास्तियथा=१=सत्तायाःसामान्यरूपत्वासिद्धत्वान्नैषदोषइत्यारेकांनिराकुर्वन्नाह=१=जैनैःसत्तायाःसामान्यमापादितंनवतितदनू
द्यदूषयति=१=सतिसङ्गावोत्वयः=२=सामान्यंनित्यमेकमनेकसमवायिदृग्गोचरंनेतितन्मतं=२=कुत्रचैनापत्तिः=३=ननुविशेषस
त्तावनासतेः=४=हेतोरसिद्धत्वंपदार्थानांस्वयमेवप्रतिभासनंचेतनेत्रमीलनेचकाशानावेपिनवदुतथानास्तिचतथातस्मादसिद्धमेव=४=
घटादीनांस्वतःप्रतिभासमानत्वात्तावात्=५=चैतप्रसाधकत्वात्=

परीक्षामु० २८ सवर्तनिर्विशेषंहिसामान्येनवेच्छशविषाणवदित्यनिधानात्सामान्यरूपत्वंचसत्तायाःसत्यप्रत्ययबुद्धि
विषयत्वेनसुप्रसिद्धमेव अथपक्षान्तरःपक्षःकक्षीक्रियतेतदातत्परमपुरुषमिथ्यादृष्टिः परस्परव्यावृत्ताकारवि
शेषाणांमध्यस्तोवभासनात्यदपिसाधनंसमर्थयिंप्रतिभासमानत्वंतदपितंसाधुविचारासहत्वात्तथाहि
प्रतिभासमानत्वंखतःपरतोवा नतावत्स्वतोसिद्धत्वात्परतश्चेद्विरुद्धं परतःप्रतिभासनत्वंहिपरंविनानोप
पद्यतेप्रतिभासमानमात्रमपिनसिद्धंमधिवसति तत्पतद्विशेषनांतरीयकत्वान्नद्विशेषानुपगमेचैतप्रसक्तिः
किंचधर्मिहेवृदृष्टांतान्अनुमानोपायनूतःप्रतिभासंतेनवैति प्रथमपक्षेप्रतिभासांतःप्रविष्टाः प्रतिभासबहिर्वे
तावा यद्याद्यःपक्षस्तदासाध्यांतःपतित्वान्नतेनुमानं तद्बहिर्नावैतैरवहेतोर्व्यभिचारः अप्रतिभासमान
त्वंपितद्वस्त्वभावात्ततोनुमानमिति अथानाद्यविद्याविनंसितत्वात्सर्वमेतदसंबद्धमित्यनल्पतमोविल २८
४=स्वानसामान्य=४विशेषाविनाभावित्वात=४=प्रतिभासमानविशेषः=४=चैतप्रसंगः=३=प्रतिभासंते=२=प्रतिभासांतःप्रविष्टत्वात्=२=
हेतोःसिद्धसाध्यतासमागतात्=२=द्वितीयःपक्षः=२=सह=२=नप्रतिभासंतेइतिद्वितीयःपक्षः=१=तेषांधर्म्यादीनां=१=नाहुःप्राहुः=१=भ्रांतिः=
१=विडंबितत्वात्त्वभ्रान्तत्वात्=१=इदंसर्वंधर्म्यादिकंसर्वपक्षः=

१=अविद्यापिप्रतिभासतेचेत्प्रतिभासांतःप्रविष्टाःप्रतिभासबहिर्वातांवाप्रतिभासांतःप्रविष्टाचेत्तद्विद्यैवप्रातबहिर्नूतांचेत्तत्तयैवहेतोर्व्यभि
चारः चैतापत्तिर्नप्रतिभासतेचेत्अविद्येतिस्वस्थानस्थात्=१=अकलंकलक्षणः=२=असतीअविद्याकथंविकल्पमुत्पादयति=२=यथाका
चकामलादिदोषसङ्गावेमिथ्याज्ञानसङ्गावःतद्भावेतद्भावः=२=अविद्यमानप्रयोगे=२=अष्टसहस्र्यां=३=नविस्तार्यतेइत्यन्वेनापुमान्तस्य
न्वीयमानःप्रदार्थीतवाक्यंदृतिर्वैतापत्तिः=३=अन्वेतृसामान्यमदादिअन्वीयमानघटादिव्याप्यव्यापकंवा=३=अन्वेतृसामान्यंअन्वीयमानाविशेषाःविना
दाश्रासितंएककारणप्रवेकुंएककरूपेणान्वितत्वात्सत्यदिति=४=निषेधयति=४=साधनंविचारयतेतुत्रानेकांतत्वमापतितेअनुमानदूषणं=४=घटौ घट

सितंअविद्यायामप्युक्तदोषानुसंगात्सकलविकल्पविकलत्वान्तस्यानेषदोषइत्यपिप्रतिमुग्धभाषितंकेना
विरूपेलतस्याःप्रतिभासाभावेतत्स्वरूपानवधारणात्अपरमप्यत्रविस्तरेणदिवागलंकारेविंतितंमिति
नेहप्रतन्यतेयच्चपरमब्रह्मवितर्त्तवंमखिलनेदानींमिथ्युक्तं तच्चाप्येकरूपेणान्वितत्वंहेतुरन्वेत्रन्वीयमान
द्रव्यावितानाभावेनपुरुषाद्वैतंप्रतिक्षेपीतीत्येवेष्टविघातकारित्वाद्विरुद्धं अन्वितत्वमेकहेतुकंघटादौवनेक
हेतुकेसंभवंनोरुहादावप्युपलभ्यतइत्यनैकांतिकंच किमर्थंवेदंकार्यमसौविदधाति अन्येनप्रयुक्तत्वा
त्कृपावशात्क्रीडावशात्स्वभावाद्वाअन्येनप्रयुक्तत्वेस्वातंत्र्यहानिर्द्वैतप्रसंगश्च कृपावशादितिनोत्तरं कृपा
यांदुःखिनामकरणप्रसंगात्परोपकारकरणनिष्ठत्वात्तस्याःसृष्टेप्रागनुकंपाविषयप्राणिनामभावाच्चतसा
युज्यतेकृपापरस्यप्रलयविधानायोगाच्चअदृष्टवशात्तद्विधानेस्वातंत्र्यहानिः कृपापरस्यपीडाकारणादृष्टस्य
४=विरुद्धेाकरूपान्वितत्वाद्धेतोःप्रवृत्तेरनेकांतः=४=सव्यभिचारोनेकांतः=४=जगत्कारणं=४=जगत्कार्यं=४=वक्ष्यः=३=प्रथमपक्षे=२=
इदमुत्तरंनतत्परत्वात्=१=नसंभवतीत्यर्थः=१=पापवशात्=१=पापं=

१=जगद्विधाने=२=कंडकादेः=१=क्रीडारूपस्यक्रीडासाध्यस्यसुखस्य=२=प्रदीपवत् यथाप्रदीपः कुड्मलमोचनंतेजसोज्वलणंवर्त्तिदहनंप्रकाशनंकरोति=२=यद्विद्युगपदुत्पादनशक्तिर्यस्यनास्तितत्कारणक्रमेणापिनोत्पादयतितत्पादयतिचेत्तत्रैवशक्तिः=२=समर्थकारणानां २=उत्पत्तिः=२=ब्रह्मणः कारणात्=३=प्रतिनामांतः प्रविष्टः प्रतिनामांतेनवातदात्मकात्स्वोत्पत्तिर्नास्ति=३=पूर्वोक्तदोषंसमुच्चिनोति=४=समूहः=४=परमब्रह्मलिंगमुख्यकारणेसतिद्विमर्थकार्याणांयुगपदुत्पत्तिर्नास्तितत्रतत्रियतकारणस्यसंयोगानावान्नोत्पद्यतेसंयोगस्यापितत्तत्रियतकारणस्यसहकारिकारणस्यापिकरणीयत्वेनयोगपद्यसंभवोक्तः=४=ब्रह्मकरणीयत्वेन=

२=शक्तौसामर्थ्यमात्रात्=२=तद्विलंबनमर्थंकारणं=

पेक्षायोगाच्च क्रीडावशात्प्रवृत्तौनप्रभुत्वं क्रीडोपायस्यपेक्षणात्कालकवत् क्रीडोपायस्यतत्साध्यस्यचयुगपदुत्पत्तिप्रसंगश्च सतिसमर्थकारणेकार्यस्यावश्यंभावात् अन्यथाक्रमेणापिसातत्यानास्यात् अथस्वभावादेवोज्जगंनिर्म्मिमीते यथाग्निर्दहतिवायुर्वातीतिमतं तदपिबालभाषितमेव पूर्वोक्तदोषानिवृत्तेः तथाहि क्रमवर्त्तिविवर्त्तजातमखिलमपियुगपदुत्पद्येतापेक्षणीयस्यसहकारिणोपितत्साध्यत्वेनयोगपद्यसंभवात् दृष्टांतेचवह्न्यादेः कादाचित्कस्वहेतुजनितस्यनियतशक्त्यात्मकत्वोपपत्तेरन्यत्रनित्यमापिसमर्थैकस्वभावकारणजन्यत्वेनदेशकालप्रतिनियमस्यकार्यैडरूपत्वात् तदेवंब्रह्मणोसिद्धौ वेदानांतत्सुप्तप्रबुद्धावस्थात्वप्रतिपादनं परमपुरुषाख्यमहाभूतनिश्वसितान्निधानंचगगनारविंदमकरंदव्यावर्णनवदनवद्येार्थविषयत्वात्तदुपपेक्षांमर्हति यच्चोक्तंगमः प्रमाणंसर्वत्रैवल्विदंब्रह्मेत्यादि ऋणोनाग्नेरित्यादिचेतंसर्वमु

साध्यस्य=

२९

४=अग्निर्दहतीत्यादि=४=काष्ठादि=४=दहन=४=मर्मावाक्यतशक्तिस्वरूपोपपत्तेः=४=ब्रह्मलिंगसृष्टौ=३=परमब्रह्म=अघटनात्=३=कृत्स्नः प्रलयःप्रबुद्धावस्थासृष्टेरेतस्यमहतोभूतस्यनिश्वसितमेवऋग्वेदादयश्चत्वारः=२=अप्राह्यार्थविषयत्वात्तद्ब्रह्मणोवाक्यात्=

१=प्रतिपाद्यप्रतिपादकभावेन=१=मतस्थापने=२=अकलंकस्वामिनः=२=दर्शनविशुद्ध्यादिगुणैः=२=यथोक्तप्रकारेण=३=संक्षेपात्संग्रहमाश्रित्येत्यर्थः=३=हेतोः=उपदेशः=३=दिमात्रस्य=३=तेषांमानानादिकंतद्विकं=३=एतत्=३=मयाअनंतवीर्येणेवनक्रियमाणं=३=निर्दोषं=४=अनुपगच्छद्भिः=४=व्याप्तिं=

रूविधिनाअद्वैतविरोधीतिनावकाशंदानन्नते नंचापोरुषेयत्वंआगमोस्तीत्ययेप्रपंचयिष्यते तस्मान्नपुरुषोन्नमीषिविचारणंप्रचक्षते प्रत्यक्षेतरज्ञानंदर्शनंममलंमानंद्विधैवोदितं देवैर्दीक्षागुरौविचार्यविधिवत्संख्यातत्तेः संग्रहात् मानाभासमितितद्विगण्यनिर्दिष्टंश्रीरत्ननंद्याकथैस्तद्व्याख्यानंमहोविशुद्धधिषणैर्वक्ष्यमाणंहितं १मुख्यसंव्यवहाराभ्यांप्रत्यक्षंमुपदर्शितंदेवोक्तमुपजीवद्भिःसूरिभिर्ज्ञापितंमया २ इतिपरीक्षामुख्यस्यलघुवृत्तौद्वितीयःसमुद्देशः २ अथेदानीमुद्दिष्टंप्रत्यक्षेतरज्ञानंदेनप्रमाणद्वित्वंप्रथमज्ञानंदंआत्मायंऽतरंघाचष्टेब्रह्मपरोक्षंमितरंदितिंअक्षंप्रतिपक्षंमितरज्ञानंहीत्यूते ततःप्रत्यक्षादितरंदृष्टिं लभ्यते तद्ब्रह्मपरोक्षंमितिं तस्यचमामग्रीस्वरूपेनिरूपयन्नाह ब्रह्मप्रत्यक्षादिनिमित्तंस्मृतिप्रत्यभिज्ञानतर्कानुमानागमज्ञानंदंमितिं प्रत्यक्षादिनिमित्तंमेत्यादिशब्देनपरोक्षंमविगच्छतेतच्चयथावसरंनिरूपयिष्यतेप्रत्यक्षादिनिमित्तंयत्प्रतिविग्रहेस्मस्मादिषु

४=नामसमात्रेणार्थानांप्रतिधानसमुद्देशः=३=उत्पत्तिकारणं=४=अविद्यादंस्वरूपं=२=स्मृतिः प्रत्यक्षपूर्विकाप्रत्यभिज्ञानंप्रत्यक्षस्मरणपूर्वकंप्रत्यक्षस्मरणप्रत्यभिज्ञानपूर्वकस्तर्कः=अनुमानंस्मृतिप्रत्यभिज्ञानतर्कपूर्वकंआगमः=श्रावणाध्यक्षास्मृतिसंकेतपूर्वकं १=प्रत्यक्षपरोक्षनिमित्तं

२=धारणाज्ञानं=३=अनुभूतार्थस्यविवक्षितधर्मसंबंधित्वेऽनुसंधानंसंकलनं=३=अनुसंधानं=३=एकत्वसादृश्यादिधर्मयुक्तत्वेनवुनर्ग्रहणं=४=यत्तिरूपणधीर्नेतिरूपणंयस्यतत्प्रतियोगीत्यादि=४=संकलनस्येतिशेषः=

परीक्षामुख० इदंतैनैवंयस्यइतिविग्रहः तत्रस्मृतिंक्रमप्राप्तांदर्शयन्नाह तत्र संस्कारोद्बोधनिबंधनातदित्याकारास्मृतिरि

ति संस्कारस्योद्बोधःप्राक्दृष्टेसन्निबंधनंयस्याःसातथोक्ता तदित्याकारंतदिमुल्लेखिनी एवंभूतांस्मृतिंनैवती

त्तिशेषः उदाहरणमाहतद्यथा सदेवदत्तोयथेति प्रत्यभिज्ञानंप्राक्तनकालमोहे तद्दर्शनस्मरणकारणकंसंकलनंतत्र

त्यभिज्ञानंतदेवेदंतत्सदृशंतद्विलक्षणंतत्प्रतियोगीत्यादि अत्रदर्शनस्मरणकारणकत्वात्सादृश्यादिविष

यस्यापिप्रत्यभिज्ञानत्वमुक्तं येषांतुसादृश्यविषयमुपमानाख्यंप्रमाणांतरं तेषांवैलक्षण्यापादिविषयंप्रमाणं

तरमनुषज्येत तथाचोक्तंउपमानेप्रसिद्धार्थसाधर्म्यात्साध्यसाधनं तद्वैधर्म्यादपीति प्रमाणकिंस्यात्यत्रिप्रतिपादनंइद

मल्पंमहद्दूरंमासन्नंप्रांशुर्नेतिवा अपेक्षातः समक्षेर्थविकल्पसाधनांतरमिति तेषांक्रमेणोदाहरणंदर्शयन्नाह

द्द च यथासएवायंदेवदत्तोगोसदृशोगवयेगोविलक्षणोमहिषेइदमस्माद्दूरंदृश्योयमित्यादीति आदिशब्देन

४=नैयायिकादीनां=४=गोविलक्षणोमहिषइत्यत्रप्रमाणांतरेणनवितव्यं=४=गवयस्यापिसंबंधात्तद्गोलिंगत्वसंभवतिसादृश्येनसर्वेणपूर्वंदृष्टत

दन्वयिउ एकस्मिन्नपिदृष्टेर्थेदितीयंयत्रपतीवने सादृश्येनसहेनास्मिंस्तद्दृष्टवानहंतेमतिः ८=सामान्यंचसादृश्यमेकंकत्रसमाप्यते प्रतियोगित्य

दृष्टेपितत्तत्याऽपलभ्यते ९=३=सपदेत=३=साधर्म्यात्=३=गवयादि=३प्रश्ने=३=संतिनोवाक्यस्यप्रतिपादनेचविवक्षितसत्ताविषयेण

संकलनंयथाद्रव्योयमित्यादि=३=प्रत्यभिज्ञानविषय=३=वाक्यप्रतिपादने=२=सादृश्येणपरामर्शोरेखः=२=वाक्यंवानदृष्टसमानमस्त

इत्यादिर्नेहाद्रेर्नोक्तंनवति=२=परस्यापेक्षया=२=प्रतिपत्तुराकांक्षया=२=तदाप्रमाणसंख्याविघटनं=२=प्रत्यभिज्ञानस्येदानीम्—

५=दृश्यमानाद्यद्र
व्यत्रविज्ञानमुत्पद्या
यतेसादृश्योपाधि
वनेनैरुपमानमि
तिस्मृतेरतस्माद्यत
स्मर्यतेतत्तत्सादृ
श्येनविशेषितंप्रमे
यमुपमानंतस्मादृ
श्यंवातद्विनेनेत्र
त्यनेणचकुर्वतो वि
शिष्टस्यात्मनोभिद्द
पमानप्रमाणता ३
प्रत्यक्षेपियदक्षेत्स्म
रंमाणेचपरोक्षे वि
शिष्टविषयत्वेनता
नुमानप्रमाणतामध
नैवैतत्सानुमानत्वं
पक्षधर्मोद्यसनात्
तासनुमेयस्यसाक्षा
धर्म्मेणनत्वप्रतीते
गवयेगृह्यमाणेन
गवार्थानुमानं प्रते
त्यर्थे ३०कदेशतात्
गोगतएवनलिंगना द्द

८=एकत्व=८सा
दृश्य=८वैलक्ष
ण्यं=८तत्प्रतियोगी=
८=दृश्यसामान्यस्म
ति=८स्तीरम्=

१=हंसोनवतिपर्यंवुनेदद्भुत=१=नीमसेनकर्पूरोत्पादकुकेलिः=३=हंसादीन्=३=सत्यंकरोति=३=मएवायंहंसः पर्यंवुनेदीदृशंतियत्तज्ञानं
तत्संकलनं=४=संकलनज्ञानं=

पर्यंवुनेदीहंसःस्यात्षट्पादैर्नेत्रसंस्मृतः सप्तपर्णैस्तुतत्त्वज्ञैर्विज्ञेयोविषमच्छदः पंचवर्णोनवेऽङ्गेमेचकाख्यं

पशुस्तनीयुवतिश्चैकशृंगोपिंगडकःपरिकीर्त्तितः शरभोष्टपदैःसिंहश्चारुशृंगान्वितः इत्येवमादिशा

स्त्रवणात्तथाविधानेवंमरालादीनवलोक्यतथासत्यापयतिं यदातदातत्संकलनंप्रत्यभिज्ञानमुक्तं

दर्शनस्मरणकारणत्वाविशेषात् परेषांतुतत्प्रमाणांतरमेवोपपद्यतेउपमानादीतस्यांतर्भावाभावात् अथो

होवसरप्राप्तइत्याह द्द उपलंभानुपलंभनिमित्तंव्याप्तिज्ञानंऊहइदमस्मिन्सत्येवेनवत्यसतिनेनवत्येवेतिंव

त्युपलंभःप्रमाणमात्रेणगृह्यते यदिप्रत्यक्षेणोपलंभसंहारेणोच्यते तदासाधने व्याप्तुमेयेषुव्याप्तिज्ञानंनस्या

त् अथव्याप्तिः सर्वेपिसंहारेणप्रतीयते सोर्थोमतींद्रियस्यसाधनस्यातींद्रियेणसाध्येननवेदितिनैवंप्रत्यक्ष

विषयेष्विवानुमानविषयेष्वपिव्याप्तेरविरोधात् तज्ज्ञानस्यापिप्रत्यक्षत्वप्रसंगात् उदाहरणमाह यथाग्नावेव

४=साधनत्वेनाभिप्रेतंवस्तु=४=अन्वये=४=व्यतिरेके=३=नैयायिकानामभिप्रायमनूद्यदूषयतितेषामभिप्रायस्तुप्रत्यक्षोविषयवस्तुनिव्या

प्तिर्नानुमानप्रत्यक्षगोचरे=३=अग्निर्हेतुरपिसाध्योयदानवतिइत्यर्थः तत्कथंसर्वोनविद्वानहेतुमहेतिप्रमाणवाक्यत्वात्त्वासिद्धोयंहेत्वभिज्ञानंनवतिप्र

माणवाक्यत्वंकुतः दृष्टेष्टाविरुद्धवक्तृत्वात्=३=नास्यत्रदेहिनिसुखंदुःखंदृश्यतात्=२=सर्वदेशेसर्वकालेसर्वात्मनागृह्यते=२=आदित्योगम

नशक्तियुक्तोगतिमत्वात्योयोगतिमान्नसगमनशक्तियुक्तोदृष्टोयथोवाणः गतिमांश्चायंतस्मात्तगमनशक्तियुक्त एवआदित्योगतिमान्नवतिश्र

वंदेशत्यागेनदेशांतरसमुपलभ्यमानत्वात्देवदत्तवत्तस्यैःगतिमत्वादिधुमत्वादिधुमेयेषुव्याप्तेपरोक्षेष्वनुमागमगम्यं=२=अरोक्षस्य=

८=अनियतदिग्
देशाव्याप्तिज्ञानस्य
८=तत्कार्य्यस्य=

DR. BHAU DAJI MEMORIAL डाक्टर भाऊदाजी दृश्याक्षरसमारकम्

१=परमाणवश्चत्यदेशाद्विवर्त्तन्ते यथाश्चत्यदेशेवर्त्तन्ते=२=अस्तिचपरमाणुरागमोक्तत्वात्तंडुलपाकवत्=१=प्रमाणान्तरविज्ञानमनुमानंतदप्यनुमेयाभावादिनिमित्तेनिचारः तदर्थंसाध्यविज्ञानमनुमानंतावतुक्तेश्चत्यदेशेऽप्यनिचारस्तदर्थंसाध्यादितिपदं=२=बौद्धः प्राह=२=पक्षधर्मत्वंसपक्षेसत्वंविपक्षाद्व्यावृत्तिः=३=पक्षोनित्यश्चाक्षुषत्वादित्यत्रापक्षधर्मत्वं=३=नित्यःशब्दः कृतकत्वादित्यत्रासपक्षेसत्वं=४=शब्दोनित्यधर्मियत्वात्तत्रानेकांतिकोयं=४=दिग्नागाचार्येण=

परीक्षामुख० ३१ धूमसद्भावेनान्यत्रवह्येर्व्याप्तिर्व्याप्तिः इदानींमनुमानंक्रमायातमितितच्चक्षणंप्राह साधनात्साध्यविज्ञानमनुमानंमे तिं साधनस्यलक्षणंप्राह ॥ साध्याविनाभाविनोनिश्चितोहेतुरितिं नन्वेतेरूप्यमेवहेतोर्लक्षणं तस्मिन्सत्येवं हेतोरसिद्धादिदोषपरिहारोपपत्तेः तथाहिं पक्षधर्मत्वंप्रसिद्धत्वमवबोधार्थंमभिधीयतें सपक्षेसत्वंनिश्चितत्वापनोदार्थंविपक्षेचासत्त्वमेवानैकांतिकव्युदासार्थंमितिं तदुक्तं हेतोस्त्रिष्वपिरूपेषुनिर्णीयस्तेनैवर्मितः असिद्धविपरीतार्थव्यभिचारिविपक्षेतइतितदयुक्तं अविनाभावनियमनिश्चयादेवदोषत्रयपरिहारोपपत्तेः अविनाभावोह्यन्यथानुपपन्नत्वं तच्चासिद्धस्यनसंभवत्येव अन्यथानुपपन्नत्वंप्रसिद्धस्यनसिद्धतींत्यनिधानात् नापिविरुद्धस्यतच्चक्षणोपपत्तिर्विपरीतनिश्चितौविनाभावविनियथोक्तसाध्याविनाभावनियमलक्षणस्यानुपपत्तेर्विरोधात् व्यभिचारिणेपिनप्रकृतलक्षणावकाशस्तेनैवतस्यान्यथानुपपत्तिरेवश्रेयसीनें ३१

४ व्यवहेतात्=४ एतएवविपक्षास्तेभ्यः=३ नात्यर्थंविशेषार्थं=अग्रतनसूत्रेकथयिष्यति=अत्रार्थानुक्रमायातः=सूत्रेकरणानुक्रमायातः=२=साधनें=२=अनित्यःशब्दोनित्यधर्मरहितत्वात्=२=अनुपपत्तिःकृतइत्यारः=१=दोषत्रयपरिहारात्=१=अन्यथानुपपन्नत्वंयत्रतत्रत्रयेणकिं नान्यथानुपपन्नत्वंयत्रतत्रत्रयेणकिं=

१=अविनाभावाभावे=१=साधकत्वाप्रतीतेः=१=स्यान्मतंस्यात्तत्रदर्शनादविनाभावोनास्ति=१=पित्रोश्चब्राह्मणत्वेनपुत्रस्यब्राह्मणत्वानुमा सर्वलोकप्रसिद्धानधर्म्मंमपेक्षतेइतिव्यतिरेकः इतिमार्त्तंडे=२=यौगतःप्राह=स्मारकत्वसाधनशक्तिकत्वं=३=रूपद्वयास्तित्वे=३=विपक्षाद्व्यावृत्त्यभावे=४=सत्यां=४=समस्तं=४=प्रतिपादनीयं=४=नदीपूरेणप्रदेशेदृष्टः सन्तुपरिस्थितोनियम्योगमयत्येवहस्तांवृष्टिंतियामिकारइतिमार्त्तंडे=५=व्यवहारेनहनयः=५=तस्यप्रमाणमिष्टंप्रागनुसंतिइदानींप्रापद्यतेतस्यप्रमाणबलधर्मबलव्यंगीकारणाभावात्तत्पक्षधर्मत्वेनास्तितथाविगम्यगमकभावोस्ति=५=अनुमाने=

त्रिरूपतातस्यांसत्यांमन्वियथोक्तलक्षणाभावेहेतोर्गमकत्वादर्शनात् तथाहि सर्वेषामेवस्तनत्वादितरेतनत्वव

दित्यत्रचैरूप्यसंभवेपिनगमकत्वमुपलभ्यते अथविपक्षाद्व्यावृत्तिर्नियमवतीतत्रनदृश्यते ततोनगमकत्वं

अविपक्षाव्यावृत्तेः ४ मच्चूर्ण

मितिं तदपिमुग्धविलसितमेवं तस्यांएवाविनाभावरूपत्वात् इतररूपसद्भावेपितदभावेहेतोःस्वयाध्यसिद्धें

प्रतिगमकत्वानिष्टेसैवप्रधानलक्षणमुपलक्षणीयमितिं तत्सद्भावेचेतररूपद्वयनिरपेक्षतयागमकत्वोपप

त्तेश्च यथासंत्यहेतावहिनोपिप्रमाणनीष्टानिष्टसाधनदूषणान्यथानुपपत्तेर्नवाचैपक्षधर्मत्वंसपक्षात्त्वयोवा

स्तिं केवलंमविनाभावमात्रेणगमकत्वप्रतीतेः यदप्यपरमुक्तं परैःपक्षधर्मताभावेपिं काकेभ्यःकार्ष्ण्यदर्शनेवलाकाभ्यः

दर्शनेनेतिरस्तमन्यथानुपपत्तिबलेनैवापक्षधर्मस्यापिसाधुत्वात्तुपगमात्तेवेहं

सोस्तितोविनाभावएवहेतोःप्रधानलक्षणमभ्युपगंतव्यं तस्मिंत्सत्यसतित्रिलक्षणत्वेपिहेतोर्गमकत्वदर्शनां

३ वौद्धादिभिः=३=पक्षधर्मतोविनाभावोगमकत्वेनास्ति=अस्तिचेत्तत्रगमकत्वमस्तु=२=अत्रान्यथानुपपत्तिर्नास्तिदूषणमापादयति=२=

नन्वनु=२=इष्टानिष्टसाधनदूषणान्यथानुपपत्तेरित्यप्यपक्षधर्महेतुना=२=अन्यथानुपपत्तेकलक्षणकारेण=२=इष्टानिष्टसाधनदूष

णान्यथानुपपत्तेरितिहेतोः=पक्षधर्मताभावोस्तितथाप्यस्यान्यथानुपपत्तिबलात्साधुत्वे=१=कोकस्यकार्ष्ण्यादित्यत्रान्यथानुपपत्तिर्नास्ति=

१=अन्वयव्यतिरेकसमधिगम्योहिसर्वत्रकार्यकारणभावइतिसमायातं=२=अविनाभावनियमेसतित्रिरूपेसतिअसति=

१=पदार्थानां=२=हेतुविस्मरणशीलंवत्सस्य=३=त्रिरूपनिराकरणद्वारेण=४=युक्तिघटना=५=सपक्षेसत्त्वं=६=विपक्षाद्व्यावृत्तिः=
७=अविनाभावस्यपर्यायनाम=८=स्वरूपतएव=९=अबाधितविषयस्यअविनाभावयोगोवर्त्ततेबाधितविषयेनास्ति=१०=कुतः=११=
अविनाभावः=

दिति नैत्रैरूप्यंहेुलक्षणंमव्यापकत्वात् सर्वैषांक्षणिकत्वेसाध्येसत्त्वादेःसाधनस्यसपक्षेसतोपिस्वयंसौगतै
र्गमकत्वास्युपगमात् एतेनपंचलक्षणत्वंमपियोगपरिकल्पितं नहेतोरूपपत्तिमियत्तीत्यनिहितंवोधव्यं पक्षध
र्म्मत्वेसत्यन्वयव्यतिरेकावबाधितविषयत्वंमसत्प्रतिपक्षत्वंचेतिं पंचलक्षणानि तेषांमप्यविनाभावप्रपंचेनैव
बाधितविषयस्याविनाभावयोगात् सत्प्रतिपक्षस्यैवेतिसाध्याभासविषयत्वेनासम्यग्धेतुत्वाच्च यथोक्तपक्षवि
षयत्वाभावान्नहीषेणैवकृष्टत्वात् अतःस्थितं साध्याविनाभावित्वेननिश्चितोहेुरितिं इदानींमविनाभावनेदं
दर्शयन्नाह ब सहक्रमभावनियमोविनाभावइतिं तत्रसहभावनियमस्यविषयंदर्शयन्नाह ब सहचारिणो
र्व्याप्यव्यापकयोश्चसहभावइतिं सहचारिणोरूपरसयोर्व्याप्यव्यापकयोश्चवृक्षत्वशिंशपात्वयोरितिसह
स्याविषयोनिर्दिष्टः क्रमभावनियमस्यविषयंदर्शयन्नाह ब पूर्वोत्तरचारिणोः कार्य्यकारणयोश्चक्रमभावः ३२
४=अग्निरनुष्णः कृतकत्वात्=पक्षदोषेणैव=३=अव्यभिचारित्वं=२=मातुर्लिंगं=२=रूपंरसंविहायनतिष्ठतिरसोरूपंविहायनतिष्ठति
सहैवस्थितिः=

१=रोहिणी=२=प्रत्यक्षस्य=३=अनुमानेनचेतरेतरानुमानेनानुमानांतरेणवाप्रकृतानुमानेनचेदितरेतराश्रयःसत्यांविनाभाव
प्रतिपत्तौ=अनुमानमुत्पद्यतेनःतदुत्पादनेचाविनाभावप्रतिपत्तिरितीतरेतराश्रयः=अनुमानांतरेणचेत्तस्याप्यनुमानांतरेणाविनाभा
वप्रतिपत्तौ=अनवस्था=३=अविनाभावादनुमाननिश्चयः=अनुमानादविनाभावसिद्धिः=२एकस्मिन्वस्तुनिप्रमाणसंप्लवोस्तितथापिसु
ख्यइत्यात्तन्निश्चयस्यप्रमाणस्यसएवविषयः=३=अविनाभावस्य=४=अविनाभावनिर्णयः=४=हेतुलक्षणकथनादनंतरम्—

पूर्वोत्तरचारिणोःक्रमिकोदयशकटोदययोः कार्य्यकारणयोश्चाध्रुवमध्रुवमध्वजयोःक्रमभावः तत्त्वेवंभूतस्याविं
नाभावस्यनप्रत्यक्षेणग्रहणं तस्यसन्निहितविषयत्वात् नाप्यनुमानेनप्रकृतापरानुमानकल्पनायामितरेत
राश्रयत्वानवस्थावतारादागमादेरविनिश्चितविषयत्वेनसुप्रसिद्धत्वान्ततोपितत्प्रतिपत्तिरित्यारेकायामाह आशंकायां=
ब तर्कात्तन्निर्णयइति तर्कोयथोक्तलक्षणोहेतोर्नन्निर्णयइतिं अथेदानींसाध्यलक्षणमाह ब इष्टमबाधि
तंसिद्धंसाध्यमितिं अत्रेष्टपदेनाभिप्रेतमाचक्षते आशनशयनभोजनयानविधुवनादेरवीप्सित्वान्नदंविसाध्यम
नुषज्यतइतितेप्यप्रतिपाद्यालिशा अप्रस्तुतप्रलापित्वात् अत्रहिसाधनमभिधित्सितं तेनसाधनविषयत्वेनासि
द्धमिष्टमुच्यतें इदानींस्वाभिप्रेतसाध्यलक्षणस्यविशेषणानिसकलयन्नसिद्धविशेषणंसमर्थयितुमाह
ब संदिग्धविपर्यस्ताव्युत्पन्नानांसाध्यंयथास्यादित्यसिद्धपदं तत्रसंदिग्धंस्थाणुर्वापुरुषोवेत्यनधारणे
४=साध्यंलक्षणमिष्टमबाधितमसिद्धंलक्षणंयदा=असिद्धंसाध्यंतदिष्टमबाधितंविशेषणसहितमेवोक्तं तत्र=४=साध्यलक्षणे=
४=नैयायिकाः=४=मैथुन=३=सन्मुखीक्रियते=३=साधनाधिकरणेन=१=अनध्यवसितानांपदार्थानां=१=प्रतिपादितं=

२=अनध्यवसितंगच्छत्स्पर्शीनं=२एकत्रिआदिस्पर्शीनं=२=अनिश्चयेनगच्छतस्तृणस्पर्शीत्वमागमेगिछतः पुरुषस्यकस्यचित् स्पर्शीनंजातंतदाकिमविनश्चितंतत्किंचिज्ज्ञविष्यतिपश्चान्निश्चयतिममकस्पस्पर्शीनंजातंतृणस्पेवविषयस्यवेदनानुदयात्=२=संदिग्धा दीनां=

 नोंनयकोटिपरामर्शिसंशयोकलितंवस्तूंअंसै विपर्ययैस्तूंवुंविपरीतावनासिविपर्ययज्ञानविषयभूतंअ

 तादिं अथुत्थैंनंवुंनामजातिसंख्यादिविशेषापरिज्ञानेनांनिश्चीतविषयानध्यवसायग्राह्यमेषांसाध्यत्वप्र

तिपादनार्थंमसिद्धपदोपादानंमित्यर्थः अथुनेंष्टवाधितविशेषणद्वयस्यसाफल्यंदर्शयंन्नाह न अनिष्टाध्य

क्षादिवाधितयोःसाध्यत्वंमाभूदितीष्टवाधितवचनं अनिष्टोमीमांसकस्यांनित्यःशब्दःप्रत्यक्षादिवाधितश्च ।

श्रावणत्वादिः आदिशब्देनांनुमानागमलोकस्ववचनवाधितानांग्रहणं तदुदाहरणंचांकिंचित्कस्यहेत्वा

भासस्यनिरूपणावसरेस्वयंमेवंग्रंथकारः प्रपंचयिष्यतीतुंपरम्यते तत्रांसिद्धपदंप्रतिवाद्यपेक्षयैवेष्टपदं

नुवाद्यपेक्षयेतिविशेषंमुपदर्शयितुंमाह न नेचांसिद्धनिर्देशंप्रतिवादिनइति अयंमर्थोनहिसर्वसर्वापेक्षया

विशेषणंमपिनुकिंचित्कंमप्युद्दिश्यप्रवर्तीतिंअसिद्धवादितिमतिरेकमुखेनोंदाहरणं यथाअसिद्धंप्रतिवा ३३

४=मातामेवंध्याइत्यादि=३=सूत्रकारोमाणिक्यनंदिदेवः=३=त्रयाणांमध्ये=३=वादिनःसाध्यंप्रसिद्धंप्रतिवादिनःअसिद्धं=२=नेदं=
२=यथाप्रतिवादिनःप्रसिद्धंतथादृष्टेनवद्वनतथाइष्टमित्यनेनप्रतिपादितं=२=इष्टपदग्रहणंवाद्यपेक्षयैवयथाप्रतिवाद्यपेक्षयाअसिद्ध
पदग्रहणं=२=किंनुवादिनएव=२=विशेषणं=१=वादिनंप्रतिवादिनंवा=१=पुत्रात्पित्रभ्यपदेशः पितुःपुत्रभ्यपदेशः=

द्यपेक्षयानंतथैंष्टमित्यर्थः कुतएतदित्याह न प्रत्यायनायहींत्यादि वक्तुरेव इच्छयावलुविषयीकृतमिष्टमुच्य

ते प्रत्यायनायहींत्यादि वक्तुरेवेतिं तेंचसाध्यंधर्म्मीःकिंवांतविशिष्टोधर्मीतिष्टमेतन्नेदंदर्शयंन्नाह न साध्यंध

र्म्मीःक्वचित्तविशिष्टोवोधर्मीं सोपस्कारणिवाक्यानिनवंतितोंयंनर्थोलभ्यतें मात्रिकालापेक्षयातुसाध्यंध

र्म्मीःक्वचित्प्रयोगकालापेक्षयातुतविशिष्टोधर्मीसाध्यः अस्यैवधर्मिणोनामांतरमाह न पक्षइतियावत् ननु

धर्म्मधर्मिसमुदायःपक्षइतिपक्षस्वरूपस्यपुरातनैर्निरूपितत्वांधर्मिणंस्तवचनेकथंनराकांतविरोधइतिनै

वंसाध्यधर्मीधारतयांविशेषितस्यधर्मिणःपक्षत्ववचनेपिदोषानवकाशात् रचनावैचित्र्यमात्रेणतात्पर्य

स्यांनिराकृतत्वात्सिद्धांताविरोधात् अत्रोहंसौगतः नवतुनामधर्मीपक्षव्यपदेशभाक् तथांपिसविकल्पबु

द्धौपरिवर्त्तमानएवनवास्तवः सर्वएवांनुमानानुमेयव्यवहारोबुद्धारूढेनधर्म्मधर्मित्वायेननैवहिःसदसम

४=प्रातःकालेवक्षधर्म्मत्वेपक्षोधर्मीनिधीयते- मात्रिकालेनवेधर्म्मःसाध्यसिद्धोपुनर्यः=प्रयोगकाले=४=अकलंकदेवादिनिः=
४=सिद्धांतः=३=धर्म्मिधार्म्मीसमुदायःपक्षइतिरचनावैचित्र्ये=३=अर्थस्य=२=यथाकेशोंडुकज्ञाने=१=विकल्पबुद्धिगृहीतेन=२=सू
तात्प्रभृतिनष्टेदाःसूतानिनवसंतानःजलप्रवाहवत्गतोगछतिआगमिष्यतितथापिसंतानरूपेणएकएकं=१=बाह्यवस्तुवत्त
त्तेतथापिकल्पनिर्विकल्पज्ञानेविषयस्थिरस्थूलतयासदृशत्वेनास्तिइतिमतं=

२=अवलंबनइतिपाठांतरं=३=प्रमाणविषयमाबाः=२=धर्मिणःप्रवास्तवत्वेन=३विकल्पग्राह्यधर्मिबुद्धेर्विकल्पबुद्धेरितिप्र
तिपत्तांतरं=३=अनुमानबुद्धेः=३=अथरहनसुनिश्चितासंभवद्बाधकप्रमाणत्वंतस्मान्नदनुमानबलात्तस्माद्धर्मिविकल्पइति
पारंपर्येण=३=तर्हिवक्तानानुमानेनधर्मिविकल्पइत्यप्रामाण्यंअनुमानेनमास्तु=३विकल्पबुद्ध्या=३प्रमाणांतरेण=३निर्णीतः=
४विषयनाबोक्तिचेद्धर्मीनवतिअत्यथाधर्मीनवतिधर्मीनास्तीतिवक्तुंनपार्यतेअनुमानेनानवतियतः=४=अनिश्चितत्वाद्विस

स्वमपेक्षतइत्यनिधानादितिंतन्निरासार्थमाह च प्रसिद्धोधर्मीति अयमर्थः नेयंविकल्पबुद्धिर्वेहिरंतर्वा
नासादितालंबनंनावोधर्मिणंव्यवस्थापयति तदवास्तवलेनंतदाधारसाध्यसाधनयोरपिवास्तवत्वा
नुपपत्तेस्तद्बुद्धेः पारंपर्येणापिवस्तुव्यवस्थानिबंधनत्वायोगात् ततोविकल्पेनान्येनतेवांव्यवस्थापितः पर्वत ।
हिविषयेनावेनजन्मनेधर्मिणांप्रतिपद्यतेइतिस्थितं प्रसिद्धोधर्मीति तत्प्रसिद्धिश्चक्वचिद्विकल्पतः क्वचित्प्र
माणतः क्वचिच्चोभयतइतिनैकांतिकेनविकल्पाधिरूढस्यप्रमाणप्रसिद्धस्यवाधर्मित्वं नन्वधर्मिणोविकल्पा
त्प्रतिपन्नोकिंतवसाध्यमित्याशंकायामाह च विकल्पसिद्धेतस्मिन्सत्तेतरेसाध्ये तस्मिन्धर्मिणिविकल्पसिद्धे
सत्तावंतरूपेइत्यैतरांसत्तांचेतेद्वेअपिसाध्येसुनिश्चितासंभवद्बाधकप्रमाणबलेनयोग्यानुपलब्धिबलेनचेतिशे
षः अत्रोदाहरणमाह च अस्तिसर्वज्ञोनास्तिस्वरविषाणमितिसुगमं नन्वधर्मिणिसिद्धसत्ताकेनावाभावेन ३४

४प्रत्यक्षादेः=४=विकल्पप्रमाणात्=४=नियमेन=४नाहः प्राह=३=प्रमाणाप्रमाणसाधारणीज्ञातीप्रतीतिर्विकल्पः=३=मानस
प्रत्यक्षसिद्धे=२=अस्तिसर्वज्ञःसुनिश्चितासंभवद्बाधकप्रमाणत्वात्प्रसिद्धवेदांतज्ञानवत्नास्तिस्वरविषाणंइत्यपेतसत्यनुपलब्धेर्घटवत्ना
स्त्यत्रऋतलेघटः=२=इत्यनुपलब्धिबलेनवा=२=मीमांसकःप्राह=२=प्रमाणप्रत्यक्षाभावात्=२=अविद्यमाने=१=अस्तित्व=

१हेत्वभावः=१=आश्रयः=१धर्मिणिविकल्पसिद्धेसतिमानसप्रत्यक्षेसिद्धेसतिधर्मिणोसिद्धत्वं=२=हेत्वभावोधर्मीआश्रितः=२यदासुनि
श्चितेत्यादिग्रंथेनहेतुनाभावधर्मीसाध्यःतदासिद्धःपूर्वग्रंथेनप्रमाणेनसिद्धोभवतीचेत्तग्रंथेनसाध्यतेयदातुनयधर्मःसाध्यतेतदातु
त्तरीहेत्वभावेवग्रंथेनभावधर्मःसाध्यतेयदातदाविरुद्धःग्रंथेनभावेप्रयुक्तोहेतुःभावमेवसाधयति=२हेत्वंतेसतिहेतोःपक्षेप्र
त्यक्षेणाभावात्=२=अस्तित्वनिराकरणार्थंकारिका=३=प्रसिद्धत्वात्प्रस्तित्वंसाध्यते=४धात्वर्थंतिरोभूतंकुरुते=५=यथाधर्मिणोमानस
प्रत्यक्षेणभावस्वरूपग्रहणतआगमनकुसुमादेरपिनवस्तुरूपेणप्रसिद्धत्वंतथापि

यधर्मीणांप्रसिद्धविरुद्धानैकांतिकत्वादनुमानविषयत्वायोगात्कथंसत्तेतरयोःसाध्यत्वं तदुक्तं-प्रसिद्धे
नावधर्मेग्रंथेनिचार्येणयाश्रितः विरुद्धोधर्मेणाभावस्यसांसत्तासाध्यतेकथमिति तदयुक्तं मानसप्रत्यक्षे
नावस्वरूपस्यधर्मिणःप्रतिपन्नत्वात् नचैतत्सिद्धौतत्सत्त्वस्यापिप्रतिपन्नत्वांद्यर्थमनुमानं तदस्तुपेतंमपे
क्षेयांत्यादयापरोनंप्रतिपद्यतेतदनुमानस्यसाफल्यात् नचमानसज्ञानांऽगनकुसुमादेरविसङ्गवसंभाव
नातोऽतिप्रसंगः तद्ज्ञानस्यबाधकप्रत्ययव्यपाकृतसत्ताकवस्तुविषयतयामानसप्रत्यक्षाभासत्वात् कथंत
हिंतुरगशृंगादेर्धर्मित्वमिति नचोद्यं धर्मिविशेषयोगकालेबाधकप्रत्ययानुदयात् सत्त्वसंभावनोपपत्तेः नच
सर्वज्ञादौसाधकप्रमाणासत्त्वेनसत्त्वंप्रतिसंशीतिः सुनिश्चितासंभवद्बाधकप्रमाणत्वेनसुखादाविवस
त्वनिश्चयात् तत्रसंशयोयोगात् इदानींप्रमाणोऽयंसिद्धोधर्मिलेकिंसाध्यमित्याशंकायामाह च प्रमाणो ३४

४=विशेषेणनिराकृतः=४=द्वरंगशृंगादेर्धर्मित्वमास्तुइतिशंकांतंपरिहरति=३=अयमाद्यैःस्वरविषाणादिकमुररीकृतमिति=३=स्वरविषा
णमितिधर्मिनास्तित्वंसाध्यं=३=धर्मिप्रसिद्धं=३=अत्यद्भुतशृंगादेः=२=सर्वज्ञनास्तित्वेसंशयोनच=२=अस्तित्वंसाधकप्रमाणं=१=विकल्पप्रमा
णंप्रसिद्धिः=१=प्रत्यक्षं=

१ धर्म्यप्यापिप्रसिद्धत्वंप्रवर्त्तेतेकिमत्रानुमानेनमीमांसकस्यदूषणमनयदूषयति=अत्रमानसेप्रत्यक्षेनाभावस्वरूपंतत्रमानसप्रत्यक्षत्वंकुतःअनुमानमक्षावातगगनकुसुमादेरविसङ्गवसंभावनातोऽतिप्रसंगइत्यनुमानाभावोतत्रप्रत्यक्षाभासत्वं=५=अत्रगगनकुसुमादेर्मानसप्रत्यक्षाभासत्वंकुतःसत्त्वसंवेदनाभावात्=५=अत्रगगनकुसुमादेर्मानसप्रत्यक्षाभासत्वंकुतःअनुमानमक्षावातगगनकुसुमादेरविसङ्गवसंभावनातोऽतिप्रसंगइत्यनुमानाभावोतत्रप्रत्यक्षाभासत्वंकुतःसत्त्वसंवेदनाभावात्=५=अत्रगगनकुसुमादेर्मानसप्रत्यक्षाभासत्वंकुतःअनुमानमक्षावातगगनकुसुमादेरविसङ्गवसंभावनातोऽतिप्रसंगइत्यनुमानाभावोतत्रप्रत्यक्षाभासत्वं=५=अत्रगगनकुसुमादेर्मानस

१=विकल्पानुमान=२पूर्वसूत्रे=१=अर्थवशादिन्द्रियविज्ञानविशेषपरिणामः=२=प्रसिद्धं=२=विकल्पप्रमाणयोर्द्वयं=२=पर्वतादि=३=अग्निमत्त्वानग्निमत्त्वे=३=तदाधर्म्मीविशिष्टतासाध्या=३=र्नानिरुक्रियते=४=नित्यानित्यःशब्दः=४=पर्वतादि=

साध्या

नयसिद्धेनुसाध्यधर्म्मविशिष्टता साध्येइतिशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते तेनाप्यर्थवशादेकवचनांततयासंबध्यते प्रमाणंचौनयंचविकल्पप्रमाणद्वयंतात्पर्यांसिद्धेधर्मिणिसाध्यधर्मविशिष्टतासाध्या अयमर्थः प्रमाणप्रतिपन्नमपिवस्तुविशिष्टधर्मीधारतयाविवादपदमारोहतीतिसाध्यतांनातिवर्त्ततइति एवमुनयसिद्धेविकल्पेप्रमाणेनयसिद्धंधर्मिद्वयंक्रमेणदर्शयन्नाह ॥ अग्निमानयंदेशःपरिणामीशब्दइतियथेति देशोहिप्रत्यक्षेणप्रसिद्धःशब्देनतुनयसिद्धः नहिप्रत्यक्षेणसर्वदर्शिनिरनियतदिग्देशकालावच्छिन्नाःसर्वेशब्दानिश्चेतुंपार्यंतेसर्वदर्शिनस्तुतन्निश्चयेपितंप्रत्यनुमानतश्चक्यात् प्रयोगकालोपेक्षयाधर्म्मविशिष्टधर्मिणःसाध्यत्वंमनिधायव्याप्तिकालापेक्षयासाध्यनियमंदर्शयन्नाह व्याप्तौतुसाध्यंधर्मएवेतिसुगमंधर्मिणोपिसाध्यत्वेकोदोषइत्यत्राह ॥ अन्यथातदघटनादितिनक्तविपर्ययेत्यथाशब्दःधर्मिणःसाध्यत्वेतदघटनात् वा॥ ३५

धर्म्मी=४=प्रत्यक्षविकल्पसिद्धःयथाघटशब्दःश्रवणप्रत्यक्षः तथाप्रत्येशब्दोऽनियतदिग्देशाद्यंतरकृत=४=किंचित्तत्रैःपुरुषैः=३=अनियतदिग्देशवृत्तिन्शब्दनिश्चये=३=सर्वंतत्प्रत्यनुमानं=३=अनुमानापेक्षया=२=तुनेदंप्रयोगकालेधर्मीपिसाध्यानवतिअस्तिसर्वैतःनहुव्याप्तौधर्मीसाध्यः=२=व्याप्तौ=

साध्यनाव=२सा धनाव=

१=तंत्रावहेतुंत्रावोहिसिद्धांते तदवेदिनःप्रत्यायनेतेनविदुषांवाग्रेशिष्यप्रशिष्यप्रयोजनार्थं=१=बौद्धः प्राह=१=बौद्धवादिनामुक्तं=अग्निमानयंप्रतिवादिनोक्तं=अग्निमान्नानवति कथमग्निमत्त्वंसाध्यंस्यादुक्तोबौद्धवादीएकेनाप्यवयवेनतद्धेतुनासंबध्यापयति=अनुमानंहिसंबन्धात्बौद्धस्यमतेएकावयवेनसाध्यसिद्धिः=२=सूत्रं=२साध्यसाधनसामर्थ्यात्=२=त्रैरूप्यलिंगदर्शनेनार्थायातत्वात्=२=सामर्थ्यलब्धेपि=१धर्म्मिवचने=३अर्थस्य=४=व्याप्तिप्रदर्शनद्वारेण=५=साध्यसाधनसामर्थ्यातिगम्यमानस्याविज्ञायमानस्यप्रसंग्य=

ष्यघटनादितिहेतुः नहिधूमदर्शनात्सर्वत्रपर्वतोग्निमानितिव्याप्तिःशक्याकर्तुंप्रमाणविरोधात् नन्वनुमानेपक्षप्रयोगस्यासंनिधानात् प्रसिद्धोधर्मीत्यादिवचनंमयुक्तं तस्यसामर्थ्यलब्धत्वात् तथाहिंतद्वचनेपुनरुक्तता प्रसंगात् अथाहोपन्यस्यापिपुनर्वचनंपुनरुक्तमित्यनिधानादितिसौगतंप्रत्याह ॥ साध्यधर्म्माधारसंदेहापनोदायगम्यमानस्यापिपक्षस्यवचनं साध्यमेवधर्म्मस्तस्याधारस्तत्रसंदेहोमहानादिःपर्वतादिर्वेतितस्यापनोदोमवच्चेदंस्तदर्थंगम्यमानस्यापिसाध्यसाधनयोर्व्याप्यव्यापकभावप्रदर्शनान्यथानुपपत्तेस्तदाधारस्यगम्यमानस्यापिपक्षस्यवचनंप्रयोगः अत्रोदाहरणमाह साध्यधर्मिणिसाधनधर्मावबोधनायपक्षधर्मोपसंहारवत् साध्येनविशिष्टोधर्मीपर्वतादिस्तत्रसाधनधर्मावबोधनायपक्षधर्मोपसंहारवत् पक्षधर्मस्यहेतोरुपसंहारंजनयतस्तद्वदिति अयमर्थः साध्यव्याप्तसाधनप्रदर्शनेनतदाधारा

४=यदिपक्षप्रयोगोनक्रियतेतर्हिसाध्यसाधनयोर्व्याप्यव्यापकभावप्रदर्शनंविनानप्रवर्त्ततेअतः=४=पक्षप्रयोगःकर्त्तव्यएव=४=बौद्धमतमुद्भाव्यदूषयति=४=पक्षंविनापक्षवचनप्रतिवादितंतरेणअनेनहेतुनागम्यमानत्वात्=३धर्मवांश्चायमितिवत्=२तिबोधनाय=२=साधनरूपस्यनुसाध्यरूपस्य=२=तथाचाय=२=हेत्वाधारःधर्म्मिपरिज्ञापितेपि=

DR. BHAU DAJI MEMORIAL डाक्टर भाऊदाजीइन्स्टीट्यूटमेमोरियल

१=सर्वज्ञलिंकंतर्हिनियतस्यकिमायातंमंश्चशृङ्गस्तर्हिहेतुनात्रसिद्धस्यप्रतिपादनंतथैव=१=नावेक्षतेतौ=२=समर्थनमविहेतोर्लिंगं भवति=२=असिद्धत्वादिदोषपरिहारलक्षणंसमर्थनं=३तस्यसामर्थ्यलब्धत्वात्तथापितद्वचनेपुनरुक्ताप्रसंगात्तत्रयोदाहरणस्यापि पुनर्वचनंपुनरुक्तमित्यभिधानात्=३=नोवोद्धएवंसूत्रेचेदुनयत्रसमानं=४=वोद्धमतेहेतुस्त्रिधा=४=सपक्षेसत्त्वंविपक्षाद्व्यावृत्तिः=

वगतावेवंनियतधर्मिसंबंधिताप्रदर्शनार्थंयथोपनयस्तथासाध्यविशिष्टधर्मिसंबंधितावबोधना यपक्षवचनंमपीति किंचहेतुप्रयोगोपिसमर्थनंमवश्यंवक्तव्यंमसमर्थितस्यहेतुत्वायोगात् तथाचसमा र्थनोपन्यासावैवहेतोःसामर्थ्यसिद्धत्वात्हेतुप्रयोगोनर्थकःस्यात् हेतुप्रयोगानावेकस्यंसमर्थनंमितिचेत् पक्षप्रयोगान्नावेक्षंहेतुर्वक्तेतामितिसमानमेतत् तस्मात्कार्यस्वभावानुपलंभनेदेनपक्षधर्मत्वादिनेदेनच त्रिधाहेतुमुक्तासमर्थयमानेनपक्षप्रयोगोप्यनुपगंतव्यएवेति -अमुमेवार्थंमाह न केवात्रिधाहेतुमुक्ता। समर्थयमानोनपक्षयतीति कोवांवादीप्रतिवादीचैत्यर्थः किलार्थविशेषेयुक्तोपक्षप्रयोगस्यावश्यंनावेकः किलनपक्षयति पक्षंनकरोत्यपितुकरोत्येव किंकुर्वन्समर्थयमानः किंकृत्वाहेतुमुक्त्वैवंतपुनरनुक्त्वेत्यर्थः स मर्थनंहिहेतोरसिद्धत्वादिदोषपरिहारेणस्वसाध्यसाधनसामर्थ्यप्रख्यापनवचनं तच्चहेतुप्रयोगोत्त ३६

१=रूपेण=४=वोद्धमेतिशेषः=५=नो किंकः परीक्षिकोवा=३निश्चयार्थे=३=साध्यधर्मादिपक्षयतियावद्युक्तिः=१=स्वेनहेतुनासाध्यंतस्य साधनंकारणंतस्यसामर्थ्यंहेतुंसमर्थनोपन्याससामर्थ्यम्=१=साधकंपुस्तकांतरस्थमिदंभवति=२=प्रकटीकरणं=१=समर्थं=२=समर्थनं=

रकालंपरेणांगीकृतमित्युक्तेतिवचनं ननुनवावयवप्रयोगस्यथापिपक्षहेतुदृष्टांतनेदेनत्र्यवयवंमनु मानंमितिसांख्यः प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयेनेदेनचतुरवयवंमितिमीमांसकः प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयति गमनेनेत्यंचावयवंमितियौगः तन्मतंमयाकुर्वन्स्वमतसिद्धंमवयवद्वयमेवोपदर्शयन्नाह स एतद्द्वय यमेवानुमानांगंनोदाहरणमिति एतयोःपक्षहेत्वोर्द्वयमेवनांतरीयकंमित्यर्थः एवकारेणैवोदाहरणादि व्यवच्छेदसिद्धेपिपरमतनिरासार्थंपुनर्नोदाहरणमित्युक्तं तर्किंकिंसाध्यप्रतिपत्त्यर्थमुतस्विद्धेतोरविनाभा वनियमार्थमाहोस्वित्तत्राप्युदाहरणमितिविकल्पक्रमेणाह स नहितत्साध्यप्रतिपत्त्यंगंतत्रयथो क्तहेतोरेवंव्यापारात् तदुदाहरणंसाध्यप्रतिपत्तेरंगंकारणंनेतिसंबंधः तत्रसाध्यप्रतिपत्तौयथोक्तस्यसाध्या विनाभावित्वेननिश्चितस्यहेतोर्व्यापारादितिद्वितीयविकल्पंशोधयन्नाह स तदविनाभावनिश्चयार्थंवावे

४=स्वमतनिश्चयोजायते=४तदुदाहरणमागत्यकिंकरोति=४परिज्ञानार्थं=४=अथवा=३=गत्यंतरनिरासात्त्रिविकल्पत्रयमुक्तं=३साध्ये= २=परिज्ञानेसति=१व्युत्पादयन्=१साध्याविनाभाव=१एतदर्थनेतिवाशब्दः=१=तन्न=

१=हेतोरविनाभावसिद्धिविपक्षेभयादेनास्तीतिबाधकारत्वसिद्धिर्नेत्युदाहरणेन=२=जलाशयादौ=३तर्कोदेव=२=दूषणांतरं=२विशेषरूपं=२उदाहरणं=३=सामान्यरूपा=३व्याप्तिसंदोहेजायतेतदर्थतत्रोदाहरणांतरंमृग्यंतत्रोदाहरणेसामान्यव्याप्तिरस्तितदर्थमपिप्रमाणमेवमनवस्था=३सविशेषधारणत्वेन=४प्रेमहानसवर्तेतत्रत्वाप्येव=३=यत्रधूमस्तत्राग्निरित्यनेन=४=अन्योन्योदाहरणावेक्षायां=४विशेषरूपं=

परीक्षामु० ३७ पक्षेबाधकादेवतत्सिद्धेः तेदितिवर्त्ततेनेतिचेतनार्थमर्थः तदुदाहरणं तेनसाध्येनाविनाभावनिश्चयार्थंवा नन्वतीतिविपक्षेबाधकादेवतत्सिद्धेरविनाभावनिश्चयसिद्धेः किंचव्यक्तिरूपंनिदर्शनंतत्कथंसाकल्पेनव्याप्तिंगमयेत व्यक्तंतरेषुव्याप्त्यर्थंपुनरुदाहरणांतरंमृग्यं तस्माद्विव्यक्तिरूपत्वेनसामान्येनव्याप्तेरवधारयितुमशक्यत्वात् अपराधरतदंतरापेक्षायांमनवस्थास्यात्एतदेवाह व्यक्तिरूपंचनिदर्शनंसामान्येनव्याप्तिस्तत्रापिनविप्रतिपत्तौवानवस्थानंस्याद्दृष्टांतांतरापेक्षणात् तत्रापिउदाहरणेविप्रतिपत्तौवा प्रमाण्यव्याप्तिविप्रतिपत्तौवित्यर्थः शेषंव्याख्यातं तृतीयविकल्पेदूषणमाह न नापिव्याप्तिस्मरणार्थंतथाविध निश्चित हेतुप्रयोगादेवतत्सिद्धेः गृहीतसंबंधस्यहेतुप्रदर्शनेनैवव्याप्तिसिद्धेर्गृहीतसंबंधस्यदृष्टांतस्मृतेर्नापिनंतत्स्मरणमनुभूतविषयत्वात्स्मरणस्येतिन्यायात्तदेवमुदाहरणप्रयोगस्यसाध्यार्थंप्रतिनोपयोगित्वं प्रत्युत ३७

४=निदर्शनेपि=४प्रतिवाद्यपेक्षयानवुप्रतिवाद्यपेक्षयातेषामुदाहरणप्रतिपादनमतिर्विश्राम्यतिमतोनाग्रेसरति=४=उदाहरणंव्यक्तेरूपंतत्रस्थितोव्याप्तिःसामान्यरूपाअन्यत्रपदेशेईदृशीव्याप्तिर्नेतिनवसंदेहस्तन्निरासार्थमुदाहरणंवक्तव्यंतत्रापिसामान्येव्याप्तिसद्भावस्यपरिज्ञानार्थंपुनरुदाहरणंमृग्यमेवमनवस्था=३=उदाहरणंवाव्यंतयाअन्यत्रपदेशेवर्त्ततेतत्रापुदाहरणंवाच्यमेवमनवस्थाप्रसंगात्सामान्योव्याप्तिर्वर्त्ततेतथाअन्यत्रपदेशेनविद्यतेतत्रोदाहरणंवक्तव्यंपुनरन्यत्र=३साध्याविनाभावि=२पुरुषस्य=२=दृष्टांतवस्तुव्याप्तिस्मरतिइतिसांव्याप्तिग्रायंदूषयतिगृहीतसंबंधस्यगृहीतसंबंधस्यवेतिविकल्पद्वयं=२=साध्याविनाभावित्वेननिश्चितोहेवुः=

१साधनेयदिसंदेहोनन्वेवंततर्हिधूमवत्त्वात्तथाग्रायेकिमर्थं=२महानसे=३=पर्वतादौमहानसवत्धूमदर्शनात्अग्निरस्तिनवासंदेहोभवतिअविनाभावेहेतावविसंदेहः किंतुअविनाभावेहेतुर्नेव्याप्तिर्यत्रतत्राग्निरितिव्याप्तिधूमसाधनेननदृष्टांतेन=३पर्वतादौ=३=व्याप्तिनिर्णयस्याग्नि=४=उदाहरणंसाध्यसाधनेसंदेहवतीनकरोतिचेत=४=उदाहरणस्य=४किमर्थं=निमित्तो त=

संशयहेतुत्वमेवेतिदर्शयति न तत्परमनिधीयमानंसाध्यधर्मिणिसाध्यंसाधनेसंदेहयति तदुदाहरणं परंकेवलमनिधीयमानंसाध्यधर्मिणिसाध्यसाधनेसंदेहयति संदेहवतीकरोति दृष्टांतधर्मिणिसाध्यव्याप्तसाधनोपदर्शनेनैवसाध्यधर्मिणितन्निर्णीयस्यकर्तुंमशक्यत्वादितिशेषः अमुमेवार्थंव्यतिरेकमुखेनसमर्थयमानः प्राह न कुतोन्यथोपनयनिगमनेअन्यथासंशयहेतुत्वाभावेकस्मात्केतोरुपनयनिगमनेप्रयुज्यते अपरःप्राह उपनयनिगमनयोरप्यनुमानांगत्वमेवेतदप्रयोगेनिरवकाशसाध्यसंवित्तेरयोगादिति तन्निषेधार्थमाह न चैतेतदंगेसाध्यधर्मिणिहेतुसाध्योर्वचनादेवसंशयात् उपनयनिगमनेअपिदृश्यमाणलक्षणेतस्यानुमानस्यांगेननवतः साध्यधर्मिणिहेतुसाध्योर्वचनादेवैत्येवकारेणदृष्टांतादिकंमंतरेणेत्यर्थः किंचानिधायापिदृष्टांतादिकंसमर्थनमंतरेणैवव्यक्तव्यंमसमर्थितस्याहेतुत्वादिति

४=योगः=४निसंशय=२=संशयोननविद्यति=१=साध्यसंवित्तिः=१संख्याविघटनदूषणमस्ति=१कथयित्वाग्निविपक्षेबाधकप्रमाणदर्शनमेवसमर्थनं=१=समर्थनस्य=१=समर्थनमेव=

३=महानसेकेवलंधूमाग्निसंबंधंजानातिअनियतरूपायाअग्नेर्व्याप्तेर्धूमस्तत्राग्निसंबंधग्रहणंयस्यनास्ति=७व्याप्तिस्मरणंदृष्टांतेकदेशेवाव्याप्तस्यधूमस्य=८=उदाहरणप्रयोगेअनेकदूषणप्रसंगात्एवमेवसेत्स्यतीत्येन=८व्याघातविशेषतः=

१नपक्षधर्मत्वादि=१हेतुस्वरूपमेवावयवोनवत्तु=१=समर्थनस्यैव=२एवार्थे=३कुतः=३नयनयनिगमनग्रहणं=४दृष्टांतोपनयनिगमनानामेविभागग्रहणं=४तेषांदृष्टांतादीनांत्रयं=४अंगीकारे=४अपगमः=४यत्राग्निर्नास्तितत्रधूमोपिनास्ति=

तदेवंवरंहेतुस्वरूपमनुमानावयवोवास्तुसाध्यसिद्धौतस्यैवोपयोगान्नोदाहरणादिकमपेक्षतेइतिवादंह समर्थनंवावरंहेतुस्वरूपंमनुमानावयवोवास्तुसाध्येतदुपयोगादिति प्रथमोवाशब्दएवकारार्थेद्वितीयस्तूपदृष्टांतरसूचनेनशेषंसुगमं ननुदृष्टांतादिकमंतरेणमंदधियांभवबोधयितुमशक्यत्वात्कथंपक्षहेतुप्रयोगमात्रेणतेषांसाध्यप्रतिपत्तिरितितत्राह ह बालव्युत्पत्त्यर्थंतत्रयोपगमेशास्त्रएवासौनेवादेनुपयोगादितेबालानांमल्पप्रज्ञानांव्युत्पत्त्यर्थंतेषामुदाहरणादीनांत्रयोपगमेशास्त्रएवासौतत्रयोपगमोनवादेनहिवादकालेशिष्याव्युत्पाद्याः व्युत्पन्नानामेवतत्रौधिकारादितिबालव्युत्पत्त्यर्थंतत्रयोपगमइत्यादिनाशास्त्रेसुपगतमेवोदाहरणादित्रयमुपदर्शयति ह दृष्टांतोद्वेधाऽन्वयव्यतिरेकभेदादिति दृष्टांतोसाध्यसाधनलक्षणोधर्मीविज्ञेयमुखेनव्यतिरेकद्वारेणवायत्रसदृष्टांतइत्यत्रार्थेसंज्ञाकरणात्संद्विधेवोपय ३८

३वादे=२=अंतःपदार्थसामीप्यधर्मीसत्त्वद्योतीतिधुरतिधनंजयः=१धर्मीःधुरंयमन्यायखनाबाचारसोमपाऽत्यमरः=१नन्वनोपलब्धिहेतुविवक्षा=१=वस्तुनि=

१=जन्यजनकभावेन=१ज्ञानविनाभाविज्ञेननिश्चितं=२धूमजलयोर्योनिरस्तुइतिशंकातयोर्योनिर्नघटतेजन्यजनकत्वाभावात्=२=प्रतिपाद्यानांवादःपदार्थवेदात्मसज्ञानिप्रायजनम्सु=३साध्येसाधनस्यासद्भावः=३मध्यमपदलोपीसमासः=३एवकारः=३सावधारणसामान्यं=३नियमं=४विशिष्टेसाध्यधर्मिणिसाध्याविनाभाविज्ञेनोपदर्शनं=४पक्षधर्मत्वं=

द्यते तत्रान्वयदृष्टांतंदर्शयन्नाह ह साध्यसामंसाधनंयत्रप्रदर्श्यतेसोन्वयदृष्टांतः साध्येनसामंनियतंहेतुर्यत्र प्रदर्श्यतेसामिपूर्वकत्वेतिभावः द्वितीयमेदमुपदर्शयतिंसाध्याभावेसाधनाभावोयत्रकथ्यतेसव्यतिरेकदृष्टं तः असत्त्वंसद्भावोव्यतिरेकः तत्प्रधानोदृष्टांतोव्यतिरेकदृष्टांतः साध्याभावेसाधनस्याभावप्रदर्शनेतिसावधारणं दृष्टव्यं क्रमप्राप्तमुपनयस्वरूपंनिरूपयति ह हेतोरुपसंहारउपनयः पक्षइत्यध्याहारस्तेनायमर्थःहेतोःपक्ष धर्मतोपसंहारउपनयइति निगमनस्वरूपमुपदर्शयति ह प्रतिज्ञायास्तुनिगमनमितिउपसंहारइतिवर्त्त ते प्रतिज्ञायाउपसंहारःसाध्यधर्मविशिष्टत्वेनप्रदर्शनंनिगमनमित्यर्थः ननुशास्त्रेदृष्टांतादयोवक्तव्याएवेतिनियमान्नसुपगमात् कथंतत्रयमिहसूत्रितमितिनचोद्यं स्वयमनभ्युपगमेपिप्रतिपाद्यानुरो धेनजिनमतानुसारिणांप्रयोगपरिपाट्याःप्रतिपत्तेरित्यादिनाशास्त्रेसाचाज्ञाततत्त्वरूपैःकर्तुंनशक्यतेइतितत्त्वरूपं

४उपनीयतेपुनरुच्चार्यतेहेतुरनेनेतिउपनयः=४निगम्यतेनिश्चीयतेपुनरुच्चार्यतेइतिवापक्षवचनमितिनिगमनं=३यदाशिष्योव्युत्पन्नोभवतितदाशास्त्रेप्रतिपादनकालेतस्यदृष्टांतादिकंप्रतिपाद्येनभणितव्यं=२=भवतांजैनानां=२दृष्टांतादीनां=२विस्तारितम्=२=शिष्यानुसारेण=२=उक्तंचान्यथानुपपन्नत्वंलिंगमंगेतिहयोगपरिपाटीमुप्रतिपाद्यानुरोधतः=१=अंगीकृतत्वात्=१दृष्टांतादीनां=१=पुरुषैः=

४ तनुपरार्थमपि विशेषरूपेनवति विशेषेसामान्यंप्रवर्त्तनीयंप्रागुक्तलक्षणमत्रापि वक्तव्यंसामान्यंविहायविशेषस्तु प्रवर्त्ततेतेएवचेतपरार्थंतु स्वार्थानुमानंनवतिइतिशोकासापरिहर्त्तेव्याख्यानमपिसाधनंनवति अविनाभावसतिपादकत्वात्तसाधकत्वंतस्मात्तसामान्यमागतं—

मपि शास्त्रेनिधातव्यमेवेति तदेवंमतनेदेनद्वित्रिचतुःपंचावयवरूपमनुमानंद्विप्रकारमेवेतिदर्शयन्नाह ॥ तदनुमानंद्वेधा तद्द्वैविध्यमेवाह ॥ स्वार्थपरार्थभेदादिति स्वपरविप्रतिपत्तिनिरासफलत्वाद्द्विविधमेवेतिनावः स्वार्थानुमाननेदंदर्शयन्नाह ॥ स्वार्थमुक्तलक्षणं साधनात्साध्यविज्ञानमनुमानमितिपागुक्तलक्षणंयस्यतत्तथोक्तमित्यर्थः द्वितीयमनुमाननेदंदर्शयन्नाह ॥ परार्थंतुतदर्थपरामर्शिवचनाज्जातमितितस्यस्वार्थानुमानस्यार्थः साध्यसाधनलक्षणःतंपरामर्शतीतित्येवंशीलंतदर्थपरामर्शितच्चतद्वचनंचेतस्माज्जातमुत्पन्नंविज्ञानंपरार्थानुमानमितिननुवचनात्मकंपरार्थानुमानंप्रसिद्धंतत्कथंतदर्थप्रतिपादकंवचनजनितज्ञानस्यपरार्थानुमानत्वमभिदधतानैसंगृहीतमितिनैवाद्यमचेतनस्यसाक्षात्प्रमितिहेतुत्वाज्ञानेन निरूपचरितप्रमाणज्ञानाज्ञानात् मुख्यानुमानहेतुत्वेनतस्योपचरितानुमानव्यपदेशोनवार्यतएव तदेवंद्वैविध्यं ३९

४ तदर्थ= ४ द्योतयतिविषयीकरोति=३ पर्वतोयमग्निमानूमत्वात्इतिवचनश्रवणादेवधूमज्ञानंनवतिपश्चादग्निज्ञानंनवतिइत्यनिश्चयः ननुवचनस्यसाक्षादनुमानत्वंवचनाज्जातस्यतस्यानुमानत्वंवचनस्योपचारत्वेनेतिनावः=३ नैयायिकः=३ वंचावयवरूपे=२ कथयता=२ वचनस्य=२ ज्ञानि=१ मुख्य=१ ज्ञानरूपानुमानस्य वचनस्य=१ नाम=१ यथेंद्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नत्वेउपचारितंअथवाइंद्रियार्थयोःसंबंधस्योपचारितंअथवाघटस्यवलाकाप्रत्यक्षत्वंतज्जन्येनवतितथापितस्योपचारतः=१ एकमेव=१ मुख्यप्रमाणज्ञानस्येव=१ मुख्यानुमानहेतुत्वात्
२ वेतिवा=—

१ परार्थानुमानप्रतिपादकवचनस्य=१ विज्ञानलक्षणपरार्थानुमानवचनमपिपरार्थानुमानंतद्धेतुत्वात्=१ मुख्याभावप्रयोजननिमित्तेषुवि
धुमध्येवचनंतानंचनवतिइतिमुख्यार्थबाधः वचनज्ञानस्यनिमित्तं=२ तात्पर्यफलमित्यर्थस्त्रोपचारः=प्रवर्त्ततेः=२ हेतोः=२=त्रयंविहायनप्र
वर्त्ततेः=२ मुख्याभावप्रयोजननिमित्तेषु=२ परार्थानुमानस्य=३ कारणं=४ ज्ञानं=४ वचनात्मकेकारणेकार्यस्यविज्ञानलक्षणस्यपरार्थानुमा
नस्योपचारात्=४ प्रतिपादकज्ञानलक्षणस्वार्थानुमाने=४ वचनस्य=४ स्वार्थानुमानज्ञानस्यार्थेपरामर्शिवचनमपि=४ स्वार्थानुमानमितिसंब
धः=५=स्वार्थानुमानवचनलक्षणेकार्यविज्ञानलक्षणस्यकारणस्योपचारः=५ वचनं=५=स्वार्थानुमानस्य=५=प्रतिज्ञादीनाम्—

चेरितं परार्थानुमानत्वं तद्वचनस्याचार्यः आह ॥ तद्वचनंमपितद्धेतुत्वादितिउपचारोहिमुख्याभावेसति
प्रयोजनेनिमित्तेचप्रवर्त्ततेतत्रवचनस्यपरार्थानुमानत्वेनिमित्तंतद्धेतुत्वं तस्यप्रतिपाद्यानुमानस्यहेतुस्तद्धे
तुस्तस्यभावस्तत्त्वंतस्मान्निमित्तात्तद्वचनंमपिपरार्थानुमानप्रतिपादकवचनंमपिपरार्थानुमानंमितिसंबंधः
कारणेकार्यस्योपचारात् अथवातत्प्रतिपादकानुमानंहेतुर्यस्यतद्धेतुस्तस्यभावस्तत्त्वंततस्तद्वचनंमपितथेति
संबंधः अस्मिन्पक्षेकार्येकारणस्योपचारइतिशेषः वचनस्यानुमानत्वेचप्रयोजनंमनुमानावयवोःप्रतिज्ञा
दयइतिशास्त्रेव्यवहारएव ज्ञानात्मन्यनंशेतद्व्यवहारस्याशक्यकल्पनत्वात् तदेवंसाधनात्साध्यविज्ञानंम
नुमानमित्यनुमानसामान्यलक्षणं तदनुमानंद्वेधेत्यादिनातत्प्रकारंचेतसप्रपंचंमनिधायसाधनमुक्तलक्षणा
पेक्षयैकंमप्पतिसंक्षेपेणनिश्चीयमानंद्विविधमित्युपदर्शयति ॥ सहेतुर्द्वेधोपलब्ध्यनुपलब्धिभेदादिति सुगम

३ ज्ञानस्यावयवानवंवइत्याशंक्याह=३ अनुमाने=३ निरवयवे=२ नेदं=२ असत्ख्यानुपपन्नलक्षणया=१=अधिकारापन्नउक्तलक्षणः=

१अग्निः=१अस्तित्वं=१नत्वत्रान्वयव्यतिरेकदृष्टांतयोर्विवक्षाकिंतुहेतोरपेक्षा=१निषेधः=१प्राचार्यः=२नुपलब्धिर्विधिंसाधयतिनिषेधंचत्र्यनुपलब्धिर्निषेधंसाधयतिविधिंचतस्मात्तयोर्द्वीपलक्षणकः=२ननयोरपिप्रतिषेधनत्वंवर्त्ततेऽतिदर्शयति=२=ज्ञातार्थस्य=३=नकेवलंहेतोः=४अस्तित्वेसाध्ये=४द्वितीयापत्वहेतुस्य=

प्रेतत् तत्रोपलब्धिर्विधिसाधिकैवानुपलब्धिः प्रतिषेधसाधिकैवेतिपरस्यनियमंविघटयन्नुपलब्धेरनुपलब्धेश्चाविशेषेणविधिप्रतिषेधसाधनत्वमाह ननुपलब्धिर्विधिप्रतिषेधयोरनुपलब्धिश्चेतिगतार्थमेतत् इदानीमुपलब्धेरपिसंक्षेपेणविरुद्धाविरुद्धनेदात्द्वैविध्यमुपदर्शयन्नविरुद्धोपलब्धेर्विधौसाध्येविस्तरतोनेदमाह ननु अविरुद्धोपलब्धिर्विधौषोढाव्याप्यकार्यकारणपूर्वोत्तरसहचरनेदादितिपूर्वचेनोत्तरंचसहचैतिद्वंद्वः पूर्वोत्तरसहइत्येतेप्यचरंइत्यनुकरणनिर्देशः द्वंद्वात्श्रूयमाणश्चरशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यतेतेनायमर्थः पूर्वचरोत्तरचरसहचरइतिपश्चाद्व्याप्यादिभिःसहद्वंद्वः, अत्राहसौगतः विधिसाधनंविविधमेवस्वभावकार्यनेदात् कारणस्यतुकार्यविनाभावानावाद्लिंगत्वं नावश्यंकारणंकार्यवंतिभवतीतिवचनात् अप्रतिबद्धसामर्थ्यस्यकार्यप्रतिगमकत्वमित्यपिनोत्तरं सामर्थ्यस्यातींद्रियत्वाविद्यमानेप्यपिनिश्चेतुंशक्य

ध पश्चादकरण=३विधिसाधनंहेतु=३वृक्षत्वशिंशपात्वयोः=३समान्योः=२=असाधनत्वं=२जीवादीनि=१अप्रतिहत=१अप्रत्यक्षस्तेषा=